

Móricz Zsigmond

Betyár

ELSŐ ÉNEK

1

Dea az ablakban állott s kinézett a csepegős alkonyatba. Ősz volt, minden élő örült, ha fedél alá húzódkhatott.

Kint, a kastélytól alig száz lépésre már nádas suhogott, izgalommal mozgott, mintha a tömeg forrong. Dea mindig kis borzongást érzett, ha ezt a titokzatos éjszakát látta, a pezsgő, forrásban sustorgó nádassal.

Távolról kutyaugatást hallott. Megnyugtatta, hogy levették az ebekről a nagy láncos koloncokat s a kastély nagy vasrácskapuit éjszakára bizonyára becsukták. A kastély földszintes épület volt, négy sarkán négy zömök toronnyal, mindeniknek a csúcsán bádogból készült nagy gömb volt, amiről Gombos-kastély volt a neve a köznyelven. Homokdomb tetején állott, csak éppolyan magasban, hogy a nádas nem ért az ablak magasságáig. Itt-ott százéves fűzfa állott a nádasban, komoran dagadoztak az éjszakában.

A szobalány éppen a vastag fatáblákat zárta be a szobában. Vaskos vasrácsok kosara borult kívülről az ablakokra.

- Meg tetszik engedni, nagyságos asszony?

- Majd én bezárom, Róz, maga elmehet.

- Genis. - A lány elment, s ő tovább nézte a nádast.

Kint violaszín sötét volt. Valami ismeretlen fény párázott, az ég nehéz lila sugárzást eresztett le a nádasra. A vékony szálú eső mint üvegfüggöny, hátulról titkosan megvilágítva még. Vadmadarak sikongattak, rikácsoltak, buja hangok permeteztek a nádas felől. Félelmes volt ez a neki oly szokatlan vidék: túl közel volt a föld az élethez. Minden összefolyik az éggel. Semmi megfogható élet. Homlokát az üveghez támasztva, csak nézett, nézett és saját titokzatos sorsára gondolt. Az egyetlenre emlékezett, akit már két éve elvesztett; erre az új házasságra, ami előtte áll... Hirtelen véghetetlen magánosságot érzett ebben a létben, ezen a csodálatosan idegen alföldi világban, mely annyira különbözött az ő hegyi régi életétől... Aztán belebódult, s már nem gondolt semmire, csak érezte, hogy él s a szíve ver.

E pillanatban megállott a szívverése. Állati rémület támadt benne: valaki szembenézett vele.

Férfifej ott a fa törzsénél, csak egy fej, mintha semmi sem tartoznék hozzá, egy fehér arc dereng s két szikrázó szem mered rá.

Olyan remegés tört ki benne, mint ha óriáskígyó dermed a kis madárra.

Már tudta, hogy régen nézi őt az emberi szem. Hogy látja őt. Talán csakis őt nézi. Lángoló vad szemek. Fiatal férfi. Paraszt. Vagy pásztor. Ezen a vidéken mások a pusztaiak, mint a hegyi pásztorok. Ott alázatosan múlnak el, ha meglátnak egy urat, itt eszükbe sem jut levenni a süveget s lesütni a szemüket. Itt szembe merednek, mint a gyilkosok, mintha számon kérnének valamit, ezeréves fájdalmak dühe lobog bennük. Néz ez, mint az állat, a farkas. Vadállat, lesen van, meglátta a zsákmányt.

Lehunyta a szemét, és visszatántorodott. A vidék tele van betyárhistóriákkal, de eddig nem hitt bennük.

Mikor a szemét felnyitotta, már nem volt ott a fej. Többé semmit sem látott, semmi sem mozdult, a nyom szétfolyt a sötétségben.

Meg volt lepetve és meg volt sértve. Góg volt benne, és szégyellte magát, hogy egy paraszt miatt, aki kívül van a rácson, elvesztette a hidegvérét. Jó lovas volt és jó vadász. Már többször került kellemetlen helyzetbe, nagy vaddal szemben. Még nem történt baj: mire mozdult volna, valaki mindig volt, aki megmentette. Mire ő elszánta volna magát, hogy rálőjön, már az ura végzett vele... vagy valaki a társaságból. Ezért érezte magát bátornak minden veszéllyel szemben. Védelem alatt érezte magát. Sértette, de megnyugtatta, hogy mindig elszalasztotta az alkalmát, hogy felvegye a harcot egy ilyenekkel...

Most rájött, hogy nem szabad kockáztatnia magát. Egyszerre özvegynek, védelemtelennek érezte a szívét. Pillanat alatt elmúlt a bátorsága: itt a vastag falak, a vasrácsok és hatalmas kapuk mögött kiszolgáltatottnak érezte magát. Soha nem volt képes többé szembeszállni, s eddig sem volt képes. Mindig azért mulasztotta el a cselekvést, mert hiányzik belőle valami: ahelyett, hogy rögtön rásütné a fegyvert, tétova fáradtság üt ki rajta. Soha nem vallotta volna be magának a vadállatok esetében, most az emberi fenevad pillantására megtudta, hogy hiányzik belőle az ösztönös gyilkolás szenvedélye.

A szobalány benyitott:

- Nagyságos asszony, tessék szíves lenni gyünni, vacsorázni.

- Igen.

Nehezen és tétován mozdult. Már fel volt öltözve, csak mennie kellene s nem bírt. Lábai még mindig remegtek, idegeiben még ott voltak az előbbi rémület foszlányai.

- Mondja, Róz... van betyár ezen a vidéken?

- Van, nagyságos asszony. Szörnyű Jóska... Hogy nem tudják már elcsípni a disznót.

Nem felelt. A torka elszorult s kiszáradt. Önkívület volt benne. A név visszahangzott a lelkében, sorra zuhant a tárnákban.

2

Még akkor is, mikor belépett a nagy ebédlőbe.

Nagy világítás volt a szép teremben. Két állólámpa égett, s a nagy csillár gyertyái is meg voltak gyújtva, s apró pillangókkal lobogott a fény.

Áron gróf szélesen és vidáman sietett elébe, s ez megnyugtatta. A magas, piros arcú, fehér hajú úr süketek derültségével nevetett elébe, mintha ő lenne szerelmes a fia menyasszonyába.

- Á, galambocskám, á kis galambocskám - ilyen szavakat kiabált, s ő érezte, hogy a fényben és a sok generációt megvédő bátorságban visszakapja emberi valóságát.

Áron bácsi gavallérosan nyújtotta karját, hogy asztalhoz vezesse. Dea csak most ébredt rá, hogy itt van az öreg grófné, leendő anyósa, ez a horgas orrú, kövér, sárga nő, felfelé fésült frizurájával, fáradt, sárga bőrrel, oly ellenséges, hogy mindig megjed, ha meglátja, bármilyen szívélyes is, csaknem úgy megjedt most tőle, mint előbb a sötétben a fejtől... Antal gróf is itt van, a kedves, szerelmes Toncsi-Loncsi, gyerekkori becézőnevén, s most nem az elviselhetetlen s mégis kedves szelleme tűnt fel neki, hanem az, hogy mennyire hasonlít az anyjához... Hogy történt, hogy nem ő lépett először elébe, védelmére... Valóban, milyen puhány, férfiatlan jelenlég, csak az odaadásra képes, nem a harcra valakiért...

Más nem volt itt, csak ők négyen. Dea tétován kapkodta szemét rajtuk. E pillanatban olyan idegenek voltak. Hogy kerül ő ide. Senki sincs itt az övéi közül. A falakról a régi Vándory grófok kemény arca vizsgálta a gondolatait, fekete festmények, szigorú dámák...

Mikor az öreg gróf vele az asztalhoz ért, ő látta, hogy hat teríték van az asztalon, s az öreg grófné megszólalt:

- Várjunk, kedveseim, az inspektor még nincs itt.

Áron bácsi nem értette, s erőltette Deát, hogy üljön csak le, a szemével kérdezte, mi az akadály?

- Ja az inspektor - eszmélt rá -, nagyon helyes.

Ezzel ő is állva maradt s arról kezdett beszélni, hogy mikor Velencében, a nászúton megkészt a vacsoránál, a felesége úgy bánt vele, mint egy nevelőnő. Azóta ő pontos, a viláért el nem késne egy percet sem.

- Mert a mamában egy jó nevelőnő veszett el. Ő mindenkit rendre tud szoktatni, kivéve az inspektort.

Hangosan nevetett, hogy elsimítsa, ha valami visszhangja lenne a tréfás szónak, mely egészen ártatlan volt.

Deában az az érzés volt, mintha az inspektor késése és a titokzatos fej megjelenése közt valami összefüggés lenne. Merte volna hinni, hogy az inspektor kint alkuszik a Szörnyű Jóskaival. Szörnyű dolgok. Megrázkódott. Különben is kellemetlen alak maga az inspektor. Itt neki mindenki ijesztően hat.

- Fázik angyalom. Gyerünk a kályhához. Tessék, csak tessék - s nagy vígan már vitte is Deát a kályha öblös, finom méltósága elé. Ott nagy fotelek állottak, leültette egyikbe, de ő maga állva maradt. Az öreg grófné is hozzájuk csatlakozott, és violaszín selyemruhájában suhogva süppedt le, mint a nádas.

Toncsi-Loncsi is odasündörgött mellé. Milyen kedves és hűséges s milyen elegáns, mintha egy párizsi szalonban jelent volna meg estélyen. Dea kissé szigorú szemmel nézett rá s azt mondta: szabadisz. Nem férfi, akire egy nő rábízhatja magát. Olyan csodálkozva nézte a vőlegényét: hogy is került ide... Megsimította a homlokát: jobban szeretne most otthon lenni, a kis udvarházban, sürgő-forgó mostohája és hatalmas, nagyszerű apja mellett... Hallgatta az öreg grófot, aki kezeit dörzsölgette, különös lilás-vörös vékony bőrű keze fejeit, s arról mesélt, milyen vakmerőek ezek a parasztok; a kutat, amit most ásnak, minden elővigyázat nélkül mélyítik, pedig a homok a nyakukba szakadhat s akkor odanyomja őket, mint az egeret.

- De ezek nem félnek. Ezek a mi parasztjaink nem becsülik az életüket semmire. Különös egy fajta.

Dea szerette volna megkérdezni, mitől veszik a bátorságukat? Ő a parasztot gyávának ismerte, és óvatosnak. Nem szólt, hallgatott... Hiszen otthon még közelebb volt a parasztokhoz, mint itt ezek. Náluk is van az ablakokon vasrács, de ő azt mindig csak dísznek tekintette, soha életében eszébe nem jutott, hogy védelem. Ott, míg egy paraszt van odakinn - vidám védelemnek, becsületes oltalomnak tudja. Itt félni kell, itt puskával kell körülvenni a lakást. Iszonyodva muzsikált a lelkében az iszonyú név, amit a szobalány mondott, s amit már hallott emlegetni: Szörnyű Jóska... De utóvégre a szörny kint van az esőben, a sötétben. Szerette volna elmondani, amit látott, de örült, hogy Áron gróftól nem lehetett szóhoz jutni; az öregúr a kellemes meleg szobában, a nehéz ajtók mögött angyali nyugalommal pletykált a szomszéd földbirtokosokról s arról, hogy Bánffy Dezső hogy vesz német nyelvleckéket a királytól.

Most megérkezett az inspektor a feleségével.

Dea nézte az inspektor vörös rókaarcát. Még sose jutott eszébe, hogy rókához hasonlítsa, de most olyan sunyiságot és visszahúzódást látott rajta, hogy tisztára ehhez az állathoz hasonlított. Ez az ember arról híres, hogy veri a cselédeket, pofozza a nagy darab béreseket. Ez nem fél tőlük? Az inspektorné ártatlan kis szépség volt, túl fiatal az urához, és valami csudálatos, japánhímzésű ruhában volt. Hol a csudába szedte ezt az ízléstelenséget?

Kezet kellett velük fogni, s Áron gróf már csattogott, hogy:

- Asztalhoz, asztalhoz. Kedveskéim, első a leves, aztán mindent megbeszélhettek.

Leültek. Az asztalfőre a grófnő, mellette az ablak felől Dea, vele szemben, háttal az ajtónak, Antal gróf. Antal mellett az inspektorné, a grófnővel szemben az asztal végén az inspektor. Áron gróf az ő jobbján telepedett le.

A leves csakugyan kitűnő volt, Dea nem tudott enni, csak éppen megízlelte az ételt. Folyton az ajtót nézte, s vétkesnek tartotta magát, hogy nem referál a nádasról, még a szék reccsenése is megijesztette. De Áron gróf szakadatlanul csevegett, visszaélt a sükettségével, semmire sem reagált, hanem kötelességének tartotta, hogy szórakoztassa a társaságot, s halálíg kínálgatta Deát, s egészségügyi előadást tartott az evésről. Ő maga azonban semmit sem evett. Ő már régen elintézte a vacsoráját. Savanyú tejet evett, mert erős köszvénye miatt az orvosok szigorú diétára fogták. Pedig óriási tál rántott csirkét hozott a szobalány. Mint valami virág piroslott az asztalon a szépen sült csibehús, csupa melle és combocska. Dea egyetlen darabkát vett, ahhoz sem nyúlt: várt.

Milyen kínosan, lassan telik az idő.

Az inspektor nyugodt hangon a gazdasági dolgokról beszélt, a faiskoláról, a jövő évi szőlőtelepítésről, Dea folyton arra gondolt: álarc.

A gróf odakoccintotta a poharát az övéhez:

- Mondja, kedvesem, ismeri ezt a helynevet: Kaba?

Dea csodálkozva nézett rá.

- Nincsen ez Ausztriában?... Nincs? Az jó, mert ha ott volna, hazafiatlanság lenne szeretettel emlegetni...

Dea mosolygott, felemelte poharát, akkor a grófnőre nézett, most a megnyílt ajtóra, s kiejtette a poharát a kezéből: Az ajtóban megjelent a betyár.

3

A betyár fantasztikus jelenség volt.

Csak úgy belépett szó nélkül, mintha ez a legtermészetesebb dolog lenne a világon. Mindenki jéggé fagyva nézett rá. A poharak és evőeszközök megszűntek csörömpölni, mindannyian belesápadtak és megdermedtek.

A betyár cifra, vadonatúj szűrben volt, ragyogó csizmában, s a fején pörgekalap, árvalányhaj-csomóval. Jobb kezét kivetette, s puska volt benne, de nem tartotta lővésre készen, csak bot helyett használta, s nagyot koppantott vele a parketten. Pillanatokig szóvalan nézett, villogó szemmel, összehúzott szemöldökkel, ő maga is kicsit földúltan, s ez a belső indulat félelmesé tette a tekintetét.

- Meg ne moccanjatok!... Aki az életit szereti!...

Dea dermedten ült, és kábultan nézett az emberre.

Ugyanaz az arc, az a fej, akit előbb látott a nádban, a sötétből ugyanígy égett ez a szem. Kezeit leejtette és remegett. A szokatlanság, az előkészített félelem hatott rá.

Antal háttal volt az ajtónak, előbb Deára nézett, ennek az arcáról olvasta le, hogy valami iszonyú dolog történt, s akkor megrettenve kapta vissza a fejét, hogy belenézzen a veszedelembé. Dea látta, hogy ez is elsápad s szemei kidüllednek, mint az anyjéé. A két arc e pillanatban kísértetiesen ugyanaz a szeplős, fakó, dagadt volt.

A betyár most felemelte a puskáját. Lassan, nyugodtan, felhúzta a kakast s rájuk irányította a puska csövét. Roppant nyugalom volt a mozdulataiban, körülbelül az, mint mikor a vadász fegyvert emel az erdei vadakra. Bizalom a kezében levő gyilkos szerszámban.

Egyet előbbre lépett:

- Pénzt az asztalra!

Senki sem mozdult. Annyira valószínűtlen volt az egész, mintha kísértet jelent volna meg. Még a szemüket sem bírták mozdítani. Dea körülnézett a társaságon. Az arcok ólomszínűek voltak. Az inspektorné, ahogy tisztába jött, mi történt, hangtalanul hátraesett a széken és elájult. A szája lenyílt, s feje elfitult. Élettelen lett.

Még Áron gróf maradt leginkább ember. Talán már volt része ilyen jelenetben.

- Micsoda pénz? - mondta hebegve, de ingerülten.

- Mindent ki a zsebből, ami pénz! - s a betyár a puska nyílását körüljártatta rajtuk.

- És ha nincs nálam pénz?... Nem szokott az ember pénzt vinni a vacsorához.

- Csend!... Kirakni, ami a zsebben van!

Most megjelent egy másik paraszt a betyár háta mögött. Ez fekete szűrben volt, mocskos alak, nagy fekete bajusz, sáros csizma. Felvont puskával jött, s ijesztően fogta rájuk, lövésre készen.

- Nem hallottátok? - kiáltott újra a vezető betyár, s megmozdult kezében a fegyver.

Az inspektor elkezdett kapkodni a zsebe körül, de látszott, nem tudja ijedtében, mit csinál.

- Méltóságos gróf úr - dadogta rettegve, mintha engedelmet kérne.

Antal láthatólag szégyenkezett, s Deára nézett féltően s tanácskérően. Dea nem tudott semmit, dermedten várta, mi lesz?

- Nálam nincs pénz - kiáltott az öreg gróf, s belenyúlt a zsebébe, s diadalmasan üresen vette ki onnan a kezét. - Most vettem fel ezt a ruhát, nincs benne semmi, csak egy zsebkendő - s bizonyosságul kivett két simára vasalt zsebkendőt s letette az asztalra.

- Rajta, rajta! - hurította a betyár - majd meglássuk, kinél mi van.

Antal gróf Deára pislogott, mint egy ijedt kutya, most komikusan Toncsi-Loncsi volt, Dea érzésben felnevetett a mamlasz kétségbeesésre. Intett neki, hogy tegye csak, amit a fenevad parancsol, mire a jó Toncsi-Loncsi kivett belső zsebéből egy igen szép pénztárcát, amit versenylovaglással nyert, s amire nagyon büszke volt, s durcás arccal, de halottfakón letette a tányéra mellé. Mikor már ott volt a tárca, szaporán pislogva nézte, tovább, mintha a tekintével vissza akarná varázsolni a helyére, a szíve fölé.

Deának feltűnt, hogy az inspektor újra csak azt hebegi, hogy:

- Méltóságos gróf úr...

Áron gróf ránézett s megdöbbenve eszmélt rá, hogy azt jelenti, hogy nála van *a pénz*... Dea figyelte a szemjátékot, s kitalálta, miről lehet szó, rémülten nézett az inspektor sárguló, zöldülő arcára, vagy csak ő látja színváltozásnak a sok mimikát?...

- Mit tehetünk - mondta németül Áron gróf, s a szó úgy süvöltött ki belőle, mint a megszárt nemes vadból a vérsugár. - A hölgyeket nem tehetjük ki inzultusnak - dadogta tovább, folyton németül.

- Mi lesz má? - ordított fel a betyár s közelebb lépett egyet. Dea odapillantott. Az ember szétvetette szűrét, és hófehér gyolcsing és gatyá lobbant elő, s ahogy a karját mozdította, látta, hogy aranyrojt csillog fehér ruháján.

Ezen elbámult s csak akkor nézett vissza az inspektorra, mikor ez már kitette nagyon duzzadt, zsíros bőrtárcáját az asztalra.

A betyár visszanézett a cimborájára s intett neki. Ez előállott s felvette az asztról a két bőrtárcát. Különös volt, milyen nyugodtan vette fel, előbb az Antal grófét s belenézett. Százpengősök villantak ki belőle, akkor a másikat vette fel, azt nem nézte meg, csak vastag ujjával markolta, mintha méregette volna. Az tömve volt pénzzel. Odanézett az inspektorra, mintha azt kérdezte volna, hogy: mind benne van? De nem szólt, odavitte a két tárcát az első betyárhoz, s most ő fogta puskáját lövésre.

A szép betyárlegény fogta a két bugyellárist, és eltette valahol a szüre alatt.

4

- Na most már el is mehetünk, ugye, gróf uram?

Vidám szemmel nézett körül rajtuk. A rémület nem csökkent, de Dea minden irtózat mellett változást érzett magában. Gondolatok ébredtek benne. Valami nem látszott neki természetesnek, s ez nyugtalanítóan hatott rá. Egész újfajta izgalmak voltak benne. Mért nem távoznak a rablók? Még mi következik?

A betyár kicsit elmosolyodott, s azt mondta:

- De aztat nehezen veszem ám, hogy a vendéget még meg se kínálják egy pohár borral.

Mély csönd. Senki sem mozdult. Dea álmétkodva figyelt.

- Mit akar? - hörögte Áron gróf, s az inspektorra nézett, hogy magyarázza meg, mit beszél a gazember.

- Bort kér, méltóságos uram.

- Bort?... Adjon neki.

Az inspektor remegő kézzel emelte fel a borospalackot. Bort próbált önteni egy pohárba, de előbb szétlocsolta a bort az asztalon. Akkor odatette a poharat az asztal sarkára, a grófné és Antal gróf közé, ahol legközelebb volt a betyárhoz a pohár.

A betyár Deára nézett. Nevetett. A fogai egészségesen villogtak.

- Nem vagyok én az urak kapása, hogy az asztal sarkáról igyak egy pohár bort... Koccintsanak velem.

Oly hallatlan nyugalom volt a hangjában és magatartásában, s oly ellenállhatatlan akarat, hogy Dea önkéntelen a poharához nyúlt, mint előbb, mikor Áron gróf szólította fel koccintásra.

- Mi az? - káromta Áron gróf megrettenve.

- Koccintani akar a méltóságos úrral meg a méltóságos famíliával - üvöltötte a fülébe az inspektor, s Dea látta, hogy az inspektorban másféle rémület volt, mint bennük.

Az öreg gróf nem nyúlt a poharához.

A betyár azonban felemelte a neki kitett poharat:

- Isten éltesse a tisztótt urakat... Noh...

Körülnézett a társaságon. Senki sem nyúlt a poharához, csak Dea tartotta még mindig rajta a kezét, mintha hozzáfagyott volna. A betyár odakoccintotta poharát az öreg grófnéhez:

- Méltóságos asszony. Éltesse az isten a méltóságos asszonyt becses úri családjával, ne tessék azért megvetni a szegény embert.

- Maga nem szegény ember. Maga rossz ember.

A betyár felnevetett:

- Mér vónék én rossz ember? Azér, mer becsülettel arra kérem a méltóságos asszonyt, becsüljön meg egy koccintással? Nem vétettem én a méltóságos asszonynak egy bötűt se...

S csak tartotta a poharat és várt.

Áron gróf kiabálva:

- Nem fogsz koccintani. Vigye a pénzt. A többi a csendőrök dolga.

- Nézze gróf úr, inkább arra gondoljék, hogy ez a szegény inspektorné má leesik a székrül.

Az inspektorné egész idő alatt élettelenül hevert a széken, rá senki sem gondolt.

- Vigyék a díványra - mondta Áron gróf.

Az inspektor a feleségéhez ugrott, s felnyalabolta, próbálta vinni, de nehéz volt, nem bírt vele. Dea Antalra nézett, aki szintén felállott és segített. Idő telt el, míg a szegény asszonykát elhelyezték. A betyár csak állott, pohárral a kezében. Dea ránézett, s szinte csodálkozva konstataálta, hogy nem övele foglalkozik. A betyár mintha fáradtan állana és mire sem gondolna. Mint az igásló, ha megáll a kocsi, leereszti nagy fejét, és csüggedten csak áll s áll egy helyben. Sőt észre sem vette, hogy ő viszont élénken figyel. A betyár szép férfi volt, de rossz színben volt. Le volt fogyva, s a szeme alatt mély fekete karikák. E pillanatban csüggedtség volt az arcában, a kalapja már nem volt oly hetykén a fején, a homlokába volt húzva, s egy hajfürt egész a szemöldökéig lógott. Így áll majd a vesztőhelyen, kimerülten, az utolsó perceket várva?

Most mintha álmából riadna fel, túlzott élénkséggel szólalt meg:

- No, méltóságos asszony, hát olyan rossz ember vagyok én? - s a lefektetett ájult asszonyra intett.

A grófné úgy foghatta fel a dolgot, hogy kegyelemért könyörög; magánkívül utasította el:

- Hogy mert maga idejönni? Nem szégyelli magát? Hogy merte a pénzt elvenni?

A betyár, puskáját földre eresztve, mosolyogva bólintott:

- Mindenki keresi valahogy a pénzt. Nekem ez a becsületes mesterségem.

- Gyalázat, alávalóság... Adja vissza a pénzt, mert felakasztatom.

De a betyár nem volt megijeszthető.

Furcsán odavillant a szeme a grófnőre, s humorral:

- Instállom, kettőn áll a vásár.

Vad gúnnyal körülnézett:

- Az egyik odaadja, a másik elveszi. Mint maguk az adót.

Az öreg gróf annyira figyelt, hogy megértette:

- Mi közöd neked az adóhoz, gazember?

- Gazember?... - s megmozdult, az övébe nyúlt s revolvért vett elő. Rámeredt a grófra:

- Ki a gazember?... Nem látja, hogy most az én kezembe van a fegyver?

Végignézte véreres szemekkel Áron grófot:

- Tudja meg, hogy én vagyok Szörnyű Jóska.

Megdermedtek. Bár nem volt már meglepetés. A grófnő nem bírta elfojtani:

- Szörnyű ember.

A betyár csendesen rávillant. Komor farkasnevetéssel szólt csendesen:

- A nevem nem harap.

Dea látta, hogy az ember semmibe veszi az egész társaságot. Honnan van ez a bátorsága?

Most a betyár bal kézzel fogta a poharat.

- No, koccintsunk... üsse kő...

Jobb kézzel a revolvért Áron grófra fogta, aki egy pillanatig szembenézett a kis fekete nyílással, akkor tétován elindult a keze a pohara után. Felemelte s tartotta. A betyár nem mozdult, neki kellett az asztalon átnyúlni s koccintottak.

Akkor Antal grófra irányította a revolvért.

- Az erőszaknak engedni kell - mondta németül Áron gróf, míg visszaesett a helyére -, az nem szégyen.

Antal lassan, vontatottan emelte a poharát, mire a betyár úgy hozzáütötte a saját poharának a fenekét, hogy az Antal gróf pohara a kezében összetört.

Színtelen arca még fakóbb lett, és a szeme meghomályosodott. Az öreg grófné önkéntelen meg akarta előzni az összeütközést, sietve felemelte poharát. De a betyár nem koccintott vele:

- Köszönöm, méltóságos asszony, de csak ha tiszta szívből... - Elfordult tőle, s Deára nézett.

Dea egész idő alatt tartotta a poharát. Most halálraváltan, mindenre elkészülten levette a kezét, s szemét elfordította a betyárról. Ez csak állott, csak nézte és nevetett. Szinte csúfondárosan mondta:

- Egészségére magának is. - Kiitta a poharat fenékgig.

Mély csönd lett. A betyár csak nézte Deát, csak nézte, akkor odatolta poharát Antal gróf elé s újra teletöltötte vele. Antal önkéntelenül engedelmeskedett. Hallani lehetett a rémítő csöndben ahogy a bor csorgott a pohárba.

A betyár felemelte a poharat, s Áron grófra nézve, köszöntött:

- Hát gróf úr, aggyon isten jó gyapjútermést jövőre is... De minek adták el ilyen későn?... Ha megint pénz áll a házhoz, izegje meg... Húzasson fel egy kutyát a kútgémre... abbul megértem...

Dea ellenségesen odapillantott, s látta, hogy az inspektorra néz, ez pedig faarccal ül, mintha nem is volna jelen.

- Sajnálom, hogy megzavartam a vacsorájukat.

Újra kiitta a poharat, akkor hallgatva és derült arccal nézett körül rajtuk.

- Méltóságos asszony, ha meg nem sértem, osztán, ha meginvitálnak - elfogadom... Van elég, hálistennek, ahogy látom...

Ez már igazán irtóztató volt. A betyár arcátlansága nem ismer határt. Most mi lesz. Mit akar ez a szörny? Mindnyájukban megfagyott a vér. Csak nem akar ideülni közéjük? A lélek is megszűnt bennük: ez is lehet?

A betyár a revolverrel körülsétált az arcokon, akkor, Dea jól látta: a revolver csövével elintette az inspektort, aki abban a pillanatban rettenve fel is állott s félrekostródott a felesége mellé. A rabló pedig kényelmesen odasétált az üresen hagyott helyre, ott lerázta magáról a szűrt, az halomba hullott a földön, arra rátette a bokrétás kalapját, s leült az asztalvégen. Intett a cimborájának, az előbbre lépett, s ketten közrevették a társaságot.

Most letette a revolvért maga elé a tányér mellett és nyugodtan szemlélődött. Dea nem értette ezt a fölösleges vakmerőséget. Értelmesebb lett volna, ha már régen elmenekült volna.

- Inspektor úr, tegyen vizes borogatást a felesége fejire - s csak úgy mellékesen vetette oda -, állapotos asszonyra ügyelni kell...

A helyzet valóban szörnyű volt. Kint semmi nesz. Itt bent még lélegzeni sem mertek. Dea, mintha kísértetjárás lenne, félőntudatlan nézte, ami történik. A betyár nem sokat teketóriázott, fogta a tálát, s jó csomó csirkeadarabot söpört ki a tányérára. Nem szedte, kikaparta, mint a sültkrumplit. Csak nem fog enni, az ő jelenlétükben?

- Hát tessék folytatni, jó étvágyat kívánok maguknak is.

Ezzel letette a villát az abroszra, s kézbe fogott egy csirkecombot s beleharapott.

Darabig nem szólt, evett. Vaskos bajusza alól kicsillogtak a fogai, oly fehérek, mint egy vadászkutyáé, s úgy is ropogtatta a csontot, kettéharapta s evett.

- Ami azt illeti, éppen jaókor gyütt ez a kis vacsora, mer ma még jószerivel nem is vót étel a számba... Nem kis dolog az efféle, kérem... Nagyon tele van népekkel a kastély... osztán nem akartam a bandát veszedelembe vinni... A gazdának mindig csak magának kell utánanézni a gazdaságnak...

Nyugodtan eddegélt, mintha mulattatta volna a dolog. Egyúttal kötelességének tartotta, hogy szórakoztassa a társaságot. Lassan, kényelmesen szót szólott evés közben.

- Osztán a mi munkánknál rendesen csúnya, sáros, lucskos idők vannak, e mán velejár, mint a répaszedéssel... Mer a méltóságáék kocsisa, bérese, minden munkása, mán ebbe az órába mind a puha ágyba nyutózkodik, vagy legalább a meleg istállóba hever, de a szegény betyárnak éppen akkor van legtöbb dóga, ha legrosszabb az időjárás...

S jóízűen ropogtatta az ételt, mint egy szép bundás kutya. Az öreg grófné mereven nézett maga elé, bizonyára nem is hallotta, a gróf is riadtan bámult a szemközti falon egy régi őseré, s

feldúltan latolgatta a helyzetet. Toncsi-Loncsi folyton Deára vetett hűséges és alázatos pillantást; végtelenül röstellte. Az örület kerülgette, reszketett, hogy megaláztatik a nő előtt. El sem tudta képzelni, mit gondol most Dea, ennek az országnak az állapotairól, hogy lehetséges a millennium évében még mindig egy ilyen Bogár Imre-, Rózsa Sándor-fajta rajtaütés, s nem tudta, mit kell most neki tennie. Undorral és iszonyattal hallgatta, ahogy ez a vadállat, mint az erdő és a nádas többi fenevadja, az ő jelenlétükben enni merészel. Enni, már ennél jobban leszállani nem is lehet. Ez oly megaláztatás, hogy idegekkel bírni képtelenség.

Dea is a legnagyobb ámulattal tűrte a betyár étkezését. Érthetetlen, gondolta, a barbárság legalacsonyabb foka. Talán még egy tűzföldi vadember sem tenné, még az is elmenekülne a zsákmányával, hogy a nádas sűrűjében habzsolja fel, amit elragadhatott. S mit akar? mit vakmerősködik? Megvárja, míg a cselédség felkészül, s itt szorítja, s ez még nagyobb baj lesz mindannyiuknak... S ez csak falatozik, ahogy odakint az ég alatt tenné, a szűrére heverve...

Idegessé lett. Szörnyű arra gondolni, hogy a jelenlétükben, a szeme láttára csata fejlődjék ki. Miféle kötéldegeik vannak ezeknek? Ők mindnyájan folynak a rettegés izzadságában. Áron bácsi az ájuláshoz van közel, szegénynek ez nem tesz jót a sok bajával, a szíve fel ne mondja a szolgálatot. Toncsi-Loncsi, a kedves, sem él, sem hal, a szeméből könnyek szivárognak, s Dea minden pillanatban várja, hogy elveszti a fejét, s ráveti magát erre a söpredékre s ott áll a másik rabló, a betyárcseléd... tehát ezeknél is van rangkülönbség... s úgy áll, mint körvadászaton a kiállított erdész, hogy nyugodt fegyverével a kellő pillanatban készen legyen, ha a medve vagy vaddisznó megmozdít a bokrokban. Ezek itt oly biztonságban érzik magukat, mintha nem is volna kint a grófnak száz cselédje...

Dea most megdermedt: látta az ezüst csengőt, amit Áron gróf is ebben a pillanatban látott meg, s látta, ahogy remegő lila kezével utánacapott, s látta, ahogy a betyár abban a pillanatban már rácsapott vasöklével. A nagy fekete kéz mint vaskalapács sújtott le az öreg ember sima, reszkető kezére, s acélujjai belevágódtak annak puha húsába.

- Nono - kiáltott fel a betyár -, ne fáradjon gróf úr... Kár...

S kicsikarta az ujjai közül a csengőt, s Dea látta, ahogy felemeli azt a magasba, s megrázza. Mit akar?

Az ezüsthang félénken sikított a levegőben.

Csönd. Semmi visszhang. Az ajtó nem nyílik meg. Senki sem mozdult a csöngetésre.

Irtóztató. Mi van itt?

- Mit gondol maga? - nézett Áron grófra villogó szemmel a betyár. - Nem hallotta, hogy Szörnyű Jóska van itt?... - Morogva s vésziesen dörmögte hozzá:

- Ilyenkor minden jótét lélek dicséri az urat.

Dea megkövülten hagyta rajta a tekintetét. A betyár ránézett s lassan, kicsit elmosolyodott:

- Rend van itt... Itt rend van... Kastélyba rendnek kell lenni...

Evvel, mint ki jól elvégezte a dolgát, a legnagyobb nyugalommal újra hozzáfogott az evéshez.

Kövér cubákat vett a kezébe, s beleharapott, s mint az acsarkodó eb villant körül:

- Éjfélig itt még a kutyák se ugatnak.

Az öreg grófné rettenve sikoltott fel:

- Megölte a kutyámat?

A betyár derülten, csöndes mosollyal:

- Hogy gondol olyat?... Dehogy bántok én egy kutyát... Nagyobb kutyákra vadászok én, nem a négylábú barátokra... Esmer engem minden kutya... Őriznek azok éngem... Csak úgy csóválták a farkukat, ahogy megszagoltak... Ott kezdődik a betyár, kérem, hogy tud-e a kutyával jókoma lenni?

A grófnéra nevetett:

- Asszonyság... a kutya mindig annak szógál, akinél a hatalom... Igaz? Inspektor úr?

Az inspektor tanácstalanul emelkedett fel a felesége mellett. Csak nézett a betyárra, elnyílt a szeme, szája, s nem szólt.

- Felelj, az istenedet.

- Igaz.

A betyár most határozottan Deára nézett, mintha ők ketten megértenék egymást, mintha csak cinkosok lennének. Úgy nézett a szemébe kedvesen és nyugodtan: azt akarja jelezni, hogy ez mind az ő kedvéért van? hogy őt valaki másnak, magához méltónak tekinti?

- Na ugye?

Dea megrettent. Ki lehet ez, mit akar ez az ember?... De csodálatos módon e pillanatban elvesztette előtte a félelmességét. Játéknak tűnt fel az egész... komédia?... A rémület kialudt benne: titok van a jelenés mögött...

5

- Ez arany? - szólalt meg Dea.

Mintha villám csapott volna le közöttük. Az, hogy a társaságból valaki megszólításával tüntette ki a rablót, olyan hatással volt a többiekre, mintha a világnak azonnal össze lehetne dűlnie. Nincs műszer, amellyel lemérhetné valaki a távolságot a megrohant s megfélemlített grófi asztal és a betörő paraszt betyár között. Mintha a sivatagban oroszlán támadná meg a csoportot, s míg az egyiküknek a csontjain rágsál, valaki közülük megcirógatná a sörényét. Semmivel sem tekintették inkább embernek ezt a rablót, aki érzésük szerint még mélyebbről jött a terembe, mintha egy elszabadult fenevad ront rájuk: paraszt.

Nézték, várták, nem ugrik-e neki Deának, vagy nem akar-e még félelmesebb dolgot? Antal ideggörcsökben vonaglott, már csak azt latolgatta, meddig bírja, hogy felőrülve odavesse magát a betyárra, bármi történik is. Utóvégre három férfi van jelen, s kettővel szemben állanak, ha akármennyire zavarja is szabad cselekvésükben a hölgyek jelenléte.

Dea maga is megütődött s megijedt egy pillanatra saját hangja felcsendülésétől. Mikor megszólalt, egy kissé mintha elvesztette volna a helyzet a félelmességét. Egy rabló, aki a szeme láttára csirkét eszik, s ezt kedélyesen s szinte úri módon, nem mohón és nem éhségben és nyomorban, hanem szinte tüntetően és játékosan - ez már nem volt neki félelmes. Hiszen, míg nézte, ahogy ez az ember kissé paraszti teketóriával fogyasztotta az ételt, a maga módján, ahogy az erdőben a leterített szűrőn, mint aki hozzá van szokva, hogy ő az első személy, s mikor eszik, a család körülüli, mintha templomi szertartás lenne. Biztosan kálvinista ember, mert a kenyeret apró kockákra vágja, ahogy az úrvacsoránál a pap szokta neki nyújtani. S az a tökéletes nyugalom már úgy hatott Deára, mintha csak valami farsangos komédia folynék, már

szinte várta, mikor derül ki, hogy csak áruhás gróf, valahonnan a szomszédból, s a végén mulatság és nevetés lesz a dologból.

De a betyár ránézett, szúrósan és kutatva, mit kíván?... Akkor felemelte kemény karját és kicsit megcsengett a nehéz aranyrojt a bő ingujjon. Odaterítette az asztalon át, Áron gróf előtt, Dea felé, s a nehéz aranyrojt súlyosan feküdt.

Dea szerette volna megérinteni az aranyat, de nem mozdult. Meglátta, hogy a férfi ökle vastag és durva. Csak nehéz testi munkában kopik el ennyire.

Most ettől sajtószerű folyamat indult meg benne. Igazolnia kellett barátai előtt, hogy valóban fent van abban a távoli dimenzióban, mely elérhetetlen magasságba emeli. Sértően, úri gúnnyal mondta:

- Hol vette? Lopta?

A betyár szeme felnyílt. Különös, átható zöldes szivárványa rávilágított a nőre, egy pillanatig mintha vissza akart volna vágni, megsemmisíteni - akkor elmosolyodott s összehunyorított szemmel szűrta át a nőt, s könnyedén szólt:

- Nem... Nem loptam... Raboltam.

Dea arcán egy vonás sem mozdult. Már elmúlt benne a tréfás ötlet, hogy ez egy inkognitóban megjelenő herceg, nem, ez valódi paraszt... Gőgösen és lenézően vizsgálta, sértette a szembezállás, az ajka is legörbedt, míg nyugodtan odavetette:

- Az ugyanaz.

A grófné arca megenyhült. Nagyon nem helyeselte a Dea vállalkozását, most egy kissé megnyugodott, de Toncsi-Loncsi egyre feszültebben izgult, Áron gróf, aki Dea és a betyár között ült, nem értette a halk és kis szavakat, de kitalálta a mozdulatokat.

Az inspektor összehúzta magát, mindenki a végső feszültségben volt.

A betyár kevés hetykeséggel nézett Deára. Jó soká nézte, mintha most tűnt volna fel neki igazán a szép fiatal asszony.

- Nem a... - mondta csöndesen, fölényel. - Más a... Mer tudja, lopni, a nem valami úri dolog... Maguk se lopnak...

Dea lángba borult. Nem talált szót erre a támadó és arcátlan vágásra. A lélegzete szinte elállott, mit merészel a paraszt?

A betyár most odapillantott az asztal közepén álló kis talpas aranypohárra:

- E se lopásbul van - s kinyújtotta utána a kezét.

Bal keze, az aranyrojttal, meg se rezzent, de jobb kézzel megfogta s fölemelte az aranypoharat. Kilendítette belőle a fogvájókat, a pohár már csak erre szolgált, s a lámpa felé tartotta. Megcsillogtatta a tizenhetedik századbeli finom ötvösmunkát, akkor nagy nyugalommal odaszólt a cimborájának:

- Tedd csak el.

A szúrós ember előbbre lépett, de nem akart egészen odáig jönni, mert akkor elveszti szem elől a társaságot, melyet most ketten közrefognak.

A betyár rászólt az inspektorra:

- Aggya oda neki.

Az inspektor megtorpant, az uraira nézett, s mivel senki sem tiltotta el, engedelmeskedett. Felállott, átvette a poharat, odavitte a szűrőshöz; ez átvette, őt visszaküldte vad pillantással a helyére, akkor elsüllyesztette a poharat a szűre bekötött ujjába. A rémület csak fokozódott.

A betyár folytatta az evést, s kicsit a bácsi felsőbbbséges derűtségével szólt:

- No lássa... E mán az enyém... Hát loptam?

- Lopta - mondta Dea hidegen.

A betyár a szeme sarkában lappangó derűvel szemlélte az asszonyt. Megcsóválta a fejét és okoskodva mondta:

- Ha én... éccaka... mikor maguk alusznak... besuttyanak a házba... osztán trisznyába rakom, amit csak elől-utól tanálok... osztán elsillanok... akkor igen, akkor tolvaj vónék, akkor loptam vóna... De itt veszem el a maguk szeme láttára... Megfoghatják a kezem... ha merik... ha Szörnyű Jóskának a kezit meg merik fogni... - hallgatott, körülnézett, nem nevetett, de gúnyosan szólt: - Hát ezt úgy híjják, hogy rabolás...

A férfiak megmozdultak. Mindenki megmozdult. Megvonaglott. Csak a betyár maradt nyugodt. A revolver ott feküdt előtte az asztalon. Ránézett, akkor körülhordozta a pillantását valamennyi arcon. Pillanatokig komoly volt, elszánt és félelmes. Ahogy sorra ránézett valakire, annak megborzongott a bőre.

A másik ember, amint eltette a poharat, visszaállott a helyére. Arcához emelte a puskát, s szemben a vezérrel, mintha maga is érezné, hogy most könnyen robbanás áll be, feszülten figyelt a vadak mozdulataira.

- Ezt én az őseimtől örököltem - kiáltott fel hevesen a grófnő.

Áron gróf, aki már régebben erősen gondolkodott, most rászólt németül a feleségére:

- Hagyd kérlek, hagyd, ez az ember a soroksári postarabló, ez a plébános gyilkosa, ez az István gróf orgyilkosa...

- Csend! - kiáltott rá a betyár. - Beszéljen emberi nyelven... Maga néma?...

Áron gróf elhallgatott. Az utóbbi időben három szörnyű gyilkosság tartotta izgalomban az egész országot. Most már tisztán emlékezett, hogy a parasztok mindeniket Szörnyű Jóska nevéhez fűzték. Ez a név most legendás lett, de ő eddig nem is vette figyelembe, mert a gyilkost még nem fogták el, semmi nyomot nem találtak, de mindhárom eset megegyezett abban, hogy vakmerően volt végrehajtva. Legutóbb a vágóhíd kerítése alatt egy szerb marhakereskedőt és a szolgáját lötték agyon s fosztották ki, a fiú életben maradt, s vallomásában rettenetes bátorságú, szűrös rablóról beszélt. Már régen nyomta őt a tudat alatt ez az emlék, de csak most nyílt meg előtte a biztosság, hogy ugyanazzal a vakmerő zsvánnyal állanak szemben. S Esztáry István grófot ugyanilyen szörnyű módon ölték meg Esztáron, a kastélyban...

A betyár nem evett tovább. Eltolta maga elől a tányért, s élesen nézett az öreg grófnéira...

- Maga ezt az ősetől örökölte?... A maga őse órás volt?

A grófnét még nem hatotta át urának a híre, még nem jutott tudatába az összefüggés a betyár és a hírlapi rablótörténetek közt, az ajka megremegett. Ostoba paraszt.

- Az én őszám úr volt.

- Úr?... Hát akkor az nem is bányászta az aranyat a hegyekbe. De nem is kalapálta ki pohárnak... Készen vette valahun. Igaz-e...

- Az én ősöm a királytól kapta.

- Az a király hun vette? Ű vót az órás? Ű csinálta?

Csend lett. Senkinek sem volt kedve vitába bocsátkozni. De ez folytatta:

- Mér nem adott az a király arany poharat az én ősömnek is, hogy én is örökölhettem vóna?

S hirtelen dacosan kitört és az asztalra csapott:

- De az én öregapámtul csak elvették, ami kicsije vót.

Minden átmenet nélkül kiabálni kezdett:

- Mikor én kisgyerek voltam, jött az adószedő? a zsandárokkal? Jött a sok puska? Felverték a vermet? kimerték a búzát? zsákokba szedték, elvitték?... E se vót lopás...

- Azok a törvényt hajtották végre - kiabált magából kikelve az öreg grófné. - Ha befizették volna az adót, nem jöttek volna végrehajtani.

- Én se jöttem vóna, ha maguk arany poharat küldtek vóna nekem, meg a gyapjú árát szétosztották vóna a pásztorok közt, akik őrzik a birkát... De maguk tíz krajcárt fizetnek egy embernek egynapi munkáért, sose jutott eszükbe, hogy kiozzák, ami nyereség van, a szegények közt... Maguk itt hatan akarják megenni harminc csirkének a mejjehusát meg a kövér combját... Odale meg az emberek a répát lopják a földből...

- Tolvajok - rikácsolt bele az öreg grófné.

- Tolvajok?... nem tetszik nekik éhen halni!...

Már nem is a rabló állott szemben a védtelen megrablottakkal, hanem egy ennél sokkal veszélyesebb és félelmesebb ellenség, aki olyan ellentétet hurcolt be a fényes kastélyba, amit még soha senki meg nem világított ezen a helyen.

A rabló okoskodása jobban megfagyasztotta bennük a vért, mint maga az elviselhetetlen tény, hogy a közbiztonság ennyire gyenge lábakon áll, hogy még itt sincs a nagy éjszaka, s nyitott ajtókon át tud megjelenni az asztaluknál egy rabló, s a legszemtelenebb bátorsággal helyet foglal előttük, közöttük, egy durva állapotember. És most ezt is le kell nyelni, a mélységes támadást, s a gondolatok puszkagolyója sokkal fájóbb sebet üt minden fegyvernél. A kastély hatalmas falai most nem voltak védelmükre. Kint a számos cselédség hiába él annyi nemzedéken keresztül az ő oltalmukra, az ő kenyerekön, most nem rohannak segítségükre.

- Majd ha láncra vernek - morogta a rabló -, csendőrök közé állítanak, akkor majd rám olvashatják a maguk feleletjét... - s felrivallt: - Most én vagyok felül, most én mondom ki a magamét.

Dea hidegen nézett rá:

- Természetesen, maga amilyen gavallér és bölcs - amit összerabol, sietve szétosztja a szegények közt.

- Bízsa csak rám.

- Amit a törvény elvesz, azt az ország oltalmára fordítják. Az emberiség javára.

- Ez is jó helyre mén... legyen nyugodt...

- Hogyne - kiáltott bele a grófné -, a csárdákban fogja elpotyázni...

A betyár nem ügyelt rá, Deát nézte komolyan.

- A törvény... Az a törvény a világon, hogy a szegény szegény maradjon? világ végeig? a gazdag meg gazdag?... Ez az istennek az első törvénye?

- Dolgozotok - kiáltott rá a grófné.

A betyár rápillantott.

- De dolgozni nem szerettek, csak ingyen akartok élni. Naplopók - folytatta a grófné.

- Maga olyan sokat dógozik?... olyan rettenetesen sokat? hogy a munkája árából ilyen vacsorát ehét még hétköznap is?... Ha az Isten úgy adja, hogy maga nem ebbe a házba születik bele, hanem egyel odább - egy ilyen reves öregasszony öt krajcárt keres a cukorrépaszedéssel... abból osztán nem tudom, mit főz a családjának; hideg vizet? mi?... Mán annál csak nincs rettenetesebb munka, mint a rigolirozás, de aki egész nap a fődet fordította, örül ha hatvan krajcárt megkeres egy nap... Maguk hét krajcárt fizetnek egy ölért.

- Homokon.

- A homokot is csak meg kell fordítani. Minden lapát homokot ki kell dobni a helyiről. Egy kiló szalonna meg egy forint... Hány ölet fordít meg a maga ura egy nap a két karjával, hogy ilyen életet tud magának biztosítani?

- Ne hasonlítsa magát hozzám, maga szégyenletes ember.

- Mér ne hasonlítsam?... Ha semmi egyebet nem tudok is csinálni, ennyit megtettem, hogy itt ülök eccer maguk közt az asztaluk mellett, osztán maguk hatan reszketnek előttem... No lássa, de én nem kívánom, hogy maguk reszkessenek, én azt akarom, hogy éppen úgy megtisztelve érezzék magukat, ha egy szegény ember belép estézni, ahogy minden szegény család elájul a boldogságtól, ha egy ilyen magukféle úrinép megtisztelné őket a házukban. Én megengedem maguknak, hogy éppen úgy embernek tekintsék magukat, mint én magamat... De maguk ezt nem akarják megengedni... Azt akarják, hogy mink istennek nézzük magukat a fejünk felett... Csak azért mer a kezükbe a vagyon... Mit gondolnak, ha én ennyi kincset össze tudok kaparni, nem tudok éppen olyan isten lenni, mint maguk?... Hát azt akarom evvel mondani, hogy nem a szegény emberbe van a hiba, csak abba, hogy nem ragadt a csizmájára annyi aranysár, mint a gazdagokéra...

A grófné látta, hogy Dea szólni akar, s erélyesen szólt neki franciául:

- Ne vitatkozz velem, kedvesem.

Most a betyárhoz fordult:

- Magukon nem lehet segíteni. Csak a tisztességesen szerzett pénz válik javára az embernek.

- De hogy szerezzek tisztességes úton pénzt?... - ordított fel a betyár, s megragadta az asztalt.

- Hiszen ha ezerszeres erőm lenne, mint Sámsonnak, ha egy nap nem öt-hat ölet tudnák megfordítani, hanem százat, akkor se tunnák hetven pengőnél többet keresni... Értse meg, hogy a szegénynek semmiféle módja, lehetősége nincs arra, hogy kimásszon abból az utálatos szegénységből... Soha nem bírtam odáig jutni a becsületes, szorgalmas munkával, hogy csak öt forintom legyen félretéve... Ott dögölt meg a feleségem előttem, mert vizes vót a fal, nem vót tüzelő, nem vót ennivaló, nem vót orvos, patika... Hát mit mondjak, mikor maguk azt vágják a szemembe, hogy dógozzak?... Nincs ember, aki nálam többet bírt volna dógozni, de mit lehet keresni a földmunkával?... Mán régen kimentem vóna Amerikába, de hiszen azt csak az teheti meg, akinek mégiscsak van valamije, amit eladhat, százötven korona kell legalább a hajójegyre meg a vasútra... mondja meg, honnan vegyem azt a százötvenet? Abba a percbe felülök a gőzmasinára, és soha többet nem találkozok velem senki ebbe a nyomorúság világába... Mondják

meg a papoknak, hogy ne prédikálják nekem többet, hogy ez a földi élet siralomvölgye, mikor maguknál ilyen terített asztal van, énnálam meg száraz kenyérhaj sincs, ha megőrülök is az erőfeszítéstül...

- Mert eldorbézolják - sivitotta a grófné a férje egyre nagyobb nyugtalanságára -, viszi a kocsmába. Ott kótyavetyéli el.

A betyár lehajtotta a fejét.

- Mulatni is kell egy kicsit... Elég nehéz az élet... A maguké könnyebb, mégis mulatnak... Mit gondolnak, ez a... betyárélet csupa gyönyörűség?... Sokat kell nekünk ázni, fázni, nádasban bujdokolni... Most is, két hét óta... Kutyának való... míg ilyen szépen sikerült ide betoppanni... Nem paradicsomélet ez... Sok töredelem, éhezés, koplalás, sok rettegés, hogy valami el ne romoljék, hogy minden stimmeljen. Nem tudja azt, csak aki csinálja, meg a Jóisten.

- Hagyja ki az Isten nevét.

- Én is azt mondom...

Dea felindulva nézte s hallgatta. Egyik percben utálta, aztán félt tőle, aztán sajnálta. Szeretett volna felállani s kimenni a szobából. Közben megérezte a parasztszagot, ezt az áporodott, csizma-, bunda-, pálinkabűzt, izzadság és szegénység, szenny áradata kezdte betölteni a termet. Már régen nem áltatta magát, tudta már, hogy eredeti, valódi paraszt, akinek a szemtelenségénél csak a nyomorúsága nagyobb, és a vakmerősége megérthetetlen.

- Hol él maga? - szólt rá.

- Az ég alatt, a föld színén.

- Azt kérdem, hova való?

- Minek kérdi?

- Idevaló? erre a vidékre?

A betyár felemelte a poharát, ivott egy kis kortyot s utána körülnézett. Dea megfigyelte, hogy enni is úgy evett, mint az erdők vadja vagy a madár, aki minden falat s minden szem után körültekint, nem akarja-e valaki vagy valami megfosztani a zsákmánytól. Évmilliók rettegése.

- Nézze. Tudja - dörmögte a betyár. - Én magával nagyon szívesen eldiskurálok. Becsületnek is veszem, hogy szóra méltat, mer tudom, hogy maguk nemigen veszik emberszámba az ilyenféle szegény felebarátjukat, kivált ha a kést a torkuknak szegezi... De olyanokat ne kérdezzen tüllem, amivel árthatok magamnak... A mán nem vóna okos, hogy kiadjam magamat...

- Csak kérdem.

- De minek kérdi?... Ha jószívvel kérdené?... De maga csak azér faggat, hogy hónap a csendöröknek a markába adhasson.

- Azért kérdem, mert kíváncsi vagyok, hogy egy ilyen értelmes, tisztességes falusi emberből, akinek maga látszik, hogy lesz betyár?... Mert maga alapjában véve tisztességes ember... Legalábbis az volt, míg el nem vesztette a fejét és rossz tanácsadók el nem térítették a becsületes útról... Hogy jut eszébe valakinek ma ilyen maskarába öltözni és ilyen vállalkozásba fogni?... Ez lehetetlen dolog. Maga ebben a ruhában nem mehet végig, nem Budapesten, de még egy falun sem, mert azonnal gyanús... Ötven évvel ezelőtt még Rózsa Sándornak lehetett, akkor mindenki ebben a ruhában járt. De ma, a millennium évében, mikor az egész ország az ezredévet ünnepli, csak a bandériumokban lehet így megjelenni, a kiállításon...

A betyár rábámult s nevetett.

- Persze maga azt hiszi, hogyha már rablónak áll be valaki - folytatta Dea -, akkor mingyár Bogár Imrének kell kimaszkíroznia magát, akkor majd rettegnek magától... Ne legyen nagyon büszke, mert megfordul a dolog, és nagyon rövid idő múlva valószínűleg maga fog rettegni minden falevéltől...

A betyár egyre nagyobb figyelemmel hallgatott:

- A bizony meglehet - szólt kis fanyar mosollyal.

- Magának is van apja, anyja, vannak testvérei, rokonai... Tudják azok most, hogy maga mivel foglalkozik? Vagy magának az egész családjá rablásból él?

- Nagyon téved, kérem - mondta dacosan a betyár. - Nincsen nekem senkim a kerek világon... Szörnyű Jóska vagyok, elégedjék meg ennyivel, ebbe minden benne van.

- Magának ez csak álneve. Ezt maga csak azért vette fel, vagy azért fogta magára, hogy ijesztgesse vele a világot.

A betyár szeme kerekre nyílt. Nézte Deát. Álmélkodva és csodálkozva nézte, hogy ez ilyen nyugodtan tud vele beszélni. Úgy szól hozzá, felülről és mégsem sértve, jóakarattal s mégis idegenül. Bólogatott.

- De jó tanítóné lett vóna magából... Mégiscsak nagy dolog az az úri nevelés...

Dea nem nevetett. A betyár bólogatott, s maga elé:

- Meg az, hogy valaki olyan biztosnak, úrnak tudja magát. Maga csakugyan azt hiszi, hogy különb azoknál a fejjécselédéknél, akikkel nekem eddig dógom vót?... Minden asszony meg tudja mosni az ember fejjét.

Újra elhallgatott s gondolkozott. Bizonyára küzdött magával. Szeretett volna valaminek nyitjára jönni, de nem tudta s nem látta a gondolatot, csak homályosan kereste a szavakat s a szavakon keresztül az igazságot.

- Ki mondja meg nekem, hogy mér van ez így?...

- Azt megmondhatom, hogy nem jól van... - szólt Dea. - És ez szerencsére igen ritka dolog... Ha általános lenne, akkor nem volna többet biztonság az életben. Nem volna érdemes élni, mert minden pillanatban felfordulhatna a társadalmi rend... Maga nem tanyai, nem is volt soha urasági cseléd.

- Nem. Én az isten cselédje vagyok.

- Az ördögé - kiáltott rá az öreg grófné.

- A mán nagyon mindegy - mondta a betyár. - Én ugyan se egyikkel, se másikkal nem találkoztam színről színre... Én nem láttam semmi mást, csak azt, hogy így nem mehet tovább, ahogy megy: sokkal egyszerűbb meghalni... de előbb meg kell próbálni a szerencsét... Lássák - s körülnézett -, nem mondom én, maguk biztosan jó emberek... semmi okuk sincs rá, hogy rosszak legyenek... Mert csak az a rossz, aki elveszi a másét... Minek vennék el maguk, mikor annyijuk van, hogy avval se tudnak mit kezdeni?...

Rémületes volt ez a sötét ember, ahogy most a nagy bánatára ébredve, elvesztette derült színeit, s komorrá változott, és éles zöld szemeivel baktatott rajtuk, míg a fejében kibontakozott valami világosság:

- Maguk itt ülnek ebbe a szép házba... Itt minden szép. Szépek a falak, a pádimentum, a bútorok, a pokróc meg a ruha, meg az ingük, meg a testük. Biztosan a lelkük is éppen olyan tiszta, mint az angyaloké a mennyországban... De mitül?... Csak attul, hogy annyi pénz van a zsebükbe meg a fiókjukba, meg mit tudom én hol, hogy semmi más dolguk nincs, csak magukat tisztába tenni és tisztán tartani... Még a vóna a furcsa, ha egy ilyen úrinépség piszkos lenne akár a testibe, akár a lelkibe... De hát a szegény ember ezt nem teheti... Én még egy fél órával ezelőtt olyan voltam, mint a vidra. Csupa sár, ázott ürge. Muszáj vót nekem gondoskodni róla, hogy ha mán begyüvök magukhoz, ne legyek olyan utálatos, hogy leokádjának... Azér hozattam magammal ezt a gúnyát... Mer ha mán betyár is az ember, azér meg kell adni, ami a becsületes fellépéshez tartozik... Nem akarom én magukat a lelkükbe bántani... Nem kell nekem maguktól semmi, csak az a kis pénz... Énfelőlem élhetnek a legboldogabban tovább is... Mi az maguknak, amit én elveszek... Észre se veszik...

- Magának nincs kifejlődve az erkölcsi élete.

- Nem tudom mi a...

- Megmondjam?

- Mondja meg.

- Tegye le a pénzt az asztalra és távozzék.

- Hogy?... Hogy gondolja?

- És keressen más módot az életre. Valami tisztességes és becsületes módot.

- Ezt nem tehetem. A pénz már nem az enyém... Ha a zsebemben van is... Nem csálhatom meg a társaimat... Nem vagyok magam... Nekem ezen testvériesen kell megosztózni... Meg nemcsak akik velem vannak: nagy sora van ennek a pénznek. Sok kétségbeesett család várja ezt a kis pénzt... még nem is tudom mennyi... Szörnyű Jóska nem ríkathatja meg a szegény feleségeket és anyákat, akik számítanak erre a pénzre...

- Ez borzasztó. Hol élnek maguk, hogy el tudják képzelni, hogy rablásból, zsiványságból, tolvajságból áldás származzon valakire?

A betyár megingatta a fejét:

- Ezt maga nem érti... E vállalat... Ez éppen olyan vállalkozás, mintha teszem, bandába állunk, és aratást vállalunk... Ott is a bandagazda felel mindenért... Ha valaki a csapatból megbetegszik, nem tud dolgozni, azér annak ki kell adni a maga részét, nem halhat éhen... Az ember felelősséggel tartozik...

- S meddig akarja ezt maga folytatni?

A betyár gondterhelt arccal nézett rá:

- Nem tudom megmondani... mer egyre több a szegény... úgy gyűlnek, és oly rettenetes nyomorúságokat kell megismerni, hogy azt élő ember el nem mondhatja... Nézze csak. Itt körös-körül leeresztették a vizeket. Kiszáradtak a nádasok... Míg megvót a sok nádas, addig a szegény ember télen elment csikászni, halászni, nádat vágni... Most mind ott van, bent a fálvakban, és jön rá a nagy tél. Nincs tüzelő, nincs ennivaló. Ott kell nekik megrothadni... No de az urak előre tudták, hogyha a mocsárvizet kiszárasztják, akkor itt milyen jó födek lesznek. Hát nem megvették a lápokat a parasztoktól hús krajcárjával meg tíz krajcárjával holdját?... Még csak négy esztendeje, hogy száraz a föld, már a grófi földeken olyan kukorica van, hogy az ember elvész benne... De az ő kis gatyaszárföldjeiken meg még egy csú sem nőtt meg... Hát ez igazság?... e nem rabolás?

- És maga most mind meg akarja ezeket váltani? Maga arra vállalkozik, hogy a világ minden szegényét ellátja pénzzel, amit úgy szerez, hogy betör a kastélyokba, gyilkol és fosztogat?

- Nem adják másképp.

Soká bólogatott. Úgy látszik, ő is belátta a dolog reménytelenségét. Hirtelen az öreg grófnéra nézett:

- Mondja, asszonyság, maga főzte ezt a jó vacsorát?... Mer ha maga, akkor ne búsuljon, akármi lesz is, jó szakácsné-asszony lesz belőle. Tizenöt forintot mindig meg tud keresni egy hónapba... Ismerek egy szakácsnét, má ezerkétszáz pengője van a takarékbba.

- Arcátlan - nyögött fel az öreg grófné.

A betyár hidegen mondta:

- Én dicsérni akarom magát... - vállat vont. - Nem akarom megsérteni a becses személyét... Mán a gróf urat jobban sajnálnám, ha arra szorulna, hogy a maga kezével keresse meg a kenyérét, mer mán semmitérő öreg... Mire lehet az ilyent használni?... Bakternek?... Még arra se lenne valami jó... - Körülnézett a társaságon:

- Maradjanak itt a kastélyban. Legyenek urak tovább. Kérjenek a kis pohár helyett nagyobbat a királytul...

Dea érezte, hogy valamiképpen véget kell vetni ennek.

- Nézze kérem - szólott a betyárhoz okos nyugalommal -, amit maga mond, annak van alapja... Valóban igazságtalan, hogy a társadalom úgy van berendezve, hogy egyik rétegnek vagyona van, a másiknak semmije sincs, csak a munkaereje... de a megoldás nem az, hogy azok, akik kénytelenek a testi munkájuk jövedelméből megélni, egyszerűen a maguk bírójává legyenek... hogy föllázzanak és megrohanják azokat, akikről ők azt hiszik, hogy mérhetetlenül gazdagok... Mindenkinek megvan a maga baja... És ne gondolja, hogy a boldogság összefüggésben van a vagyonnal...

- Nono.

- Várja csak végig... Az a kis falu, a maga bogárhátú házaival, valóságos paradicsomnak látszik mielőttünk, és mi, akik ezekben a kastélyokban élünk, sokszor gondolunk irigykedve a nép egyszerű gyermekeire, akik oly boldogan tudják a vasárnapot eltölteni... A költők, írók angyali képeket festenek a népről, a világ minden irodalmában. Ha nem volna alapja, nem írhatnák meg. Hagyja abba maga ezt a szomorú vállalkozást, és térjen vissza, ha lehet, a maga szép kis falujába... a kedves családi életébe... ott éljen a szerény keretek közt... örüljön a gyermekei fejlődésének, mérsékelje az igényeit... legyen boldog, ha nyugodtan tud aludni... csak rá kell magára nézni, le van fogyva, a szemei kifordulnak a lelki vívódástól... térjen észére; irtóztató felelősséget vett magára... Hiszen maga erkölcsi okokból indult ki; hogy képzelettel, hogy az egész világgal szembeállhat?... Tragikus vállalkozás. Nem lesz jó vége...

De már míg beszélt, arra gondolt, hogy ez is reménytelen dolog, hogy ő naiv szavakkal meg akarja téríteni ezt az embert. Elhallgatott.

A betyár hunyorítva nézte, míg beszélt, most azt vetette oda, kicsit megsértve, kicsit gőgösen:

- Beszéljen csak, beszéljen... Szeretem, ha az asszony ugat.

Dea felháborodva állott fel. Gyönyörű termetét kihúzta, s arca a fényben elkeseredetten ragyogott. Egész különösen nem az úrinő háborodott fel benne, hanem az asszony, aki látja, hogy hiába beszél. Akit a férfi semmibe sem vesz. Mikor legjobban odaadja magát, az ő érdekeit akarja elősegíteni, egyszerűen goromba intést kap válaszul.

- Maga ostoba - kiáltott még vissza feléje -, mit akar tulajdonképpen itt?... Mit habozik? mit tétovázik?... Mit vesztegeti az időt?... ahelyett, hogy már régen kereket oldott volna és futna a zsákmányával.

A betyár csak nézte, egyre falánkabbul és egyre izzóbban. Soha nem képzelte, hogy egy úrinő éppen úgy gondolkodik, ahogy a felesége annak idején... Mintha csak Zsuzsit hallaná, akinek ő számtalanszor megmondta, hogy mást tenni nem lehet, csak erővel elvenni... Hogy fel volt háborodva. Milyen vad és veszekedett dühvel támadt rá, még akkor is, mikor betegen, falat nélkül feküdt az ágyon, és a kicsijének nem volt mit rágni a tömlőn, mert abban semmi sem volt... Hát igen... Az asszony meghalt, s ő azt mondta: most szabad előtte az út... S most itt van egy másik asszony, éppen olyan vékony és kemény, mint a felesége volt. S meg mer szólalni egy betyár előtt... Az ő asszonya a hitese ura előtt tálalta ki, ami a begyében volt, de ez egy idegen rabló előtt mer ugyanazon a hangon szólani...

- Az asszony ne avatkozzon bele az emberek dolgába - mondta -, mert az asszony csak megállítja a világ kerekét. Az itt a baj, hogy ti semmi asszonyok, okosabbnak akarjátok tudni magatokat: emiatt folyik a világ sora így, mert az asszonyok nem akarják az igazságot...

- Én magához többet nem szólok - kiáltott Dea, és indult, hogy elmegy.

De a betyár felpattant, s rákiáltott:

- Leülni... Tessék rögtön visszaülni a helyére.

Dea feldühödve nézett oda rá: Mi köze neki ehhez az ostoba paraszthoz. Mért áll vele szóba, mit vitatkozik vele? Antalra nézett. Antal még soha, egyetlen szóval sem felelt neki vissza, s ő Antalnak soha még ellentmondást nem tett. Most látta, hogy Antal gróf örület rémségével van eltelve, s embertelen gyötrelmeket áll ki őmiatta, hogy ő egy zsvánnyal, egy betörővel vitába bocsátkozik... Ha a vér oly gyorsan tudna aláfolyni, mint az érzés, már régen bíborpirosra gyúlt volna, de ez az egész csak egy villanás volt, s látta, hogy a betyár ugrásra készen ragadja meg a revolverét.

- Lőjön le! - kiáltott fel.

Ugyanakkor Antal is felugrott, s halálsápadtan készen volt, hogy közbevesse magát.

Az ember lihegve pattant fel a revolverrel:

- Magát? - károgta. - Magát nem...

Dea látta, hogy Antalra fogja a fegyvert.

Halálos rémülettel sápadt el, visszasiétt a helyére, iszonyú, hogy magára vonta ennek a fenevadnak a dühét, s gyűlölettel és rettegve nézett annak a szemébe.

A betyár a gyors engedelmességtől megcsillapodott. Fújt és morgott, mint a vadak.

- Maga már nem kislány... Lehetne esze... - mondta.

Hosszú kínos szünet. Mindenki az örülésig pattanó aggyal várta mi lesz.

- Mit firtatja az én dógomat?... Jobb, ha az emberek nem tudnak egymásról... Hogy én mit tötöm itt az időt?... Megkívántam, hogy eccer egy kicsit a jó emberek közt leüljek... Mán mondtam, hogy én tudom, hogy maguk jó emberek... Meg akartam mutatni, hogy én se vagyok rossz...

Egyenesen állott. Most hidegen nézett körül a szobában levőkön. Csak rettentő bajusza volt most állati, mint a rozmár szőrzete borította be a száját és az állát.

- Mer nem vagyok rossz, tudják meg. Vagyok olyan jó, mint akárki isten teremtése... Semmi rossz nincs bennem, csak a szegénység... Arrul meg maguk nem tudnak semmit...

Deára nézett:

- Ne dicsérje maga nekem a falusi életet. Azt én jobban tudom, mi az... Tanulják meg, hogy falun is csak az a jó ember, akinek van valamije... Akinek nincs, az rossz ember, az tolvaj ember, az gyilkos ember... Nem azért, mert a szívébe van a rosszaság, hanem azért, mert éhes... Hát én is rossz vagyok, mer nekem muszáj rossznak lenni... mer nem akarok elrothadni a kutya szegénységbe, nem fogok egész életembe ciberelevesen kínlódni, és megvan... Maguk élnek a rántott csirkén, azt elhiszem, hogy szeretik hallani, mikor a papok azt prédikálják, hogy ez a föld a siralom völgye... Így el lehet ezt a siralmat viselni, terített asztal mellett, nem kívánják, hogy változzon a világ... De nekem ez nem világ... Az én szegénységembe maga se így nézne ki, hanem már régen elpusztult volna a tüdőbetegségbe, ha úgy kellene nevelni a gyerekeit, hogy soha egy csupor tejet nem lát, ha az ura megszakítja is magát a dologba...

Úgy szakadozott el belőle a szó, mint mikor csákánnyal szaggatják fel a szívós, kemény rögöt. Egyre keservesebben ordított, s ököllel verte az asztalt, míg fájdalmas panaszai kizuhogtak.

Soká hallgatott. Mindenki nesztelenül ült a helyén. A szívek dermedtek voltak, mintha a végítélet harsogása lenne. Irtóztató szavak voltak. Nem lehetett menekülni a fájdalom elől.

A betyár megtörülte tajtékos homlokát s lassan, fújva morogta:

- Nem akarom én kiokádni maguk előtt a véremet... de engem ne leckéztessen senki isten fia... A kötelet elviselem, ha olyan marha leszek, hogy megfogatom magam... Mer maguknak van elég csaholó kutyájuk, hogy megvédelmezzék a gazdagságukat: de nekem nincs ezen a keserű világon semmi segítségem, hogy megszabadítson a nyomorúságbul...

Dea felcsattanva kiáltott rá, már ő sem bánta, akármi történik, de nem hallgatott:

- Kicsoda maga? Ki adott magának jogot, hogy...

A betyár belevágott:

- Ki adott jogot?... A puska, a fegyver... Ha ez nem lenne a kezembe, akkor most én állanék alázasan maguk előtt... de így megadta az Isten, hogy a magok színe változott előttem...

Már olyan hangon üvöltött, hogy Áron gróf is minden szót megértett.

Felugrott és hasonlóan magából kikelve kiáltott fel:

- Akasztófavirág... Hogy mered azt mondani, hogy a mi színünk megváltozott előtted?... Tedd le a pénzt és takarodj, vagy felakasztatlak.

Felemelte karját, úgy látszott, mintha meg akarná ütni a betyárt. Eszeveszett mozdulat volt, s e pillanatban lövés durrant, s Áron gróf leejtette a kezét.

Pillanatig tántorgott, akkor visszaesett a helyére.

Általános fejvesztettség.

Ez olyan hallatlan dolog volt, amire mindnyájan el voltak készülve az első perctől kezdve, s amit mégsem tudtak elképzelni, hogy bekövetkezhetik.

- Jóska! - kiáltott az inspektor magából kikelve, s egyúttal elfakult és visszatántorodott. Egész testében remegett, a foga vacogni kezdett, a hideglelés tört ki rajta, égett és fázott, s nyomorultabb volt a megvert kutyánál.

Senki sem figyelt rá, a rémület tetőpontján senkinek sem volt ereje, hogy valamire figyeljen, kitört a pánik.

Antal gróf halott merevséggel állott fel, Dea ezen rémült meg, és sikoltva intett felé, hogy üljön le. De Antal csak állott, s elébb az apját nézte, aztán az anyját, aki halálraváltan maradt a helyén, s nem az urát féltette, az emberi rémület fagyasztotta meg, s mozdulatlan maradt, mint a feleség, aki már oly régen elszakadt az urától, akihez már csak a házasság kötelékei fűzik, s most, most a halál szelére érzi meg, mennyire magában van ezen a világon.

Az inspektor azonban azzal, hogy elszólotta magát s öntudatlanul érezte, hogy örökre kitette magát a gyanúnak, kénytelenségből lármázni kezdett, s durva és szalonba nem való hangon káromkodott:

- Az isten döglesszen meg, alávaló kutyák... Velem akartok ti kikötni? utolsó kapcabetyárok!... Úgy váglak pofon, hogy taknyodon csúszol a pokol fenekére...

Akárhogy ordított, s még ennél sokkal durvábbakat üvöltött bele a levegőbe, nem mozdult a híres pofozó, aki a legnagyobb bérest is akármikor, a legkisebb hibáért vágta főbe, most csak a szája járt.

S milyen hosszú volt a pillanat, s milyen reménytelen.

S hogy állott a betyár felettük, nyugodtan és hidegen, a szeme sem rezdült meg, Dea odatévedt, s látta ezt a hideg zöld szemet, amint megindulástalan figyelte őket.

- Verje ki a gazokat - kiáltott az inspektorra, de a szeme csak ottmaradt a betyár szemébe bekapcsolódva.

Össze voltak forrva, s a két szempár közül a betyáré volt a hideg. Érezte, hogy ezt a pillanatot, ha ezer évig él, sem fogja kitörülni az emlékéből.

Az inspektor úgy látszik mégis elszánta magát, hogy rájuk rohanjon, s ekkor még egy lövés. Az inspektor is leejtette a kezét.

Az inspektorné toroka szakadtából sikoltott, s leesett az asztal alá.

A betyár állott:

- Ne féljenek... Nem kell az életük... Ez még csak kis lövés volt.

Felvette a kalapját a földről, s felcsapta a fejére. Aztán a szűrét a félvállára.

Most visszanezett Deára:

- Nincs semmi baj... Istennek ajánlom mindnyájukat.

Dea ebben a pillanatban jéghideggé vált, és kemény átható hangon kiáltott rá:

- Megálljon!...

A betyár megállott.

- Vegye tudomásul, hogy maga egy gonosz, igazságtalan, alávaló ember... Maga többet tett, mint rabolt... Maga lelkeket akart ölni... Mindannyian ki vagyunk ebben a pillanatban szolgáltatva... De tudja meg, hogy ezért irtózatos büntetést fog kapni... és a maga zsványsága nem fog javára lenni azoknak, akikért szólani merészelt, mert szörnyűséggel nem lehet a szörnyűségeket megszüntetni. Maga erdei farkas... igenis az, és nem ember... És addig is, míg a törvény elbánik magával: én tudtára adom, mi a véleményem magáról...

Elszánt léptekkel ment a betyárhoz, megállott előtte, vadul a szemébe nézett és pofon ütötte.

A betyár abban a pillanatban elcsapta a másik rabló fegyverét, és a lövés a levegőbe ment.

Irtóztató csend.

A betyár fakó arccal csak állott és szédült. Akkor hörgő hang szakadt fel belőle:

- Ezt is köszönöm.

Felvágta a fejét, s parancsolóan intett a cimborájának s kimentek az ajtón.

Antal az összerogyó Deát fogta fel karjába.

- Hagyjon - mondta Dea, és elvesztette eszméletét.

MÁSODIK ÉNEK

1

Még csak délután öt óra volt, de olyan sötét, hogy az ember egyáltalán nem tudta, hova lépjen az utcai sárban. Úgy dagasztott a csizmája, munka volt minden lépésnél kihúzni s újra benyomni a vastag, fekete szurkos anyagba.

Az állomástól a falu sarkáig még csak eljött a köves úton, de az országút nem ment keresztül a falun, a falu kiesett az útvonalból. Ottmaradt, mint egy elátkozott hely a maga sarában.

S neki az egész községen végig kellett vándorolni, mert a kis zsellérház, ahol most a szülei laknak, az az ő helyén, a falu legutolsó végén van. Ahogy a templomhoz közeledett, a dágvány egyre nagyobb és mélyebb lett. Mintha csak elsüllyedésre volna ítélve az egész község. A sötét házak ellenségesen figyeltek ki rá, mit keres még ilyenkor is valaki az utcán. Minden ablak sötét volt, még a nagygazdáké is, mert senki sem lakott az utcai szobákban, hanem a hátsó kis házban, s ott dolgoztak, a kis petróleumlámpák és mécsesek mellett vagy legtöbb helyen csak a tűzhely világított, már ahol volt tüzelő. A nád- vagy zsúptetős házacskák mogorván gubbasztottak s összehúzták magukat, mint éjjel a vadmadarak.

Húsvétkor ment el hazulról, akkor szép volt itt minden. Zöldellő fák, virágzó bokrok, tavaszi enyhe ég. Most a novemberi sötét estében csak a szegénységet, nyomorúságot érezte.

- Minek élnek így az emberek? - mondta magában. - Hány szekeres gazda van itt... csak egy nyarat szánnának rá, hogy ezt a nyomorult utat megjavítsák...

Igaz, kő nincs az egész megyében, de vasút van, s a tehervonatok üresen szaladnak végig a határokon. Gyerekkorában megolvasta sokszor, hogy hatvan teherkocsi is van egy-egy mozdony után akasztva... Viszik a búzát a hegyek közé, s üresen jönnek vissza... Mért nem rakják meg odafenn kővel? és csak dobnák le a követ itt a kis állomásokon... Passzióból lehordhatnák a hegyeket, mikor nincs más dolguk... Ha már itt lenne a kő, akkor könnyű volna a fálvakat rávenni, hogy csinálják meg az utakat... Az állam elbírja, hogy mint a boltos, raktárt gyűjtsön magának, minden állomáson... Előbb-utóbb csak meg kell csinálni, lassan csak rá fognak jönni a népek, hogy az út így nem maradhat... Vagy a téglá. Micsoda téglát lehet égetni ebből a földből. Ne hozzanak követ, égeessenek téglát, abból is lehet utat csinálni.

Ha rá lenne bízva... De mi van őrá bízva?... Szörnyű Jóskára.

Itt nőtt fel ebbe a faluba, de csak most jut eszébe neki is, hogy a kőutak világából jön haza, háromszáz kilométerre Budapesttől, a kis szabolesi faluba. Addig csak úgy taposott ő is ebbe a sárba, hogy soha eszébe nem jutott volna, hogy másképp is lehet.

De sok minden is történt vele, mióta elment hazulról. Lehajtotta fejét, és komoran nézett maga elé a sötétben, a sarat nézte, pedig nem a csizmáját kímélte. Arra ő régen fáradt, hogy ilyen semmiségekre gondoljon. Sár, sár... Az ő élete jobban be van sározva... Minek is jött haza, mért nem bujdosott el világgá... Hazahozva szégyenét és a rettenetet... Szörnyű Jóskának nincs otthona... Nincs neki apja, anyja, nincsenek gyermekei, nincs többé helye az emberek között. Kivert kutyát csinált magából... Hozza a tarisznyájában a sok pénzt, egy üvegben, lepecsételve, hogy kútba hajthassa, akkor se történjen benne kár, vagy akárhová... Legjobb lenne eldobni... De most már azt sem lehet... Ha ezt meglelik, mindennek vége: elárulta magát...

És itt hozza a pofáján a pofont. Nem is az arcán, a lelkében. Milyen vidám és bátor játéknak indult. Kis dolgokat csinált, semmiségeket, vér a kezéhez nem tapad. Soha senkit meg nem ütött, meg nem sértett. Nem tudja, mi volt benne, mikor a haraszi kastélyban úgy elhetvenkedte az életét... Mennyire ég benne a szegény, hogy egy asszonyszemély előtt falni merészelt... ekkora ostobaság... Ha ő akkor egyszerűen meglóg, akkor most körözött betyár, mint annyi sok szegény ember, aki a bánattól, a kétségbeeséstől és a virtustól ezt próbálta... Elfogják, felakasztják; de ő ennél sokkal, nagyon sokkal többet tett: megszegyéníttette magát egy szép asszony által...

Özvegyen ment el hazulról... s mint megalázott kutya tér meg...

Kellett ezt, Avar Jani?... Kellett neki Szörnyű Jóskát játszani?...

A lelkében égett valahol valami, mintha felgyújtják az erdőt s még csak lappang a tűz...

Annyiban már megkönnyebbült, hogy az arany poharat visszaküldte a szépasszonynak... Az arany poharat és benne a fehér gúnyáról levágott aranyrojtot. Ebből megértheti, hogy véget vetett a Szörnyű Jóskának... Talán azt fogja gondolni, hogy öngyilkos lett... Hm, az a kutya fejjérnép... Micsoda bátorság van benne asszony létére... A férfiak nem mertek meg se moccanni, s ő kitette magát annak, hogy agyonlője.

Elmosolyodott magában. Gyenge kis pofon volt, ami azt illeti. Nem is tudja, mért rökönödött meg annyira tőle. Le kellett volna fogni a kezét és megcsókolni az orcáját.

Ha őneki ilyen feleséget adott volna az Isten: de a szegény embernek nem jut ilyen feleség. Ez kellene. Ez még most is embert csinált volna belőle. Csinálna is, ha az Isten olyan irgalmas kegyelmes lenne, hogy összevezérli vele... De ilyen isten nincs: az Isten nem engedi, hogy szörnyűségeket szörnyűségekkal változtasson meg földi ember... Ezt fenntartotta magának...

No mindegy: itt soha nem találják meg. Pestre többet nem megy. A volt cimborái sem tudnak róla semmit. Meg azok is félnek. Nem is gondolnak rá, hogy a hazában marad. Azt mondta nekik, Bécsbe utazik és Amerikába megy. Rendben volt, hogy mehet át a határon... Ő már akkor is tudta, hogy nem mehet máshova, csak haza. Ha lefogják, fogják meg itt a fészken, a gyerekei között.

Pedig ez is rossz gondolat: ha elveszett volna valahol mint Szörnyű Jóska, soha a gyermekei nem tudták volna meg, hogy az apjuk hova lett, s most egy betyárnak a nevét kell majd viselniük...

De nem lesz baj... s komoran húzta össze a szemét... aztán újra mosolygott. A szépasszonyt látta, Geszterédi Pálné... Így írta rá a nevét a postás a csomagra... Geszterédi Pálné. Pázmány Dea nagyságos asszony... Ő diktálta, az újhelyi postahivatalnok írta...

A jegyzőház előtt ment e pillanatban. Ez ki volt világítva. Az utcára négy ablak világos. Biztosan jól érzik magukat, vacsoráznak, utána kártyáznak... A jegyző adta neki azt a tanácsot, hogy menjen Pestre és próbáljon ott szerencsét, mert a jegyző többet tud az életről, mint egy szegény paraszt. Jó tanácsot adott, de ő avval sem volt megelégedve, hogy nap-számos legyen az épülő palotáknál, ahol ő sohasem fog lakni... A szegény mindenütt szegény, a pokolban is. Kevés volt a kereset. Ahol lakott, egy volt korcsmáros is ott lakott. Nagyon komoly ember. Hitt neki. Ez tanította ki, ez maszkírozta ki vastag bajusszal, nagy hajjal... s az járt vele fekete szűrben... Mi lesz, ha elfogják?... vallatják, kivallja... Nem tudja ugyan, hogy ő hol lakik, soha nem mondta meg neki, s az nem is kérdezte. Ő maga mondta: magadról pedig ne beszélj, ha van eszed... Furcsa ember. Vidra úr.

Holnap felmegy a jegyzőhöz, de előbb jól kialussza magát, mert rettenetesen fáradt. Alig bír a lábán állni. Csak aludni, aludni, három nap egyfolytában.

Az akasztástól nem fél, csak attól, hogy híre lesz. Az egész ország meg fogja tudni, hogy ki ő, hogy három gyereke van, apja, anyja élnek. Egyik húga már asszony, a másik eladó lány. Rokonai vannak... Bár úgy lenne, ahogy a szép asszonyságnak mondta: Nincs senkim, Szörnyű Jóska vagyok, ez elég... De ha van... És ha valami úgy vezérelte a lépteit, hogy egyenesen hazajöjjön?

Az izzadság egyszerre csak kiverte a homlokát. Eddig nem félt. Most sem magáért: a gyermekeit féltette. Ha ő meghal, ha megölik, soha semmi le nem mossa a gyermekei nevéből a szégyent.

Meg az édesanyja. Hogy fog örülni, ha ő belép... S nem fogja tudni, hogy a betyár jött már vissza, hogy nem a fia van itt, hanem annak a bőrében Szörnyű Jóska lakik...

- Hé, hé, Jani komám! - kiáltott ki egy kerítés mögül valaki rá.

Megállott a sárban s odanézett. Lakatos Imre, a régi cimborája, az a.

- Te vagy az, Imre?

- Én... Hát te, te vagy, Jani?

- Még én vagyok egy kicsit. Jó estét.

Odament a kerítéshez, s megállott.

- Hazagyüttél?

- Haza... Tél van... Elfogyott a munka...

- Hozol-i sok pénzt?

Hallgatott. Gondolkozva felelt:

- A sokat nem adják a szegény embernek... Nem akarják adni...

Kezet fogtak. Úgy fogták meg egymás kezét a setétben, mintha két külön világból nyúltak volna egymás felé.

- Itt meg semmit se adnak... Minek jöttél haza... Nincs itt munka, komám, egy szikra se, semmi... Inkább én is azon gondolkodtam má, hogy elmegyek utánad. Vasárnap akartam megkérdezni apádat, hogy mi az átrecod, de ha már te is hazagyüttél...

- Látni kell a szegény gyerekeimet is... meg az öregeket... Hogy vannak? Nincs baj?

- Bábit hazahozták a héten.

- A kis húgomat? - Bábira nem is gondolt, az még gyerek. Tizennégy éves.

- Valami lelketlen gazdánál vót, tanyán. A meg csak dógoztatta, éhezettette, beteg vót, nem gyógyítottatta. Láttam, mikor hozták, olyan lett, mint egy kis féleszű.

- A kis húgom?

- Majd kiheveri tavaszra, akkor osztán lehet újra kiadni jó munkára. Mit akarsz, ez a szegényjányok sorsa. Zsófi is gyereket vár. Má nagyon úgy van. Az ura meg úgy, mint én.

Az ember hallgatva állott az úton. Rászakadt a szegény élet gondja.

- Hát a te gyerekeid?

- Most temettem el a legkisebbet. A legalább jól járt szegény. Nem kell neki ezt a keserves telet má többet átalszenvedni. Két forint vót a kis koporsója, avval is adós maradtam a zsidónak.
- No jóicckát.
- Jóicckát... De ha mégis arra gondolsz, hogy újra visszamégy Pestre, én is veled megyek.
- Nem nagy öröm a se, Pesten is nehéz.
- Nem bánnám én, ha még olyan nehéz volna is, mert itt meg semmi sincs, csak az eleven halál... Meg még meghalni se érdemes... Úgy el vagyok adósodva, tudod, ezt a kis temetést nem is álmodom, hogy fogom valaha letörleszteni...
- Jóicckát.
- Jóicckát.

2

Mit gondolkozzon az ember a község dolgáról, mikor minden egyes ember ilyen rettenetes nyomorúságban van. Lecsüggesztette a fejét, csak még valaki rá ne ismerjen... Szorult a szíve, mit fog otthon találni... Legjobb lenne, ha nem is menne haza, hanem továbbmenne, egyre tovább, míg csak ki nem ér a világból... A hátán vitte boton a batyuját és az oldalán a tarisznyáját. De a legnehezebb volt amit bent viselt a szívében... Erre még gondolni sem szabad: ez az elviselhetetlen... Hagyjuk...

Végre odaért a kis házhoz. Nem akarta megismerni, mert mikor elment, kerítése volt. Még ő kerítést csinált neki. Igaz, napraforgó-kóróból, de szépen volt vágva, kötve, egész rendes, csinos kerítés volt és most éppen olyan üres volt a kicsi porta, mint mikor ő beleköltözött. Eltűzelték a kerítést?

Megállott a pici ablak előtt, s megpróbált benézni. Nem látott semmit. Az ablak be volt takarva párával és szennyel, nem látott át rajta. Odabent setét volt, de beszédet hallott, gyerekzsivaj szűrődött ki. Most az apja kurjantását hallotta, ahogy a gyerekekre rákiáltott.

Megzörgette az ablakot, avval az ajtóhoz lépett, s benyitott. Az ajtó egy parányi konyhába nyílt, a pitvarba, akkor már nyitotta valaki a szobaajtót, s az édesanyja szólott ki rá:

- Ki az?... Te vagy, Jani?

A szíve összeszorult. Az édesanyja a setétben is megismerte? Vagy mindig evvel szokott kinézni, hogy a fiát hívja? Könny futott a szemébe:

- Én vagyok, édesanyám.

- Jaj istenem, itthon van a Jani... Gyújtsd meg a lámpát...

Felszívta a könnyeit. Hát azért nem ég a lámpa, hogyha ő megjön, mindig legyen egy kis látó...

- Nahát én vagyok.

Az anyja a sötétben is megtalálta a fia nyakát. Felkapaszkodott rá, és megcsókolta a száját. Szegény, milyen füstszagú volt.

- Hahó! - kiáltott bent az apja - itthon van apátok... Hé, gyerekek, ne nyizsegjete, itthon van apátok.

Míg ők a sötétben ölelgették egymást, odabent gyenge fény gyúlt. Elébb egy gyufa, azután egy kicsi lámpafényesség.

Belépett. Legelőször is örömmel látta, hogy mind a három gyereke él, és ott ugrálnak a kemence padkáján.

- Édesapám, édesapám! - csak ezt visították torkuk szakadtából.

Előbb az apjával fogott kezét. Az öreg apó, egész fehér volt a feje, nevetve állott előtte, mintha valami rettenetes nagy öröm érte volna. Milyen kicsi ember. Meztláb áll a földön. Egy szál feketére érett ingben, gatyában. A nyaka kibontva, s látni, hogy a nyaka egészen ki van apadva. De a nevetése elfeledtetett mindent. Ez ő, az édesapja, aki felnevelte. Ő se volt túl magas ember, de mellette óriás volt.

Most a gyerekei kapaszkodtak a nyakába. Felmásztak rá, mint a fára. Mind a három. Ő csak leeresztette a hátáról a zsákot, s most a kölyköket szedte fel a két karjára, a legnagyobb a hátára mászott. Mindannyian torkuk szakadtából visítottak.

- No, szálljatok le, sárosak lesztek - rikkantott rájuk az öregapó, mint akinek régi, megszokott dolga a gyerekek ráncbaszedése -, nézd csak, milyenek, mint a vadmacskák. Sipirc.

A három gyerek már sáros is volt, de a viláért le nem szállottak volna a helyükről, s az apjuk sem sietette, így a visítás egyre boldogabb lett.

Az ember körülnézett:

- Hát Juliska hol van?

- Mingyán átszólok érte. Fonni ment át Daráékhoz, mert ott lámpa van.

- MÉR nem Zsófiho ment?

- Ott sincs világ. Zsófinak tán az éccaka megjön a kicsinye. Egy ócska ingemet elhasítottam pelenkának.

Az ember csüggedten nézett maga elé:

- Hát Babi?

- Az itt van. Ihun e.

Az ágy előtt egy nagy köteg szalma volt lerakva, azon ült egy nyomorult lány, s csak nézett hülyén és nevetett. Semmi haja se volt, mind kihullott, és csak vigyorgott, mint egy hülye.

- Jani bátyám - visította folyton állati hangon. - Jani bátyám!

Az anyja a fiának füléig bújít, úgy suttogetta:

- Az a pozdorjára való Kósa gazda így elbánt velem...

Az ember megdermedve nézett a kis húgára, ez volt a legkisebb tizenhat, gyerek között, akiket az anyja a világra adott. Mindig olyan csendes kis málé lányka volt, de most rettenetes volt ránézni. Mit csináltak evvel?

- No tedd le a tarisznyádat, üjj le... Hoztál valamit?

- MÉR? Itthon nincs semmi?

- Hagyma van. De kenyér bizony nincs. Mán ezek a szegény gyerekek is csak hagymát ettek vacsorára.

Csakugyan az egész kis ház tele volt szörnyű erős hagyma szaggal. A kicsik, ahogy az arcába dugták fejcskéküket, csak úgy bűzlött belőlük a hagymaszag.

- Hiszen küldtem pénzt.

- Igen, fiam, de hát mi az a kis pénz. Tíz forint csak úgy kimegy, mint a füst... No, tedd le a tarisznyádat. Vesd le a köpönyeget. Milyen jó gúnyád van, fiam.

- Ajjó, hálistennek... - mondta a nagyapó. - No, rakd le má arrul a lócáru azt a sok ganét.

S rögtön le is dúlta a lócáról a rajta levő ruhafélét a földre. Az öregasszony csak úgy kapkodta felfelé.

- No ne legyél má olyan hirtelen.

3

- Mit akar evvel a tarisznyával?

Az ember egész ijedten kapta el az anyja elől, aki folyton csak a tarisznyába kutatott volna.

- Nézem, fiam, mi van benne.

- Haggyon békén a tarisznyámnak.

Evvel ő maga nyúlt bele és kivett belőle egy kendőt, amibe darab kenyér és nagy darab parizer volt belecsavarva.

Mindenki a legnagyobb mohósággal nézte, mi az? Most senki sem órá figyelt, csak arra, amit az asztalra kitett a tarisznyából.

- Mi ez, fiam?

- Vastag kolbász - visítottak a gyerekek. - Hú az Istókját, de vastag kolbász...

- Menjete odébb, mindenki kap - hártotta el az öreg a három gyereket, s vette elő a kését, és azonnal vágott is belőle. Minden gyerek kapott egy-egy darab kenyeret meg egy jó karaj parizert.

Sose láttak még ilyet, de nem kellett őket tanítani rá, hogy enivaló, meglelték az ízét, s nagyon tetszett nekik az újfajta kolbász. Babi is kapott egy karét s vigyorogva kezdett hozzá majszolni. Az öreg magának is vágott, s rossz, fekete fogaival már rágt a is. Csak az öregasszony biztatta elébb evésre a fiát, de az nem akart. Azt mondta, ő evett a vonaton. Csakugyan evett. Sátoraljaújhelyen, az átszállásnál, a vasúti étteremben vett meg egy egész rudat. Azon élt egy egész napig, mert olyan nagy kerülővel jött Budapestről, hogy azt el sem tudná mondani... Nem Debrecen felé, hanem Miskolc, Kassa, Újhely, Szerencs, Nyíregyháza, összevissza, két napig folyton utazott, míg ideért... Ráparancsolt hát az anyjára, hogy egyen. Inkább ő maga is vágott egy darabkát magának. Jó éhes volt, csak most vette észre; de azért türtőztette magát, s nem evett, csak néhány falatot.

Ellenben a család úgy nekilátott az evésnek, mint akik valóban napok óta nem ettek. Mind falt, tömte magába, a gyerekeknek még a füle is csupa zsír lett. Mezítláb s kis ingben ültek az apjuk térdén és zabáltak. Jó ideig csönd volt, csak a csámcsogást lehetett hallani. Az ember nézte az evőket.

- Hát még a rántott csirkét hogy tudnátok enni - mondta. - Az a jó... Ha szép pirosra van sültve, mint a rózsa... He?

Az öregember rábámult nedves kék szemével. Úgy nézett a fiára, mint egy bolond. Még az evés is megállott. Kifordult a szájából a falat. Nem szólt, csak nézett a fiára, s mintha valahol a lelke mélyén valamin gondolkozna.

- Egészséges vagy, fiam? - kérdezte az anyja, és a szemébe könny szökött.

- Megvagyok, édesanyám, még megvagyok egy darabba.

- Jaj, ebbe a rossz időbe. Jaj, de rossz idő is van... Haggyatok annak a szegény Julisnak is, megyek má érte.

- Majd én elmegeyek - mondta az öreg -, csak csizmát húzok.

Rögtön hozzá is fogott felhúzni egy irtóztató rossz csizmát, ami tele volt tömve szalmával, hogy a repedéseket eldugasolja.

Az ember csak nézte a családját. Ez az ő családja. Ezek az övéi. Ezekhez sietett ő haza. Itt akar ő tovább élni, csendben és csendesen. Hogy még a kutyák se szagolják meg. Ez az a kis családi fészek, ami jobb, mint az egész világ minden gazdagsága...

Sóhajtott és Bábira nézett, aki csak ül a maga szalmáján, és lassan majsolja a húst, cibálja a fogaival, és vigyorog hülyén.

- Mit csináltak evvel a jánnal?

Az anyja elkezdte mondani, s csak beszélt, beszélt, s ő alig értett meg belőle valamit, hogy sokan voltak itthon, Bábít kiadták egy jó gazdához tanyára, Kósához, akinek a Feketezugba van a tanyája. A meg a lelketlen egy régi disznóólba hálatta, amellet ott vót a tyúktetés tyúkol, a szegényt meglepte a tetű, elszítja a vérét, enni nem adtak neki, csak verték, aztán mikor nagybeteg lett, rá se néztek. Isten tudja mi lett vele, senki nem is látta, micsoda, betegséget kapott, úgy hozták meg a szomszéd tanyából a hírt, hogy mi lett a szegény gyerekkel. Kovács István szekérral vót a Feketezugon, bornyút vett Kósától, azzal ő ment a legkisebb jányáért, hogy hozza haza, de mán akkor semmi élet se vót benne...

Hosszú történet volt, nem akart vége lenni, az ember csak hallgatta, hallgatta, és a vére forrt, s ölni tudott volna. De mit tehet. Szólani sem szabad...

- Minek szegény valaki - morogta -, le kell nyelni... A gazdagoknak minden szabad. Elölheti az ember gyereket, de egy csirkét se ad... Zsófinak sincs télirevalója biztosan.

- Nem adott a lelkem semmit, még egy marék lisztet se. Még őneki állott feljebb, hogy aszongya, minek adtunk egy beteg elmebajost a nyakára, hogy megbüntettett bennünket, amér nem gondoskodtunk rulla...

Az öregember közben egy szót sem szólt. Most készen volt az öltözködéssel, feltette a rettentően kopott báránybórsüveget, aminek már majdcsak semmi szőre sem volt, azt lehúzta a szeméig, s szó nélkül elment.

- Hova megy? - szólt utána a fia.

- Juliskáér, fiam - mondta az anyja.

Az öreg kiment, szó nélkül, oly búsan és megrokkanva, mintha valami nagy elhatározás lenne benne. Az ember sokáig nézett az apja után.

Akkor az öregasszony újra hozzáfogott előlről kezdeni a Bábé történetét, hogy mit ígért fizetésül Kósa gazda, de nem adott meg abból semmit...

Beszéd közben újra csak hozzásttyant a fia tarisznyájához, s elkezdte boncirálni. Az ember csak későn vette észre, mikor már a keze beszéd alatt benne járt.

- Mit akar avval? - kiáltott rá.

De az öregasszony nem vette ki a kezét.

- Valami peccés üveg van benne - mondta.

Az ember elrántotta a tarisznyát. Magánkívül ordított rá:

- Ehhez ne merjen nyúlni... Érti?... Az istennek hozzá ne merjen ehhez nyúlni...

Az öregasszony ezt megértette, s száját nyitva felejtette, úgy húzta el a kezét.

- Jól van, fiam, Jani fiam... dehogy nyúlok...

De az ember látta, hogy az anyja még nagyobb kíváncsisággal bámul a tarisznyára.

- Ezt többet ne mondassa magának.

- Értem - mondta az asszony -, valami szurkos üveg van benne?

Az ember egész kétségbeesve nézett az anyjára. Akkor körül a kis szobában. Milyen üres. Semmi sincsen.

Egy szög volt a falban, azon az óra lógott valaha.

- Hol van az óra?

- Nincs.

A kisfia lármásan kiáltotta:

- Mán nincs óra. Bótba van.

Az öregasszony rákiabált:

- Mit tudod te, hallgass... A bábának adtam, hogy segítsen Zsófikon, csinálja el, de csak azt mondta, má nem segít semmi, csak ha megtapossa az ura.

Csendesen mondta, elárulta:

- De Mihály nem akarta.

Az ember érzéketlenül nézett, akkor fogta a tarisznyát, kirakott belőle minden fölöslegest, egy új ing volt benne, meg apróságok, ami az evéshez kell. Az öregasszony az inget rögtön eldugta a lócafiókba, ő pedig felakasztotta a tarisznyát arra a szegre, ahol az óra volt valaha.

Mikor visszaült a helyére, még egyszer felnézett a tarisznyára, elég magasan van-e, hogy a gyerekek el ne érhék? A tarisznya még az apjáé volt, rongyos régi szeredás. Éppen ki akarta adni a parancsot, hogy senki hozzá ne merjen nyúlni, akkor csak nyílt az ajtó, s belépett rajta egy csendőr.

Odanézett, lehunyta a szemét, s az arca merev lett, és mozdulatlanul várt.

4

A csendőrnek a fején volt a csendőrkalap a kakastoll-bokrétával. Az álla alatt szíjjal átkötve. A vállán ott volt a szuronyos fegyver, az oldalán derékszív s a szuronytok. Jó csizmája volt, s keményen és szigorúan állott s nézett.

Az öregasszony háttal volt neki, s előbb nem látta. Inkább a fia arcáról vette észre, hogy valami történt.

A csendőr szigorúan nézett az emberre. Fekete szeme élesen vizsgálódott, s csendőrosten mereven tartotta a nyakát.

De a gyerekek elkezdtek sivalkodni:

- Pista bácsi, Pista bácsi!

Az ember csodálkozva nézett a gyerekeire. Most az anyja kiáltott fel boldogan:

- Isten hozta, csendőr úr. Hazajött a fiam. Lássá e.

A csendőr kicsit elmosolyodott, s beljebb lépett, és behúzta maga után az ajtót.

Szalutált, de azért még mindig szigorú volt.

- Avar Jani? - kérdezte.

Az ember felállott:

- Avar János vagyok.

A csendőr barátságosan kinyújtotta a kezét:

- Dambó Lukács.

Kezet fogtak. Akkor a csendőr lekanyarította a fegyvert a válláról:

- Világosságot láttam, hát bejöttem... Juliska hol van?

- Mingyán jön - nyájaskodott az öregasszony. - Átment Daráékhoz, fonni. De mán érte ment az öreg. Tessék lekalapolni - s már törülgette a széket.

A csendőr nem is habozott, leült, két lába közé állította a szuronyos fegyvert, de a kalapot nem oldotta meg.

- Átkozott sár van ebbe a kutya faluba - mondta. - őrzőjáratot kell tartani, csak egy percre jöttem be, míg az őrmester úr be nem szól... Maga jött végig a falun?

- Most jöttem.

A csendőr hallgatott. Az ember is hallgatott. Csak a gyerekek nyüzsögtek, és nem féltek a csendőrtől, a puskáját nézték, meg a kakastollát. Úgy ácsorogtak körülötte, mint a kis bocik. Vagy inkább a kis kutyák, mikor farkat csóválva lesik az ember mozdulatait.

- Honnan gyün?

- Most Nyíregyházáról gyövk, de tulajdonképpen Pestről, mer elfogyott a munka, hát Schultz úr azt mondta, hogy ha hazajövök, elébb menjek a sógorához Nyíregyházára Wágner úrhoz, az most épít a luteránusoknak egy nagy házat, ott még talán kaphatok munkát. De Wágner úr azt mondta, hogy mán leállítja az építést, ha újra megkezdí, írni fog. Így osztán a másik vonattal hazagyüttem.

A csendőr bólintott.

- Nehéz a csendőrélet - mondta. - Táviratot kapott máma az őrs, hogy mindenkit, aki a faluba érkezik, igazoltatni kell ... - Az ember vállat vont. Tessék.

- Bukk - bökkentett rá a csendőr a kisfiúra, aki nagyot kacagott erre. A csendőr megbizserélte a gyerek nyakát, s azt mondta neki: - Ne legyél csendőr, öcskös... Mert taposhatod a sarat...

- Mán az igaz - mondta az ember -, míg végigjöttem a falun, majd belefűltam a sárba... Én azelőtt nem is vettem észre, micsoda sár van itt nálunk... Kivált így ősszel... Mikor húsvétkor elmentem, még nem is vót ilyen borzasztó sár... Addig alig vótam kint a faluból... De hogy a feleségem meghalt, nem vót maradásom... Tudja, csendőr úr, itt a faluba nem érdemes szegény ember lenni... Most is kiszólt a kerítésen Lakatos Imre, ott a templomon túl... együtt iskoláztunk... mindig jó vótunk egymással... az is azt mondja, minek jöttem haza... itt semmi munka... még ő is éppen utánam akart jönni Pestre... de hát nem biztatom, télen ott sincs

munka... Meg nehéz is így... az ember csak átkoplalja az életit, osztán hiába küldi haza a keresetit... most is hogy megjöttem, nem vót itthon még csak egy kis kenyér se...

Csendesen beszélt, szomorúan. Lehajtott fővel.

- Még én adtam enni ezeknek, egy kis parízert, ami a zsebembe vót... meg egy kis kenyeret... Pedig ma egy hete is tíz forintot küldtem haza... De hát sokan vannak, elhiszem, hogy sok kell...

- Hát itthon is nehéz - mondta a csendőr -, meg másutt is nehéz... Mi van a zsákba?

A zsák ott volt letéve az ember lába mellett. Most az ember ránézett a zsákra. Soká nézte, lassan szólalt meg:

- Mi vóna benne?... A ruhám...

Tétova kézzel lenyúlt a zsákért, felemelte, kibontotta a madzagot, amivel be volt kötve, és kiöntötte, ami benne volt, a földre.

Egy öltözet jó új ruha esett ki belőle, meg szennyes fehérnemű, meg zacskóba kötve valami élelmiszer meg kőművesszerszám, kanál, kalapács, collstok, simítólapocska vagy három és a végén egy egész kenyér, szép új kendőbe belecsavarva.

A csendőr nézegette a holmit, nem nyúlt semmihez, de nagyon megnézett mindent.

- Új ruha - mondta -, mibe kerül egy ilyen ruha Pesten?

- Nem új... Tizenkét forintért vettem az egészet a handlétól... Mer arra gondolok, hogy mán én többet nem megyek Pestre... Most is mi történt, míg ott voltam, evvel a szegény Bábival... Az embernek mégiscsak a gyerekeire kell gondolni. Ezeket nem akarom Pestre vinni, mer ott csak elkanászodnak... utcán nő a pesti gyerek... meg nem is tudom, mit kezdjek velük... Az anyám már nem arra való, hogy őket odavigyem... meg az apám... én meg aludni se tudok miattuk... Nem élet ez így... Hónap fél akarok menni a jegyző úrho... hogyha valami munkát adna a község házában... Nem tudom most ki a kisbíró... Annak beállnék... Inkább itt szegénykedni, mint abba a nagyvárosba...

- No rakja el, mama - szólt rá az öregasszonyra a csendőr. Akkor odafordult az emberhez:

- Ne haragudjon meg rám, Jani bácsi... hogy így firtatom, de a kötelesség, kötelesség... Szörnyű Jóska miatt van ez...

Elhallgatott. Mindenki hallgatott.

- Az átkozott kutya - folytatta a csendőr harag nélkül. - Amiatt kell nekünk a sarat taposni... Az országban minden csendőrőrsöt értesítettek, táviratilag, hogy minden útonjáró embert meg kell állítani és igazoltatni...

- Miféle Szörnyű Jóska? - kérdezte az öregasszony.

- Mán megint csinált valami stiklit - szólt a csendőr. - Nem főr a bőribe... Pedig hamar megcsípik... Nem úgy van má, mint a régi időbe... Most má telegrafiroznak, még a határon se tud kibújni, hacsak egér nem lesz... Az egész ország fel van abajgatva... Kétezer forintot tűztek ki a fejére... Mán kétezer forintért még az édesapja is kiadja a gazembert...

- Kétezer forint! - mondta az öregasszony, kezeit összecsapva.

A csendőr nevetett.

- Jó vóna megcsípni a бүдös betyárt, akkor a Juliskával nem sokat várnánk... He?

Az öregasszony odalépett hozzá és megsimogatta a csendőr vállát.

- Édes egy lelkem fiam - mondta nagy szeretettel. - Jó az isten: majd csak a maga kezibe adja még eccer.

A csendőr nevetett és bólogatott.

- Szét tudnám lőni a fejit, hogy az agyveleje a csárda falára ragadjon... Csak már jönne ez a Juliska.

- Mingyán átszólok érte.

Evvel az öregasszony egy ócska, feketével fódott nagykendőt kerített a nyakába és sietve kibújt az ajtón a setétbe.

A két ember ott maradt együtt, a gyerekek közt. Avar János nyugodtan szemlélte a csendőrt.

- Hány éves vagy, öcsém? - mondta neki.

- Huszonnégy vagyok, bátyám. Pünkösdkor lettem nagykorú.

- Benn maradtál csendőrnek.

- Igen. Szakaszvezető vótam, felvettek.

- Jó. Jó a... Biztos állás... Kenyér... Mi az apád?

- Szegény ember... Mi legyen... Él...

- Hová való vagy?

- Pest megye, Haraszt... Tudja hun van?

- Haraszt? Pest megye?

- Igen... Jó nagy község, nagyobb mint ez... Nálunk is sok a nádas... Ott történt most ez a rablás. Gombos kastély; harashti határ. Ismerem még a grófot is, Áron gróf. A fia meg Antal gróf. Ha most otthon vónék, most megkeresném a kétezer pengőt?...

- Mivel?

- Mondom, hogy ez a Szörnyű Jóska... Ennek a fejivel...

Avar János elgondolkozott. Maga elé nézett. Lassan megingatta a fejét:

- Hogy gondolod? A mán nincs ott.

- Ott van a. A nádasba. Ott nem lelik meg soha. Mifelénk olyan nádasok vannak még, átmege az Nyáregyházára meg Ócsára. Vége sincs... Bogár Imre is ott tanyázott... Azt se fogják meg soha, ha a szeretője ki nem adja... Vótam abba a csárdába, Pótharasztyán, ahun megfogták... Kis ház, de a pincéje úgy van csinálva, hogy abbul rögtön a nádasba lehet kimenni... Olyan nagy a pince, mint egy ház. Ott mulatott. Táncolt. Tiszta arany rojt vót a gatyáján, meg az inge ujján. Ha megfogta a két gatyaszárát, a feje fölé tudta emelni. Olyan bő volt... Sokat hallottam én róla gyerekkoromba. Meg azt is, hogy hol bújt meg. Fődalatti verme vót a nádasba. Nem lehetett megismerni. Van nekem egy bátyám, halász, az elvitt engem oda... Nincs annál jobb búvóhely... Legjobb is vóna jelentkezni, hogy elmegeyek érte... Én elmennék...

De Avar János csak csóválta a fejét.

- Nem gondolom - mondta. - Nem hiszem, hogy valaki, ha mán betyárságra adja magát, most is a nádasba lakjék... Kivált télen... A füst megmutatja... mer ha hideg van, csak kell tüzet rakni. Főzni is csak kell...

- Hát hogy gondolja, bátyám?

- Én nem gondolom sehogy - mosolyodott el Avar János -, csak azt nem hiszem, hogy olyan bolond legyen valaki, hogy a kopók szájába maradjon... Te ott maradnál?

A csendőr jóízűen nevetett.

- Nem tudom, én még nem gondoltam rá, hogy kell betyár lenni.

Cigarettdobozt vett elő. Megkínálta Avart.

- Sodorjon.

- Köszönöm, én nem dohányozok.

- Hogy lehet a?

- Nem dohányozok, nem iszok, nem kártyázok.

A csendőr rágyújtott: élvezettel szívta mellére a füstöt.

- Mér?

- Nekem spórolni kell a családnak. Hat éhest kell eltartani... Meg a húgomat, Juliskát. Hallom Zsófi is gyereket vár... - Megcsókolta az ölében a kisfiát.

- Azelőtt dohányoztam, de azután arra gondoltam, hogy inkább a gyerekeknek kell kenyeret küldeni, hát leszoktam.

- Maga akkor nagyon derék ember - mondta a csendőr. - Bort se?

- Hát, ha ingyen megkínálnak csirkepaprikással és utána egy-két pohár borral - mondta, s erősen a szemébe nézett a csendőrnek.

A csendőr nevetett.

- Magának éppen olyan kék szeme van, mint Bábinak... Nézz csak ide, Babi... Juliskának barna szeme van.

- Az apámnak is kék a szeme - mondta közönyösen Avar János. - De az anyáknak barna szeme van.

- Szörnyű Jóskának meg ződ.

- Ződ?

- A van a személyleírásba. Ződ... Nem is láttam még ződ szemű embert.

- Hát mi a személyleírás?

A csendőr a blúza felső zsebébe nyúlt, s kivette a piros kis noteszt.

- Mindenkinek le kellett írni.

Avval felnyitotta a noteszt és felolvasta:

- Személyleírása: középtermetű, kb. 170 cm magas, sovány, orra rendes, szája rendes, szeme zöld, haja barna, hosszú, bajusza barna, igen vastag. Betörésnél aranyrojtos inget, gatyát visel, cifraszúrt, azonkívül valószínűleg polgári ruhát. Különös ismertetőjele nincs. Szeret szociális kérdésekről vitatkozni, szélsőséges, úrgyűlölő.

Avar János nyugodtan hallgatott:

- Még ilyet nem hallottam. A szegény ember gyűlöli az urakat... Hát lehet szeretni az olyan gazdákat, akik úgy elbánnak a szegény kis cselédekkel, ahogy ez a Kósa az én húgommal?

- Azt bizony nem lehet - mondta a csendőr, s a szegény teremtésre nézett.
- Alig várom, hogy annak a gazembernek... Mit csinált ebből?... Tyúktetűvel etette ki a haját... Mégiscsak borzasztó, hogy milyen barmokat tud teremteni az Isten.
- Csak az nem úr. Paraszt... Nincs neki több tíz holdnál... Már én vótam nála, megmondtam neki a magamét...
- Jól imádkozzon az Istennek, hogy én ne találkozzak vele egyhamar - morogta Avar János.
- Ezt megértem - szelídítette a csendőr. - De nagyszájú, még neki állott feljebb, hogy ilyen betyárivadékokkal nem lehet másképp bánni.
- Betyárivadék? - hördült fel Avar János.
- Úgy mondta. Hogy ismeri ő az öreg Avart.
- Az apámat?
- Nem akarom elmondani. Juliska végett.

Avar János soká hallgatott.

Akkor szelíden kérdezte:

- Hogy vattok evvel a Juliskával, öcsém?
- Megvónánk, de ha nem adnak házassági engedélyt... Kilépni meg nem lehet, mert neki sincs semmije, nekem se... Hát kezdjük ezt a kórus életet?... Maga se tudta semmire vinni...

Avar János elgondolkozott:

- Az igaz... Nem is ér ez, öcsém, semmit... Kár vót megszületni... Akármit csinálunk, semmire se tudjuk vinni... Mán annál többet nem lehet dógozni, mint én... mégis, mikor hazajövök, egy fej vereshagymánál egyebet nem tud az édesanyám elibem adni... De vannak, ahol minden este rakva van az asztal...

Beszéd közben felemelte a kezét, s ököllel ütött az asztalra. A csendőr nevetett:

- Maga is könnyen tűzbe jön, mint Szörnyű Jóska.

Az ember elhallgatott. Nyelt. Aztán morogva:

- Affene de bánja a te Szörnyű Jóskaodat, de mondd meg, mit csináljak... Hogy tartom el itthon ezt a nagy családot?...
- Jó az isten - vigasztalta a csendőr.
- A jó, az isten jó... - dörögte Avar János. - Meg az urak is jók... Nem is tudom, mér lennének rosszak...
- No lássa, hát ez az... De mán gyűnnek is - állott fel a csendőr.

Csakugyan nyílt az ajtó, és Juliska sietett be rajta.

5

Avar János meglepetve nézett a hűgára. Juliska olyan szép volt, hogy alig ismerte meg. Mint egy kivirágzott rózsabimbó. Most volt életének legszebb virágjában. Ragyogott az arca, s milyen gyönyörű volt a bőre, hogy világított két nagy barna szeme. Gyönyörű fogai csillogtak, és a bátyjának úgy omlott a nyakába, észre sem vette a csendőrt.

Vagy csak úgy tett?

- Jaj, csakhogy már itthon vagy - csicsergett, és megcsókolta a bátyját. - Fontam Daráéknál, ott mindig ég a lámpa. Oda szoktunk menni fanni. Maga mit keres itt? - fordult kipirulva a csendőrhöz.

- Szörnyű Jóskát - nevetett a csendőr.

- Maga a Szörnyű Jóska - intett felé Juliska, s mingyárt hátat is fordított neki. - Az egész falu csak Szörnyű Jóskáról beszél, azt mondják, soha meg nem fogják ezek a mamlaszok. Na, megkapta amit keresett - biccentett a csendőr felé. - Jó vót?

- Én megfogom, ha ezer lelke van is - mondta a csendőr s kis bajuszát pedergette. - Kétezer pengőért megfogom még a belzebubot magát is.

- Maga csak ne fogdosson betyárokat... Van magának kit fogdosni.

S Juliska nagyot nevetett, hogy elszólta magát.

A csendőr is nevetett, mindenki nevetett, a három gyerek is nagyon ujjongott s kacagott az apjuk ölében.

Juliska még kacagott, de a szeme már könnyes lett.

- Fene egye meg a бүdös betyárokat - s a csendőrre intett -, mondom neki, hogy hagyja ezt a kopómesterséget, álljon ki. Más szegény ember is megél a maga kenyeren. Itt meg mindenbe beleszólnak az urak...

A csendőr jóízűen nevetett, de kényelmetlen volt azért neki egy kicsit a dolog, hogy Juliska ilyen leplezetlenül beszél az ő titkukról. Maga Juliska is megkérdezte:

- Én nem bánom, kimondom a bátyám előtt. Úgy örülök, hogy itthon vagy. Nem akartam megírni, mert nem tudtam mit szólsz, hogy éppen egy csendőrrel... egy ilyen kakastollással... MÉR nem teszi le a kalapját? Nem szabad?

A csendőr fiúsan szemérmeskedve nevetett:

- Szolgálatban vagyok. Járőrben.

- Fene egye meg a maga szolgálatát. Mikor van annak vége? Se éjjel, se nappal?

- Hát bizony, annak sosincs. Első a kötelesség.

- Tudom én azt a kötelességet... Vidacs őrmester úr éppen most teljesíti a szép özvegynél.

A csendőr nevetett, s behúzta a nyakát.

- Legalább sokára jön értem - hunyorított.

- Igen. Ilyenek maguk. Mindenütt szívesen látják...

Ezzel felkapta a legkisebb gyereket, a pici Évácskát, és vitte a helyére aludni. Csak azért csinálta, hogy a serénységét és háziasságát mutassa.

Avar János meghatottan nézte a lányt, aki pergett, mint az orsó. Fájt neki a boldogság, aminek nem látta a végét... A kis Évi azonban visítani kezdett, hogy az apja térdéről elvették.

- Hallgass, mert rád verek. Már ilyenkor aludni kell a gyerekeknek.

De a kicsi annyira sikított, hogy jobbnak látszott visszatenni oda, ahonnan elvette.

- Juliska, neked is hagyunk - kiabált a kis Jani. - Egyél. Édesapám hozta a tarisznyába.

A csendőr önkéntelen felnézett a szögön lógó tarisznyára, és kitalálta, hogy az a leendő sógoráé. Lehet, hogy valami motoszkált benne, hogy azt nem vizsgálta meg kötelességszerűen, de ügyet sem vetett a lapos tarisznyára. Ugyan mi lehet benne. Talán a pipája szúrja ki az oldalát. Avar János azonban mereven nézett maga elé. Egy pillanatra szinte elhagyta a lelki-nyugalma, a kést az asztalon marokra fogta, aztán lassan megbékélt.

- Nem kell mindent ma megenni - kiáltott Juliska -, hagyma lesz hónapra. Hagyma van a tarisznyába - s vígan fordult a csendőrhöz -, ó, olyan vígan vótak, alig tudtam elhozni, az a Feri...

- Feri is ott vót? - kérdezte a csendőr, s már nem nézte a tarisznyát.

- Felőlem lehetett - kacagott Juliska -, felőlem akár fel is akaszthatja magát, akár lábbal felfelé.

A kisgyerekek erre hatalmasan elkezdtek sikítva kacagni. Mindenki nevetett. Mindenki vidám volt és boldog, vagy legalább úgy tett, mintha az lenne. Az öregasszony különösen jókedvvel és hangosan nevetett, ahogy csak az tud, aki evvel el akarja terelni a figyelmet.

- Jaj, olyan bolondok ezek a mai fiatalok. Most is mit hallok, Komárné mondja, hogy Pap Józsi jött a tanyáru házafele, és a temető árkánál behajtott a vízbe. Igen, igen. Ott az a kis híd, nem látta a szélét, és úgy gőzölt, hogy a tüled lova mingyán az árokba szaladt, a szekér meg felfordult, a legény meg alá. Most ott vannak a népek, mindenki fut segíteni. Ez is a nagy szerelmeskedéstől van, meg a nagy féltékenységtől, pedig Hobaj Irma nem is néz másra, csak ütet várja.

- Mi történt?! - kérdezte a csendőr, s felugrott a helyéről, és kezdte idegesen rendbe szedni magát.

Míg az öregasszony még egyszer elmondta szóról szóra, mi történt, valaki megverte az ablakot ököllel:

- Az őrmester úr - szólt a csendőr.

Míg ők motoztak, az őrmester már be is lépett:

- Mi van itt? - kiáltott be.

- Semmi, őrmester úr, megjött a fiam - lármázott az öregasszony.

Az őrmester belépett az ajtón. Hatalmas, öles szál ember volt, s le kellett hajtania a fejét, mert a kakastolla nem fért be az ajtón.

- Jó estét, őrmester úr - állott fel János.

Az őrmester szigorúan nézett rá; s nem adott kezet.

- No, maga is hazajött a nyomorúságba, Jani? - mondta dübörgő hangon.

- Mit csináljak, őrmester úr.

- Megunják, ha egy kicsit jó dóguk van - rivallta az őrmester. - Majd meglátom, idehaza honnan veszi a tízpengőket hetenként, amit küldözgetett... Most jön haza, mikor semmi munka?... Aratáskor Pesten dégál, télre meg hazahúzódik? Mi az? Disznót öltek itthon? Jön hurkát, kolbászt zabálni?...

Nyersen nevetett.

- Vagy legalább hozott egy disznóra valót.

- Nem hoztam őrmester úr.

- Nahát akkor?... Pesten télen is van munka, aki dolgozni akar... De jobb a heverés mi?... Majd megbánja még... Egy hét múlva megy vissza, ha lesz pénze vasúti jegyre... Ismerem én az ilyen... Aki megszokta a nagy pénzt, az már nem való ide a zsellérputriba... Csak úgy repültek a tízpengők... Miféle ruha ez itt?

S a lábával megrúgta a göngyölegbe összehajtott ruhát, ami még most is ott volt a zsákon.

- Vettem, őrmester úr.

- Mondom. Tán kirabolt valakit?... Nem maga a Szörnyű Jóska? Nincs a zsákba a harmincezer forint?

S hahotázva nevetett, mert a beszéde nem akart sértő lenni, csak a fölényét szerette fitogtatni, hogy olyan rettenetes nagy ember volt ebben a kis törpe emberekből álló faluban. Felvidéki volt, ahol csupa ilyen magasra nyúlt férfi él.

- Harmincezer? - bámult rá Avar János.

Még fel is tűnt volna a bámulata, ha az anyja nagy csatarászással nem szól:

- Jaj, őrmester úr, nem tetszett hallani, micsoda borzasztóság történt? Most mondja Komárné, hogy Pap Józsi a szekerével belefordult a temető árkába. Má futnak az emberek, kihúzni.

Az őrmester kiegyenesedett, egész megdöbben.

- Te mán hallottad? - szólt rá a fiatal csendőrré.

- Ebbe a pillanatba mondja a nénémasszony - mentegetőzött ez.

- Ájn, cváj, gyerünk... Megvizsgáltad a rongyait?...

- Igenis, őrmester úr.

Az őrmester odanézett Avar Jánosra. Nem mentegetőzőképpen, csak úgy mondta:

- Ez az előírás... Különben majd kiszül... Mindent el lehet rejteni, de a pénzt nem - kiáltotta féltréfával. - Mert a pénz az olyan hamis portéka, hogy az nem szeret sokáig dugaszba lenni, az kiüti az orrát... No, isten áldja magukat, Juliska...

Evvel rá se nézett senkire, megfordult, s ugyanolyan óvatosan, ahogy bejött, kiment, a tollait féltve az ajtó szemöldökfájától. Az egész család kikísérte őket. A pitvarban az őrmester felkiáltott:

- Hát az öreg hol van?... Lopni ment?

- Nem szokott az olyat - mondta kínosan kacagva az öregasszony, mintha valami jó tréfát mondott volna az őrmester. De ez még egyszer visszanézett:

- Nem szeretem, ha késő este valaki nincs otthon. Mindenki üljön a vackán. Mer osztán csak sok jegyzőkönyv lesz belőle. - És mint aki jól végezte dolgát, eltávozott. Pedig csak azért kiabált annyira, mert nagyon felhevült a szép özvegnél, s el akarta terelni a figyelmet, meg félelmet akart teremteni maga körül, hogy senki be ne merje sügni a feleségének, akitől jobban félt, mint a tüztől.

Az ember komoran maradt a szobában, nem kísérte ki a csendőröket, s ahhoz sem volt kedve, hogy ő is elmenjen a vízbe esett legényt kifogni. Lesznek ott elegenden. Fáradt volt ő ahhoz, hogy magát mutogassa.

Visszaült a helyére, s a gyerekecskék azonnal kezdtek felmászni a térdére. Elgondolkozva és figyelemmel nézte a gyerekeket. Hát ez nehéz volt. Ezt csak az isten súghatta, hogy a tarisznyát akassza falra, az óra helyére. Mi lett volna, ha a kézbe van, s a csendőr azt is megvizsgálja. Most egy pillanat, és vége lett volna az egésznek. Megvonaglott a válla, karja, gerince, érezte, hogyha a csendőr, mikor ez a gyerek elárulta, hogy a kenyeret a tarisznyából hozta az édesapám, akkor a csendőr ránézett a tarisznyára... Ha az akkor azt mondja, hogy vegye le és mutassa meg... akkor ő a kést... az asztalon, a kinyitott kést, amivel a gyerekeknek vágott, belemeríti, és el... Nem fogatja meg magát ilyen bolondul... Most már ott szaladna valahol a Papirtásán... Az anyja meg ott ordítana szegény... bolond... és nem tudná mi az, hogy a fia megölte a lánya vőlegényét... No mindegy. Ettől megmenekült. Most az eccer az Isten jó volt hozzá...

- Na, fáj! - kiáltott rá Juliska s ráütött a kezére.

Csak erről vette észre, hogy a kislány hajába túrt és varakat kapart meg rajta. Sebes volt a gyerek feje a haj közt. Tele volt gennyes varral.

Nagyon megharagudott. Hát a nagyanyja nem gondolja? Míg a felesége élt, addig olyan volt a gyerekek teste, mint az üveg. Tiszta. Megnézi a pici Évit, annak a feje is tele volt, Janikának a szája szélén volt nagy kutik. Folyton csorgott a nyála, s azt felszívta.

Bejött az anyja. Sietve, mint akinek oka van, hogy jöjjön.

- Padkára gyerek - kiáltotta. - Aludni, aludni.

Rálármázott a kicsikre, s lökdöste őket, hogy menjenek aludni. Nem lehet a petlóríumot soká égetni. Míg világos van, ezek a kutyák nem akarják a szemüket behumni.

- Inkább a fejükre nézne. Mi van ezeknek a fejével? Tele vannak kozsmóval, tetűvel, varral, gennyel.

- Ó, gyerek. Olyan a gyerek. Ti is tele vótatok - s rácsapott a fiú fejére, úgyhogy Janika elkapta előle a buksit.

Odacsusszant hozzá, s a fülébe súgta:

- Vidd a tarisznyábul, ami benne van, míg apád bele nem kotorász.

Komoran nézett az anyjára. Mit gondol ez, mi lehet a tarisznyába? Mozdulatlan maradt, mintha nem is hallotta volna.

- Megyek ez után a jány után. Mennyit kell nekem vigyázni, hogy az a csendőr el ne rontsa, mert nagyon tüzes mind a kettő - evvel elment.

De ő tudta, hogy ez csak beszéd volt, a csendőrök már azóta messze járnak, az anyja csak jártatja a száját, mit tud egy édesanya ebbe segíteni. Nem lehet mindig velük. Meg ha ott van is, csak elkergetik.

Nehézkesen felállott. Nem érezte a lábait, olyan fáradt volt. Levette a tarisznyát, és kiment vele.

- Hova megy édesapám? Hova megy édesapám? Má megint elmegy, édesapám?

A két gyerek, Juliska és Janika versenyt lármáztak. Úgy sikítottak, mint a nádsíp.

- Hallgass - fordult rájuk. - Megyek a fenébe. Többet nem megyek sehova.

Kilépett az ajtón, s behúzta maga után.

A két gyerek bámészan nézett utána, hogy akkor minek viszi a tarisznyát, de megéreztek az apjuk hangján, hogy nem lehet vele kukoricázni, hát egyszerre mintha összebészéltek volna, rárohantak Bábira és elkezdtek verni. Apró ökleikkel püfölték annak a vörös, dagadt, hólyagos fejét, s az csak nevetett és ijedezett és ügyetlenül védekezett ellenük.

- Csunya Bábi, csunya Bábi - s beleköpködtek az arcába. Rángatták és csipkedték, s az szegény csak nevetett, és le sem törülte magáról a kis nedvet. Már úgy hozzá volt szokva s úgy örült, hogy itthon van, hogy ez is hozzátartozik: ez az otthon. Ez a jó. A gazdánál nagyobb puffenéseket kapott.

Az apjuk már vissza is jött, a tarisznya nélkül, s meglátta, hogy a gyerekei mint a kölyökkutyák hemperegnek a Bábi hátán s verték.

- Mi a? - rivallt rájuk.

Nagyon megharagudott, maga sem tudta mért. Rácsapott elébb a fiúra, azután a lányra. Azok csak eltátották a szájukat. Az ütés nem volt erős, de a keze kemény volt, és a gyerekeknek fáj. A két gyerek elhúzódtott a közeléből, és a fiú ellenségesen meresztette rá a szemét. Pillanatok múlva bőgve fakadt és toporzékolni kezdett:

- Csunya - kiáltotta -, csunya... Minek jöttél haza?

De ő nem törődött a gyerekekkel. A gyerek beszél. A kutya ugat. Máskor nem is vette volna figyelembe, nevetett volna rajta és uszította volna, ahogy a felnőttek a kis gyereket kis állatnak veszik és szeretik heccelni, de most csak nézte, nem törődött vele, csak nézte, hogy ennek éppen olyan kék szeme van, mint neki és most, hogy dühében toporzékol és bőg, egészen zölden világít ez a kék szem... S ettől megdöbbsent, és arra gondolt, hogy nem szabad többet dühbe jönnie, akármi történik is...

- Te szörnyűjóska - ordított feléje a gyerek, akit kihozott a sodrából, hogy az apja olyan egykedvűen néz rá és nem jön dühbe attól, amiről ő is érezte magában, hogy ezért verés jár.

De erre is csak hallgatott és még merevebben nézett rá.

- Az vagy, az vagy, mondta Pista bácsi, az vagy.

És a gyerek egész közel jött s kis fekete öklét felé emelgette. Az apa tágra nyílt szemmel meredt a kölyökre. Mint egy vad, akit felfervernek nyugalomból, s egy pillanatig nem tudja mit csináljon, csak néz, és a szeméből kiáradó sugarak beszélnek helyette.

- Mit ugatsz?

- Szörnyűjóska, szörnyűjóska - vonított a gyerek, és számtalanszor ismételte a szót.

Avar Jani érezte, hogy valami változás történt benne. Előreszegte a fejét, és egy éhes farkas dühével meredt a fiára.

- Az vagyok. Buta jószág... Az vagyok. És most lenyellek, mint egy szénásszekeret.

Tréfált, de lihegését fojtotta bele a tréfába. Tudta, hogy egészen átalakult az arca. S ebben a percben, evvel a négyéves fiúval szemben végre kimutatta magát. Már sok volt neki, hogy ötödik napja olyan szelíd és alázatos, mint egy énekeskoldus vagy egy családapa. Fúj és örült, hogy kimondta, és megrázta a fejét, mint egy öklelő bika.

A gyerekekben megfulladt a sírás, és rémülettel és némán húzódott hátra, mintha egy veszett kutyával találkozott volna, s most csakugyan attól fél, hogy lenyeli a szörnyű valami.

Az apa lehunyta a szemét. Eszébe jutott, hogy a szeme most bizonyosan zöld, és lángok csapnak ki belőle.

Már úr is lett magán. Mosolyogni próbált.

- Koszos a fejed - mondta. - Gennyes a szád széle. Elrothadsz, mint az eves dög. Olyanok vagytok, hogy köpedelem rátok nézni. Még Bábi, az csak. Azt tudom mitől. Azt egy gazember ölte meg. De mitől vagytok tik ilyenek? Eleven sebek vagytok. Ki tett ilyené?... A szegénység. Buta állatok. Ha grófi gyerekek lennétek, akkor sima volna a bőrötök, tiszta, mint a patyolat. Fürdetnének, mosnának, orvosolnának. Lenne cseléd, aki dolgozzon rajtatok. Nem egy gyenge öregasszonynak való, hogy négy ilyen szerencsétlen kis piszkot úgy tartson, mint az apró angyalokat az égben. A gróf unokájának nem jut eszébe, hogy az apját szörnyűjósának mondja. De a szegény ember gyereke mind olyan, mint a vad. Hogy mered nekem azt mondani, hogy szörnyűjóska? Azért jöttem én haza, hogy a tulajdon gyerekem annak mondjon?... Nem félsz, hogy kitapodom belőletek a lelket, osztán utána magamat is... Hogy neveljelek fel embernek?... te villogó szemű betyár?... Mi lesz belőled, anya nélkül? Megöled a nagyanyádat. Hogy bírjon veled, mikor még én sem bírok... Hol lesz nekem arra időm, hogy reggeltől estig csak titeket istápoljalak?... Honnan veszek nektek anyát, hogy az gondoskodjon rólatok? Ki jön Szörnyű Jóska-hoz feleségül? Pedig egy angyal kellene hozzátok, egy gazdag angyal, egy nagyon gazdag, nagyon jó, nagyon okos angyal. Akkor másképpen néznének ki.

Lehunyta a szemét, és tenyerébe temette az arcát.

A három gyerek semmit sem értett a beszédből, csak néztek ijedten rá.

Ő pedig elhallgatott. Eszébe jutott, hogy a személyleírásban az van, hogy szeret szociális kérdésekről beszélni és azonnal indulatba jön.

Vigyázni kell magára. Ha már a négyesztendős gyerek ellentmondása első este így felbőszíti, mi lesz, ha szembekerül a nagyokkal. Vigyázni kell. Mert ez éppen úgy elárulja, éppen olyan könnyen nyakát szegi, mint ha a tarisznyában meglelik az üveget...

Bejött az anyja, s megijedve látta, hogy itt valami összekapás van. Nem értette, mi lehet, hogy a fia úgy fel van forgatva, s a gyerekek valamennyien oly némán és irtózva néznek rá. De ahogy megjelent, a kis Jani megoldódott, hozzászaladt és visítani kezdett, mintha most szabadult volna meg valami halálos veszedelemből. A kislány, Juliska is éktelen sírásra fakadt, és sírt Évike is meg Bábi is.

- Mi az itt? a feneketeket hasítják?... - rontott szóval rájuk az öreganyó. - Mit bögtök, kutyák. Mars aludni a kuciba.

Magához ölelte a két nagyobbacskát, s azok a kötényébe fűrták a fejüket, és sírtak, ahogy csak a torkukon kifért.

- Mit csináltál ezekkel?

- De még magával is. Mi van a fejükön? Ótvar?... Tele van a fejük kosszal, a fülük ótvaros, csak úgy folyik belőle a gennyedés... Így tudja maga tisztán tartani őket?

- Hát gyerekek, a gyerekek ilyenek. Te is ilyen voltál.

- Míg az anyjuk élt, nem voltak ilyenek. Addig tiszta volt a bőrük, mint az arany.

- Annak nem vót más dóga, csak a gyerekeit mosogatta, de nekem kapálni kellett járni egész nyáron az öreg kezeimmel, a rothadt lábommal, azt se tudom már hogy lépjek.

Az ember elhallgatott. Több pénzt nem küldhetett haza. Míg a kis keresetét küldte, eléhezte magát, hogy minden fillért csak hazajuttasson, azután meg nem lehetett... Inkább szenvedjenek, nem tehette ki a falu nyelvének magát, anyját, egész családját, hiszen itt még a heti tíz pengőért is majd megették ezeket, úgy irigyelték. Még a csendőrőrmester is azt hányta, hogy aki a nagy pénzt megkóstolja...

- Majd kinövik. Majd eltakarja, ha a bajusza megnő - mizserált az öregasszony, s lehajolt a kis Janihoz, és a köténye szélével megtörölte erősen annak a szájpenész kirágtá szája sarkát.

Az ember meg csak nézte, hogy a szennyes, durva köténnyel mit csinál.

- Az kell annak éppen. Avval a piszkos ronggyal.

- Énnye de kényes lettél. Csak az annak a gyógyítása, ha erősen döngölik... No, lefele, lefele, feküdni.

Evvel berakta az elcsendesedő s lassabban piszsegő gyerekeket a kemencepadkára. A kuckóban mindenféle rongy volt, a kicsik bebújtak, egyik se mert többet az apjára rá se nézni, a nagyanyjuk gyenge keze alatt elcsitultak, mint a kotlóalja kiscsirke, aztán keresztül-kasul egymásra borultak, és lassú piszsegéssel rögtön hozzáfogtak aludni.

- Hol van Julis ilyen soká?

- Visszament Daráékhoz - motyogta az anyja. - El kell neki dicsekedni a csendőrrel... hogy újra itt járt... meg hogy te is hazagyüttél.

Evvel kiment a szobából.

Az ember csak ült, csak ült, mint egy darab érzéketlen fa. Soká ült, mint valami ájult. Érezte, hogy itthon van. Megérezte a reménytelenséget... Ez az ő háza... Napszámokért bírja bérbe... Ezt ő harcolta ki, s ő szolgálta le... Úgy adta át a szüleinek, akik addig egy félig földbe ásott putriban laktak. Az anyjának ez palota. Ez a nyomorult ház.

Mit mondott a csendőrőrmester, hogy a pénz, az kiüti a fejét?... Hát lehet ezt bírni, hogy ilyen éktelen szegénységben túrje az életet, mikor... csak hozzá kell nyúlni... Hogy fogja elbírní, hogy akármi történik is... Hogy fogja ezt a szegénységet, ezt az éhezést, ezt a szenvedést elbírní... pedig muszáj... mert itt ezer szem lesi a falatot, amit lenyelnek...

De hol van ilyen sokáig az anyja. Irtóztató düh lobbant fel benne... Ez most kikutatja, hova tette a tarisznyát... Éppen fel akart ugrani, hogy kimegy utána, s megfojtja, ha csakugyan... mikor az anyja belépett a tarisznyával. A szeme megállott a rémülettől és indulattól.

- Maga... - ordította el magát, hogy belerekedt.

De az anyja nem is látszott, hogy ezt észrevenné: hozta a tarisznyát és ágaskodott, hogy visszaakassza a helyére.

Az ember nem bírt szólani. Nem tudta, most mit fog csinálni. Az anyja pusmogva, szidva, szemrehányóan szólt:

- Te buta jószág, te... mán te is azt csinálod, amit az apád?... mindent a kemencébe?...

Az ember csak nézett rá dermedten.

- Eriggy ki majd... az udvaron van egy lefordított vályú, az alá tettem...

- Mit?

- Azt az üveget, vagy mi a nehézséget, amit úgy féltesz.

Szédelegve felállott, s kiment hajadonfővel az udvarra.

Az ég fekete volt, és lassú eső szitált. Távolról nagy lárma hallatszott a temető felől. Biztosan most húzzák ki az árokba fordult szekeret.

Megtalálta a vályút. Alányúlt. Ott volt az üveg. Kiemelte. Óvatosan elindult vele. Azért hozta haza, mert van a kertben egy nagy odvas fűzfa...

Akkor mozgást hallott, ijedten nézett vissza. Látta, hogy az apja sunyin lopakodik be az ajtón. Utánament. Hallotta, az öreg a kemencébe dug valamit.

- Megtaláltad? - szólt ki az ajtón az anyja, aki azt hitte, a fia jött be.

- Mi a nyavolyát - reccsent rá az öreg. - Hun van Jani?

- Kiment.

- Hallod? - mondta az apja sötéten - aztán koppaszd meg... Betettem a kemencébe...

- Jaj istenem.

- Hoztam egy tyúkot...

- Jaj, édes istenem...

- Ne ordíts... ez a szegény fiú nagyon kívánta a csirkehúst. Kétszer is emlegette... De vigyázz; a tollát égesd el...

Az ember megriadtan s hullává fagyva hallgatott, aztán elfordult és továbblépett, hogy észre ne vegyék, hogy mindent hallott...

Úristen... Itthon van... Ez az otthon.

7

Ahogy belépett a szobába, az ágyak meg voltak vetve. Két ágy volt, az ő régi ágyai. Oly fáradt volt, hogy nem bánt már semmit, csak lefekhessen. Megállott a szoba közepén, és előbb egyik ágyra nézett, azután a másikra, nem tudta, melyiket szánta neki az anyja.

- Ide, fiam, ide. A másikba apáddal elszorongunk. Juliska meg odavackol Bábi mellé.

Erre Bábi a szalmában elkezdett kuncogva kacagni. Örömeben a szája elé kapta a kezét, és úgy nevetgélt, mint egy kisgyerek, akit csiklandoznak. A bátyja ráfordította szemét, s rajta hagyta egy ideig, s nézte hogy még a szemöldöke is kihullott ennek a szerencsétlennek. Még a szempillái is, úgy hunyorgott kis kék szemeivel, kis nefelejcskek a vörös tóban. De ő maga is oly kidöglött volt, hogy nem bánt már semmit, leült az ágy szélére, s hozzáfogott lehúzni a csizmát. Ez nem volt könnyű, mert napok óta nem volt lent a lábáról, és folyvást sarat kellett taposni. A bőr úgy átnedvesedett, s oly kemény lett, mint a fa. Hiába feszegette, meg se mozdult, a csizma fejéhez meg nem lehetett nyúlni sem, olyan nagy volt rajta a sár. Az anyja látta, milyen bajban van vele, fogott egy kést és leguggolt előtte s kezdte letisztítani a csizmáról a vastag sarat.

- Hagyja, édesanyám, majd reggel lepucolom.

- Ó, fiam, jobb lesz az most. Így ni, leveszem ezt a papucsot róla.

Erre Bábi újra kacagni kezdett. Nézte a mozgást, tetszett neki, hogy sárpapucs van a csizmán. Mindenben nevetett szegény. Csak úgy vinnyogott, mint egy kiskutya.

- Azután osztán odatesszük a jó kis csizmát a kemence padkájára, hadd száradjon... - sustorgott az anyjuk. - A lesz jó ennek a jó csizmának, a gyenge melegen megszikkad, osztán reggel majd szépen bekened faggyúval. Kaptam egy szép darab disznóvégét, apádét is avval dörzsölgettem be. Ó, micsoda disznót vágott Kajtor gazda, kétmázsás. Muszáj vót neki levágni, mer valami rossz betegség jött rá, éppen a legrosszabbkor, meg félérett volt, még megevett vóna vagy három mázsát, meg még itt sincs a hideg. Az állatorvosnak meg nem mertek szólani, mer elásatta vóna, de még mézszlevet is öntetett vóna rá, mint a Mihókékéra. De ő csak megvágta fülét, farkát, nem használt, a nagy disznó meg, hároméves kan, eccere odavót, nem vót mit tenni, le kellett szúrni. Ilyen szerencsétlenség. Most ott van nekik a sok hús. Nem is mertek hurkát tölteni, mert a bele is mind nagyon rossz színű volt, hát csak a húsát vették ki. A belsőrészeket elvitték a cigányok. Egy darabot én is elhoztam vóna, mer a hús az nagyon szép vót, de nem adott, mer azt mondja, jó lesz az az aratóknak, addig kiszárad belőle, ha van benne valami nyavalya. Csak legalább el tudják tartani, rájuk ne bűdösödjön ebbe a lágy időbe. Dög van most, nem is tudom, nem hajja-e meg az állatorvos, akkor pedig még meg is büntetik. Így van, nem elég a kár, még az urak is. Szappannak kellett vóna megfőzni, de hát egy háromesztendős kant kinek vóna szíve csak úgy belevágni az üstbe?

Így duruzsolt, kedveskedve, hogy elfeledtesse fiával, ha valamit meghallott volna a tyúk felől, s szorgalmasan pucolta a sarat a csizmáról. Úgy vette az ölébe egyik csizmát a másik után, mint mikor a kisgyerek fejből szedi, ami nem beleváló.

Az ember meg csak ült, ült, s hallotta is, nem is, amit az anyja prézsmítált. Néha odanézett a Bábira, aki furcsán hányta-vetette magát és csak kacagott, kacagott csendesen, olyan eszelősen. Látszott rajta, hogy milyen jól érzi magát, hogy itthon van, és Juliska is mellette fog feküdni a szalmán. Biztos, hogy Juliskát hálatják most az ágyba, becses most Julis, mert csendőr jár utána... Ő pedig csak nézett, nézte ezt a szegény teremtetést, és ködbe folyt előtte annak az arca, mintha kísértetet látott volna, mint mikor ősszel a gyerekek tököt kibelegnek, gyertyát tesznek bele, úgy ijesztgetnek... Azok a világos kék szemek úgy kivilágoltak a fejből... Zöld szemek... Még jó hogy a csendőrök a személyleírásba azt kapták, hogy zöld a betyár szeme... Vigyázni kell, zöld ne legyen...

Végre le tudta húzni a csizmát úgy, hogy egyiknek a sarkát a másiknak az orrával megfeszítette, s mégiscsak engedett a csizma.

Lehányta magáról a ruhát s elnyújtózott az ágyban. Jó sok szalma volt benne, vastag vászonlepedő volt a szalmán és nehéz dunna volt, amit magára húzott. Most aztán nem bánta, akármi történik, olyan jól érezte magát, az édesanyja ágyában aludt végre. Még azt észrevette, hogy az apja bejött nagy hallgatagon, egy-két szót beszélgettek az anyjával csendesen, de az már neki mind csak úgy muzsikált a fülébe, mint mikor kisgyerekkorában a kuckóban aludt, ahogy most az ő gyermekei.

Mélyen és szédülve aludt, mint az agyonütött.

Még álmában is az volt az érzése, hogy csak aludni, aludni, rohanva aludni, faldosni az álmat. Egész idő alatt szédült, zuhant lefelé, óriási szakadékok voltak, azokba hullott le, mint a kútba ejtett kő. Egyre jobban összehúzta magát a takaró alatt, s teljes erővel aludt.

Hirtelen felébredt. Vajon mennyit aludt már?

De ebben a pillanatban semmi álmoságot nem érzett. És mégis az volna jó, ha aludna.

Akkor észrevette, hogy arra ébredt, hogy az apja meg az anyja beszélgetnek.

- De hun van ennyi ideig?

Biztosan Juliskáról beszélgetnek. Az apja mérges, ahogy szokott, ha a gyerekei valami nem jót tesznek.

- Biztosan Daráéknál lefektették, hogy tudták, hogy itt most nincs hely.

- A fene egye meg a bitangját, valahun fentereg?

- Hadd már. Nem ojan a.

- Nem ojan?... Minden jány ojan...

S az apa nagyokat lökött az ágyon, hogy az majdnem összeesett.

Aztán elhallgattak.

De ő nem tudott újra elaludni. Csodálatosan kialudta magát ez alatt a kis idő alatt. Még nem lehetett sokkal több éjfélnél. Egyszerre a szép úriasszonyra gondolt. Hát az vajon alszik-e most?

Dea. Milyen neve van! Még a neve is milyen uras.

Nem tudott gondolkozni, csak a melle szorongott. Valami különös szorulást érzett a szíve táján. Igyekezett meg nem mozdulni. Mozdulatlanul feküdt, hogy a szülei észre ne vegyék, hogy ébren van. De azok, úgy látszik, már el is aludtak. Egy pillanat alatt hogy fel tudnak ébredni és el tudnak aludni. Alhatnak nyugodtan. Nincs ami ébren tartsa őket. Egy tyúk miatt nem álmatlankodik az ember.

Hogy az öreg elment s hozott egy tyúkot. Vajon hol találta a sötétben?

Most mit csináljon az apjával. Tolvaj. A lányának csendőr udvarol, ő meg tyúkot lop.

Nem ütheti agyon érte. Kedveskedni akart a fiának... Igaz, tavasz óta sok pénzt küldött haza... Tiszta pénzt... Eleinte kivált... De azóta is vigyázott, hogy többet ne küldjön, mióta már...

Nem vethet az apja szemére semmit. Szörnyű Jóskának az apja... Hallotta a Dea szavát: Van magának apja, anyja, testvérei? Maguk mind rablásból élnek?

Elvörösödött a sötétben. Ez nem vót rablás: ez lopás vót. De hogy jutott eszébe az öregnek? Hiszen nem szokott. Nem is emlékszik rá, hogy valaha... Dinnyét igen... de dinnyét lopni nem bűn... Arra emlékszik, hogy dinnyét, gyenge kukoricát, újkrumplit, effélét szokott hozni a tarisznyában, de arra sose emlékezett, hogy tyúkot vagy ilyen nagyobb dolgot...

Ha az életben még egyszer Deával találkozna...

Izgalom támadt benne. Meg kellett fordulnia a másik oldalára. Betakarta a fejét is. A dunnával... Nem is ismerné meg civilbe, meg hogy letette a nagy bajuszt és a nagy haját... Így biztosan annyira más lett, hogy semmiképpen sem ismerné meg, ha csak úgy meglátná... De ha megismerné?... Sikoltana?... Feljelenené?...

Vajon mikor kapja meg a csomagot?... Mit fog szólni, ha megismeri ami benne van?... Sikolt és elájul? mint a szegény inspektorné?

Csak nézett a vak sötétbe, s nem tudott sokáig gondolkodni. Azért, addig nem hal meg, el fog menni utána, hogy még egyszer az életben lássa...

Minek? Minek a szegény embernek látni, hogy soha semmiképpen... De hát ő is ember... Akárhogy vót is, csak ember... Nem a rablás: az emberség... Persze a csendőrök nem úgy gondolják... Az a derék kis csendőr... Micsoda csudák vannak, hogy ez épp odavaló... Harasztiba... Ismeri a grófokat. Áron grófot, Antal grófot... És csak úgy betoppant, ahogy ő

meg érkezett... S milyen kemény szemekkel nézett, már azt hitte, vége... A tarisznya... Most rohanna az éccakába. Nádaszt keresni... Itt is van nádas, az ő határukban, de itt nincsenek búvóhelyek, itt könnyű lenne megfogni, aki odaveti magát...

Megrázkódott. Nem, azt nem szeretné. Jó az Isten, hogy nem kívánta... Az Isten bizonyosan tudja, hogy ő nem rossz ember... Az Isten mindent tud... Az Isten vezérelte a kezét, hogy éppen az óraszögre akassza a tarisznyát, amiben benne volt... Az Isten állította meg a csendőrt, hogy ne kíváncsiskodjék...

Most már bátorságban lehet. Már helyén van minden... Már nem kell más, csak hallgatni... Hogy a pénz kidugja az orrát... Ezt nem jól tudja az a nagy csendőr, mert őfelőle örökre ott marad a pénz, ahol van... Több szegény is van a faluba... Nem fogja magát felkötteni... Megszabadult, ezt most meg kell becsülni. Meg kell hálálni a jóistennek, hogy így megmenekítette... De mit beszél marhaságot, hogy harmincezer... Hogy felfűjják a csendőrök... Hogy esik az eső odakinn... Ez is jó. Elmossa a csizmanyomokat. Az apját is...

Nem is ez a baj, hanem az asszony... a szép úriasszony... Magához ölelte a puha dunnát: ilyen puha lehet annak a teste... a pofozó keze... Hogy az neki akkor nem jutott eszébe, hogy egy pofon: egy csók... De nem, ezt mégsem lett volna szabad... Avval elrontotta volna örökre... Akkor nem kerülhetne többet a szemébe... akkor mindennek vége lenne... De így nem: adósa az asszony, a Dea... Dea... Dea... Dea...

Forróság öntötte el. Az úriasszony is csak nő... Nőstény... Hogy mondta az apja az elébb: minden jány olyan... Vajon hol is van az a Julis?

Azon vette még észre magát, hogy a dunnát az arca alá gyűri, aztán újra elszunnyadt. El is aludt. Jó és édes alvása volt. De jól is lehet aludni, ha az ember bátorságban van...

Jó soká aludt, akkor valaki megverte az ablakot.

Ijedten ébredt fel. Újra a csendőrök? Még a hideg is kirázta. Az ablakot újra megverte egy kemény ököl. Most mit kell csinálni? Már virrad? Eddig tartott az egész? Kezdődik újra a betyárélet?... Rettenetes.

- Ki a? - kiáltott ki az apja.

- Jani... - hallatszott kintről egy barátságos hang. - Igaz, hogy itthon van a Jani?

- Ki az?

- Én vagyok. András.

- Mit akarsz?

- Janival akarok beszélni.

- Guta üssön bele, mit akar ilyenkor?... Ereggy mán, nyisd ki az ajtót.

Az ember hallgatta, hogy az anyja leszáll az ágyról és mezítláb kimegy. Kis idő múlva visszajön, s vele egy ember. Az anyja visszabúvik a helyére. Az ember megáll a szoba közepén a sötétben.

- Jó reggelt.

- Jó reggelt - mondja az apja. - Mit akarsz?

- Hallom, hogy hazajött Jani, hát vele akarok egypár szót szólni. Itt vagy, Jani?

- Itt vagyok, mi kell.

Az idegen gyufát gyújtott, és a világosan komoly arccal nézett oda, ahonnan az ő hangját hallotta.

- Gádmány András?

- Én, én.

A gyufa elaludt, az ember tovább állott.

- No, mi kell?

- Hát, Jani, nagy dolog van... Az erdőn hat holdat vállaltam. Felibe. Kivágni... Ölfának... Felibe... Jó, hogy hazagyöttél, állj be...

Gondolkodott. Nem rossz. Ezt lehet. Akkor mingyár van munkája.

- Lehet.

- Szép munka lesz benne. Szép fák vannak. Nem is tudom, mit lehet számítani... Most kell kimenni az erdőssel megbeszélni a dógot. Gondoltam, gyere ki velem.

- Most?

- Most. Mán virradatkor vár az erdész. Schunk úr. Hát ötözz csak fel.

- Ó, nagyon fáradt még Jani... - szólt az anyja, aki abból, hogy a fia nem sietett szólani, arra gondolt, hogy tán nem akar.

- Nem, nem, kimegyek - mondta Jani.

Mingyárt meg is mozdult, hogy hozzáfog öltözni.

- Még setét van.

- Még nem vettem magam mellé senkit, csak sógoromat, Józsefet - mondta az ember. - Mer nagy indebindéje van a dolognak. Az erdész száz forintot kíván.

Ő hallgatott. Aha, hát a pénznek már szaga van? Már érzik ezek, hogy pénz jött a faluba?... Sose híjták azelőtt így, elsőnek... Most hogy jutott eszükbe, hogy öt hajnal előtt felzörgessék?

- Mire az a száz forint?

- Kóció... De én úgy gondolom, ű akar keresni... Hát betársulnál?

- Én igen. De hát nekem nincs száz forintom.

- Valami csak van. Pesten vótál.

- Osztán Pesten csak úgy hajigálják az ember után a pénzt?... Tudod, hogy hazaküldtem, amit kerestem... Minden héten tíz forintot meg tizenkettőt...

- Csak nem bolondultál meg, hogy mindent hazaküldtél?

Az öreg megszólalt mérgesen:

- Itt nem kell élni? A fene egyen meg benneteket. Itt a sok puja. Mennyit eszik a?

Az öregasszony is beleszólt:

- Meg a sok adósság, iszen Jani fiam köcsönpénzből ment el, meg minden hajunk szála tele vót...

- Nono, maguk bizony elég jól éltek. Egész nyáron hevert kend, János bácsi.

- Ha nem híjtak. Én má öreg vagyok. Mindenki csak a fiatalokat keresi. Te se jöttél, most se, utánam. A fiam után gyöttél.

- Maga is beállhat. A fiával. Ha neki kell. Magának is meg kell még tenni az emberszámot. Nemcsak a pipázásba. Hát csakugyan semmi pénzed sincs, Jani?

- Hunnan legyen? Nem vagyok én Szörnyű Jóska...

Az idegen nevetett. Ő tréfálva dörmögött:

- Pedig a kis kölyök annak mondott az elébb. Rácsaptam, hát csak nekem áll, mint egy kis betyár, hogy: Minek jöttél haza te szörnyűjóska.

A vendég meg az apjuk felkacagtak. Az öreg kirúgta magát, és vígan mondta:

- Aszonta. Ej, de nagy betyár. Meglássátok, abbul lesz még csak az igazi szörnyűjóska.

- A bizony ne legyen - morogta az ágyban a gyerek apja. A vendég már csak a maga dolgára gondolt:

- Azért csak kelj fel, gyere ki. Jártas-köttes ember vagy. Jobban meg tudod számítani.

- Minek menjek. Ha nincs pénz, úgyse lehet semmit se csinálni.

Az idegen gondolkodva mondta:

- Eladom a földet... Mert van egy darab föld, Sövényéktől vettem, most egy esztendeje meg egy hónapja, százhatvan forintér... De megbánták. Mán esztendeje szekéroznak, hogy adjam vissza nekik. Irtás vót, most adjam vissza, mikor a feleségemmel ketten már kitisztítottuk formán.

- Hunnan vót neked pézed, hogy földet vegyél?

- A Mária örökrésze... Mikor megosztotak, jutott neki százhatvan forint... De nem akarnak többet adni, pedig hány hetet dógoztam én azon a földön... Amit én adtam, a még megvan náluk, azt ideadják... Az asszonyok nem győződtek bele az eladásba... hát engem ne átkozzanak szakmányba... én visszaadom, ha a pénzt újra látom... Ha most ebbe az erdővágásba bele lehetne fogni, itt meg lehetne keresni a kamatját. Kifizetem az erdészt, osztán én lennék a vállalkozó... Mán mondta a sógorom is, Kovács, hogy érdemes... Mindenki, aki a bandába beáll, fizet nekem egy öl fát... a többin meg elosztokodnánk... Szép fa, szépen lehet vele keresni... Úgy számítom, kell húsz ember... az húsz öl fa... Mer tavaszig ki kell termelni... Hát kapnék húsz ölet, az legalább kétszáz forint.

- Tíz forint egy öl fa?

- Nem, hat forint, de hát én is vágok, az is rész.

Jani az ágyban elgondolkozott:

- Akkor te uzsorás akarsz lenni... Ingyen akarsz keresni.

- Nekem a száz forintot vissza kell kapni... Aggyátok össze, akkor nem adom el a földet...

Avar Jani tűnődött. Ha ő most kivenne száz forintot, akkor meg lehetne csinálni, hogy úgy mutassa, hogy nagy a nyeresége... Akkor hozzá lehetne nyúlani egy kicsit a pénzhez.

De mingyárt elhessentette a gondolatot, mert mivel magyarázza, hogy neki száz forintja van? Hát a pénz máris nyújtogatja a szarvát?... Jobb lesz békén hagyni.

- Igazad van - mondta -, a pénz nagyúr... A pénz megköveteli a hasznót. Akinek pénze van, annak nyerni kell ... Akinek pénze nincs, a meg dögöljön meg.

- Nem kell azért megdögleni. Örülni kell, hogy dógozhatik valaki... Tavaszig te is megkereshetel legalább húsz ölet... A meg százhusz forint. Négy téli hónap alatt az csak elég szép kereset. Az apád is megkeres legalább tíz ölet...

- Mér? Én olyan keveset bírok? Énnye, de lenézel.

- Hát tizenkettőt. Többet nem. Akkor má harminckét ölük lesz, az meg száznyócvan forint, meg még két öllel több, százkilencvenkettő. Igaz, a szekeret le kell számítani, az pedig forint egy ölnél. Akkor is megmarad százötven forint.

- Élni is kell.

- Én nem erőttetem.

- Ti mindig így számítottok. Egy forint csak kell egy napra. Az egy hónapban harminc forint. Négy hónapra százhusz. Hol van akkor a kereset?

- Úlj itthon, testvér, osztán keresd meg a forintot napjába... Egész télen nem fogsz öt forintot keresni... A jobb?... Ippen arrul van szó, hogy az embernek legyen keresetje, hogy tudjon élni... Nem Pesten vagyunk itt... Itt nincs munka...

Avar Jani felült az ágyon, s a setétben hozzáfogott a ruháját keresni.

- Várjál fiam, meggyútom a lámpást.

Az öregasszony leszállott az ágyról, és gyufát gyújtott. Csak úgy egy szál ingben motozott, s mikor a lámpa már égett, még odahozta a fiának a csizmát.

- Még milyen jól megszikkadt e.

Nézte a fiát, aki meggörnyedve ült és maga elé meredt. Kezdődik a szegény élet... Dógozni... És még hálát adni az istennek, hogy ez is van és ilyen hamar... Alig tette be a lábát a faluba, már munka várja...

Nagyot sóhajtott. Az az egy biztos, hogy így legalább jól el lesz bújtatva...

HARMADIK ÉNEK

1

Dea bágyadtan nézte az ablakot.

Az ólomszínű ég vigasztalan volt. Az ablak vaskosarán egy-egy piros levél lengett. A fákon alig volt levél. A kastélyban csönd volt, néha ajtónyílás hallatszott.

Dea napok óta azért maradt ágyban, hogy magában lehessen. A szomszéd birtokosok, a grófi család rokonai részvétlátogatásaitól el kellett menekülnie. Szeretne már elutazni, de a főispán megkérte, hogy a vizsgálat érdekében maradjon még. Kénytelenségből itt maradt, de azt nem kívánhatja tőle senki, hogy embereknek szolgálatára legyen. Úgyis egész lazarétum a ház, az öreg grófné is ágyban van, folyton ideggörcsök között, s a grófot is kezelni kell a sebével.

A szobájából áttelepítették. Áron gróf ideája volt, hogy meg kell menteni a régi kilátástól, csak rossz hatással lenne rá, ha az ablakon át a nádast látná.

Így az ablakai a parkra nyíltak.

A park nagyon szép volt. Óriási fák és hatalmas pázsit, teleszórva a platánok nagy levéltenyeireivel. Különös őszi színek. Távolabb a vérbükkök bronzvörös koronáit nagyon szerette. Még néhány őszi cserje sárga és piros levelekkel élt, de a legszebb a füves mezőny volt, a nedves őszen oly frissen zöld, mintha tavasz lenne.

Hol lehet ilyenkor egy betyár? - gondolta magában.

Nem tehet róla, de folyton azon jár az esze, hogy már ötödik napja, és semmi nyoma sincs a rablónak. Hogy tűnhetik el egy ember ennyire nyomtalanul. Az ország egész csendőrsége mozgósítva van, a falut katonaság szállotta meg és felhajtja a nagy nádasterületet. Nem is egyszer, naponta. Az újságok semmiről sem írnak, csak a haraszi betyárról.

Megállapították, hogy betyárcsapatról szó sem lehetett. A nyomok csak két ember után maradtak hátra. Voltak cselédek, férfiak, nők, gyerekek, akik látták őket, senki sem látott többet a kettőnél.

Ilyen vakmerő dolog. Két ember ekkora rémületet tudott kelteni, hogy a sok cselédség mind elbújt és reszketve várta az éjfélt. Hogy tudták egy pillanat alatt mindenkinek tudtára adni, hogy éjfélig senki ki ne mozduljon. Micsoda tekintélye van ennek a névnek, hogy még a kutyák is elhallgattak s csak akkor kezdtek vonítani, mikor már mindennek vége volt, s a két ember eltűnt a nádasban a zsákmánnyal.

Ez mégis imponál.

- Hogy képzeli, hogy én egy kutyát bántok?

Milyen hallatlan nyugalom volt abban a csodálatos emberben:

- Nagyobb kutyákra vadászok én.

A szavai koronként a fülébe csendülnek. Oly tisztán hall néha egy-egy szót, amit kimondott, csak úgy váratlanul, minden megállapítható összefüggés nélkül, s aztán elismétli magában és analizálja: „Nagyobb kutyákra vadászok én.”

Ez a kor hőse. Az egész világ kisemberekkel van tele. Ez a tökéletes társadalmi rend arravaló, hogy a kisemberek meg legyenek védve. Érdekes, hogy ez így van, s így is van jól. Ha az ilyen vad hősök szabadon jöhetnének, járhatnának az egész életben, mit csinálnának az olyan apróságok, akik megmoccanni sem mernek... Arra való a törvény, a hadseregek, a roppant berendezkedések, hogy a gyengék és tehetetlenek úgy élhessenek, hogy bántódásuk ne legyen. Még ez a kastély is el van látva karvastagságú rácsokkal és fegyveres őrökkel, de a nép kis házakban lakik, a szél be tudná törni a falakat és az ajtókat, egyáltalán semmi elővigyázat nincs: az van feltételezve, hogy a közrend egyformán megvédelmez mindenkit az országban. Minden országban. Svájcban még csak tolózár sincs az ajtókon: ki volna az, aki éjszaka egy lakásba belépjen, ahol neki nincs vetett ágya? Azt kérdezte Frutigenben az utcán, miért nem hordják be éjszakára a vágott fát?... „Ennek ez a kereskedése - felelték -, aprított fával kereskedik.” „No de mér nem viszi be éjszakára, még csak össze sincs rakva.” Ahogy vágta a favágó, ott maradt a ház előtt leszórva. Csodálkozva nézett rá a protestáns pap, aki kalauzolta őket: „Itt Svájcban vagyunk...”

S ő röstelkedve gondolta, hogy milyen barbár államból jön ő, hogy feltételezi a svájci polgárokról, hogy éjjel valaki felszed egy öl fát, vagy egy kosárral és a sötétség leple alatt hazaviszi, hogy legyen neki mivel megfőzni a másnapi ebédjét. Micsoda világ az, mondta akkor: itt mindenkinek van tüzelője... Az ő felvidéki kis falujában elképzelhetetlen lenne ugyanez... Pedig erdőséggel vannak tele a hegyek, és az ő népük nem tolvaj... s az mégis elképzelhetetlen, hogy az ajtókat éjszakára mindenki el ne reteszelve, s hogy a kereskedő otthagyja a felvágott fát az utcán...

Akkor pedig még nem ment át egy olyan élményen, hogy a hatalmasan biztosított, őrzőkkel körülvett grófi kastélyba is beléphet két ember, mögöttük senki, és harmincezer forintot átvesz az inspektor kezéből és háromszázat Antaléból, és elmegy és öt nap alatt a nyomára sem találhat...

Csak most érzi, hogy ebben az országban milyen gyenge lábon áll a közbiztonság. Itt mindig készen kell állani a töltött fegyverrel?

Ki lehet hát az az ember, aki ekkora rést tudott ütni az állambiztonság hitelén? Ki ez? Ez egy szörnyeteg, aki egyéniségénél fogva felette áll az egész országnak? vagy ez itt az általános szokás? Vannak emberek, akik azzal foglalkoznak, hogy a nagyszerű biztonság résein keresztül tudnak lépni és pókhálóvá teszik a nagy nyugalmat, amiben az emberiség él?

Félkönyökre dülve nézett ki az ablakon. A szeme megpihelve sétált a pázsiton, de lelkében egy pillanatra nem volt csönd.

Ha ezt az egy embert elfogják, akkor meg fog nyugodni az egész közélet?

Egy ember fel tudja fordítani a világot? Ha igen, akkor ez az ember nem közönséges ember, akkor ez hős.

S nem is lehet azt mondani, hogy jelentéktelen alak. Olyanokat mondott, amit nem lehet elfelejteni.

- Nem loptam - azt mondja -, raboltam... Maguk se lopnak...

Ennek van valami filozófiája. Nemcsak azért jött, hogy elvegye a pénzt, s a saját állítása szerint a szegények hasznára fordítsa, de ennek az embernek még fontosabb volt, hogy nekik a szemükbe vágjon súlyos támadásokat... Azért maradt itt, hogy kimondja, ami benne van... Nagyobb súlyt fektet arra, hogy őket megleckéztesse, mint magára a pénzre. Ki ez az ember, aki hozzáfog filozofálni, hogy „a maguk őseinek a király ajándékot adott, az én őseimtől pedig elvette amijük volt.”

Néha olyan dolgokat mondott, mint egy agitátor.

Vajon az egész nem egy magasabb körökből való szélsőséges és meggyőződéses pártembernek a tette volt, s azért nem találják most meg, mert rossz helyen keresik. A nép közt keresik, holott talán a képviselők közt kellene keresni... Vagy a szalonokban. Ki tudja, míg a csendőrség a szegény népet zaklatja, azalatt ez az ember más ruhában, más maszkkal éppen talán a csendőrség főparancsnokával van egy szobában, s részt vesz az irányításban?...

Megpróbálta visszaidézni az embert, a jelenséget. Emlékszik, hogy már akkor volt benne egy ilyen gondolat, hogy ez talán egy áruhás gróf... Ezt kellene neki hangsúlyozni, ha még egyszer kihallgatják: a tettetést olyan helyen kell keresni, ahol harmincezer pengő is feltűnés nélkül lehet valakinek a tárcájában...

Föltétlenül intelligens embernek kell lennie.

Vajon nem egy szerelmi eset?

Újra elpirult, de nem hízeleghet magának ezzel: az egyén az első pillanatokban nem is figyelt öreá... Idegen volt vele szemben... Egy böszült idegen, aki csak a pénzért jött, rabolni akart, rabló volt... csak a beszélgetés során kapcsolódott be hozzá... Mikor ő megkérdezte, hogy arany-e a csipke a ruháján, akkor kezdett ránézni, s akkor rohamosan feléje fordult... De az a döntő, hogy nem hozott magával régebbi, előzetes érdeklődést...

Hízegő, hogy ő fel tudta hívni saját magára a figyelmet, de azt nem mondhatná, hogy őmiatta rendezte a betörést...

S hol van most?

És mikor fog magáról hírt adni?

Az arca égett, mert abban biztos volt, hogy nem sok idő múlik el, és valami hírt kapni fog tőle... Hacsak valami baleset nem történt vele.

Sajnálta e pillanatban, hogy nem a régi szobájában van. A nádas a közlekedő út a számára... Ki tudja, talán már belesett az ablakon... Amilyen vakmerő, elképzelhető, hogy visszajött és megkopogtatta az ablakot...

Gyorsan betakarózott, irtóztató lenne: mit csinálna, ha az az individuum megjelenne a szeme előtt?... Felsikoltana? segítséget hívna? elárulná?...

Soká borzongott és remegett. Hirtelen látta, ahogy a csendőrök körülveszik, megragadják, megkötözik és elcipelik.

Neki döntenie kell. Érzi, hogy az élet nem fog elmúlni úgy, hogy még egyszer szemtől szembe ne találkozzék vele. Lehet, hogy egy nagy társaságban egyszer csak megvillan előtte az a zöld szem. S akkor ő elájul?... Iszonyatos lenne.

Az eset óta szakadatlanul így kóvályognak a gondolatai. Másra nem is tud, nem is akar gondolni. Antalt azóta csak egyszer látta. Az anyjával volt bent nála, de ő annyira ridegen bánt vele, hogy szegény Toncsi-Loncsi leverten távozott, s azóta nem mert jelentkezni...

Sajnálja.

Jó fiú volt, csöndes és ártalmatlan jó emberke. Kitartó, hűséges, gyöngéd... Ő ugyan mindig érezte, hogy nemigen lesz ebből semmi... mennyire hasonlított akkor éjjel az anyjához még a szeplői is ugyanazok... Ő valami tehetetlenségben engedett a sorsnak, hogy most itt van... Árva volt, elhagyatott, özvegy, s jelentkezett ez a hűséges jó fiú a drága sárgás kutyaszeveivel.

Egy nyugodt és bágyadt életre adott reményt s lehetőséget... De már úgy gondolt rá, mint a múltnak egy pillanatára: azt nem lehet elképzelni többet, hogy összekösse vele az életet.

A sors intézte így, azért kellett neki idejönni, hogy egy futóbetyár, egy paraszt, vagy ki tudja mi, megjelenjen az életében...

Megrázkódott: nem, az ő életében ez nem jelenhetett meg másképpen, csak mint egy irtóztató jelenség...

Meg kellene halni, ha még egyszer látja.

A rémület éjszakáját semmivel sem lehet jóvátenni.

Azt nem lehet kimosni az emlékezésből. Aki így túl tudja magát tenni a civilizáción, az lélekben vadállat, nem is ember, az nem méltó rá, hogy...

Evett. Csirkedarabokat evett az ő jelenlétében. Mért fogott hozzá enni?... Ez nem úriember... Ez mégiscsak egy paraszt. Ez valóban éhes volt, és nem bírta ellenállni annak, hogy megegyen néhány darab ételt. Úgy evett, mint a favágók. Ha úr lett volna, azt nem tudta volna eltitkolni. De ahogy ez a kezébe vette a csirkecomb, azt csak egy hamisítatlan paraszt tudja megtenni. Ebben az ő női ösztöne nem csalódik. Akkor pedig ismét hamis vágányon van: mégiscsak ott kell a csendőröknek kutatni, abban a világban, ott lent, a nádasban, a sárkunyhókban.

A szobalány belépett:

- Nagyságos asszony.

Ránézett a lányra. Azt nézte, ez egy furcsa kislány. Kerek arcú, de a szája finom vágású, a szemei bámészak és mégis intelligensek. Mikor az étkezésnél ott állott fehér bóbitával a hajdú mellett, fehér cérnakesztyűben, mindig valami titokzatos volt benne, mint valami elvarázsolt királykisasszonyban.

- Mi az, Róz fiam?

- Posta.

Három levelet és egy elég nagyocska csomagot nyújtott felé. Átvette.

A lány tovább állott a nesztelenségével. Érdeklődés nélküli figyelem.

- Mi van odakinn?

- Semmi, nagyságos asszony. Antal gróf még nem jött haza.

Dea ránézett a lányra. Annak az arcán semmi sem látszott, s ő mégis megütődött. Már máskor is említette Antal grófot. Újra rápillantott. Valami van köztük?

Nézte a levelek címzését. Egyiket Anna írta, az unokanővére, aki mindennap ír, a jó lélek. Másikat egy barátnője, Viola, megismerte az intézeti szálkás írását. A harmadikat férfi írta, ismeri az írást, de nem jut eszébe, ki lehet, gömbölyű, erős betűk, akkor felvillant előtte a falujabeli pap arca: csak az írhatta... Most a csomagot nézte meg: idegen írás. Szép szabályos írás. A neve van rajta. Soká nézte a saját nevét. Ki írhatta ezt ide?... „Magvak.” Megnézte a feladóhelyet a postabélyegzőn: Sátoraljaújhely... Örömeiben felkiáltott... Lenke küldi, magvak... S milyen nehéz csomag; a drága Lenke, ilyen sok virágmagvat küld... Múlt nyáron nála volt, gyönyörű parkja van, tömérdek virág s kérte, hogy adjon neki ezekből a magvaiból... S már itt is van... Csak azt találta furcsának, hogy ide küldi, s nem haza...

Róz még ott állott. Zavarta a lány nézése.

- Elmehetsz, Róz fiam.

A lány nesztelenül libbent el. Addig nézett utána, míg csak el nem tűnt az ajtón.

Vajon az inspektornak van köze ehhez a dologhoz, vagy nincs? Megállott a gondolat. Már annyiszor tűnődött ezen. Az inspektor akkor este annyira gyanúsán viselkedett, hogy azóta nem bírt megnyugodni, s képzeletében mindenféle szörnyűségeket dolgozott már ki. Nem akarja gyanúsítani - hiszen semmit sem tud róla, s míg az ember valakiről egészen biztos dolgot nem tud, addig senkit sem lehet elítélni. Nagy baj, hogy senkivel sem lehet beszélni róla, és így csak magában emésztődik. Már egészen kidolgozta magában, hogy az inspektor valamiképpen bűntársa a betyárnak. Mérget tudna venni rá, hogy kicsinált dolog volt, hogy éppen abban a percben jelentek meg a betyárok, mikor az inspektor behozta a harmincezer forintot. Honnan tudták a betyárok hogy pénz van kéznél?... Csodálatos, hogy a csendőrség ezt a kérdést nem is vizsgálja. Csak egy Dumas fantáziájában jelenik meg ilyen óriási ötlet, hogy az inspektor értesíti a zsványokat, hogy ezen és ezen az estén, ebben s ebben az órában jöjjenek: akkor érdemes...

Elhessentette magától a gondolatot.

Nem lehet ilyennel megvádolni egy embert, aki több mint húsz év óta képviseli ennek a családnak az érdekeit. Olyan roppant kockázat lenne a részéről, amit nem is bírhat ki, ha lelkiismerete van. Felesége, első házasságából gyermekei: nem kockáztathatja, hogy ezzel a váddal éljen tovább, hogy börtönbe kerüljön és tönkretegye magát, és ő mégsem bír szabadulni attól a gondolattól, hogy itt titokzatos összefüggés van a tett és az inspektor magaviselete között.

Azóta szakadatlanul figyel, nem bukkan-e fel valami jel, ami megerősíti a gyanúját. Már úgy beleette magát a kételkedés, hogy az inspektortól éppen úgy fél, mint magától a betyártól. Nem látta azóta, csak mikor az első kihallgatás volt, és előtte mondatták el az inspektornak a jelenet lefolyását. Nem tehet róla, de ő akkor is úgy volt, hogy nemegyszer csaknem felsikoltott: az inspektor oly zavaros és rendetlen módon mondta el a jelenetet, hogy neki az volt az érzése, valósággal szépíti a betyár dolgát.

Még most is elvörösödik, hogy az inspektor semmiképpen sem akart egyébről beszélni, csak - bár a legnagyobb tisztelettel - de folyton csak arról, hogy ő, Dea, mit mondott a betyárnak, s az mit válaszolt. Némán és összeszorított fogakkal hallgatta, s örült, hogy a vizsgálóbíró nem feszegette a dolgot. Azt mesélte, hogy ő megkérdezte, hogy valódi arany-e a betyár ruháján levő rojt? s hogy a betyár egész nyugodtan kezdte magyarázni, hogy mi az ő felfogása a lopásról és a rablásról... hogy nem tartja úri dolognak a lopást, ellenben úrhoz méltónak tekinti azt, ha valaki bátran és nyugodtan fegyvert emel valakire és elveszi tőle, ami nála van... Folyton ezt hangsúlyozta, hogy úr, úri dolog, úrhoz illő cselekedet - mintha csak az lett volna a célja, hogy félrevezesse a nyomozást, hogy ne keressenek valóságos paraszt rablókat, hanem magasabb körökből való urat, aki esetleg úri passzióból hajtotta végre ezt a rettenetes tettet.

Csak azért nem szólott közbe, mert annyira utálta ezt az inspektort, hogy képtelen volt egy szóval is reflektálni arra, amit mond. Szeretett volna rákiáltani: ne beszéljen kérem, a maga erkölcsi érzése sokkal alacsonyabb szinten van, mint azé az utolsó rablóé...

Ilyet nem mondhatott, mert érezte, hogy ezzel ártana magának. Egyáltalán az egész vizsgálat alatt sokkal jobban el volt fogulva, mint a betyárral való vita alatt.

És most ebben a pillanatban, teljesen tisztában is volt vele, hogy a rabló igazi paraszt. Egész beszéde, okoskodása a megsértett paraszt gondolataival volt megfogalmazva. Soha úriembernek nem jut eszébe, bármilyen kitűnően beletanult is a népet ért sérelmek ismeretébe, hogy önkéntelenül az fakadjon ki belőle, hogy „az én nagyapámtól fegyverrel vették el, amije volt”. Ahogy erről beszélt, az valami gyermekkori emlékek látszott, és őszinte volt, az nem kétséges. Ez nem volt elmélet, nem volt érv: ez vallomás volt. Alkalmazta a helyzethez, ami benne

hosszú idő alatt felgyűlt. Ez még nagyobb bizonyíték az élet igazsága mellett, mint a durvára kidolgozott keze. A kezét talán el lehet torzítani, de a gondolatokat nem.

Szörnyű dilemma, amit egyedül, magában nem oldhat meg. S itt nincs senkije, aki előtt erről csak egy távolabbi célzást is elejthetne. Áron gróffal egyetlen szót sem lehet beszélni. Áron gróf elfogult, természetesen, és a grófné még sokkal inkább. Ezek semmi mást nem tudnak, csak a legkeményebb átkozódásba törni ki, ha a betyár neve, vagy a tény felvetődik. Antal gróffal sem lehet, s Antalt azóta alig látta. Kénytelen volt valósággal kitiltani maga elől, mert Antal végtelenül röstelli magát. Úgy érzi, ő volt az egyetlen gyáva: ő az egyetlen, aki nem sebesült meg, s ezt annak lehet tulajdonítani, hogy egyetlen mozdulatot sem tett, amivel kihívta volna a gazemberek dühét maga ellen. Igaz, Antalnak ő adott jelt, többször is, hogy maradjon nyugodtan és ne lépjen akcióba. De ha ő van a helyén, akkor másképp viselte volna magát. Antal bizony nagyon rosszul viselte magát mint férfi... Férfiatlan volt, ezt be kell ismernie, bármilyen jóakarattal van is vele szemben...

Utóvégre a betyár korrektül viselte magát, amennyire egy paraszt korrekt lehet. Halálos büntetést nem érdemel, hiszen nem ölt. Egy lövést sem adott le, sőt abban a veszélyes helyzetben maga kijelentette, hogy a társa előre megkapta a parancsot, hogy csak „kis sebet” szabad okoznia... Egy szóra átadták neki a pénzt... Nem is volt rablás: az inspektor valósággal *szívélyesen* nyújtotta oda a vastag tárcáját... Ez a mozdulat főleg, ami őt meglepte, és ami örökre gyanússá tette előtte a dolgot. Ez több volt, mint gyávaság: ez neki határozottan bűnrészességnek tűnt fel.

Megoldhatatlan dolgok ezek, amit csak az idő fog tisztázni. Senki más nem mondhatja meg az igazságot, csak maguk a tettesek, ha elfogják őket.

Kis kendővel megtörülte a homlokát, s felbontotta az első levelet. Csakugyan unokanővére írta, aki most értesült a lapokból a dologról, tegnapi levelében még célzást sem tett rá - nagy rémülettel beszél arról, milyen szerencsétlenség... Meghalt volna, ha vele történik.

Leejtette a levelet: és ő mért nem halt meg?... Ez egy nagy titok, amit sohasem fog megérteni: az első pillanatokat kivéve, ő egyáltalán nem is érzett rémületet...

Ezt nem lehet megmagyarázni, ez teljességgel megmagyarázhatatlan...

Benne csak addig volt rémület, míg a betyár le nem ült zabálni... Rémuült volt, mikor az ablakból meglátta... Akkor igen, arra lehet azt mondani, hogy: majd meghalt a rémülettől... S a jelenet alatt is az első pillanatokban... De mért nem mondta el, mikor bement a társasághoz vacsorázni, hogy mit látott az ablakban? Erről óvakodott a bíró előtt is beszélni... Pedig ha ő amint belépett a terembe, azonnal, ami a legtermészetesebb lett volna, azonnal elmondja, hogy egy vad idegent, egy félelmes és gyanús alakot látott az ablakból a nádas felől, akkor a férfiakat felizgatta volna, azonnal védő intézkedéseket tesznek...

De ő annyira nem hitt a dologban, hogy elnyomta magában a félelmet... És aztán az inspektorék késve érkeztek... Vajon nem volt szándékosság ebben a késésben?... Már megint a gyanú...

Felbontotta a másik levelet. Viola rémuíten, de viccesen ír, azt írja, hogy irigyli ezt a szenzációt, s kérdi, szép legény volt-e a betyár?... „Ne haragudj angyalkám, de fene mulatságos.”

Csakugyan? Olyan mulatságos?... Igazán, mulatságos lehet annak, aki kívül áll a dolgokon... Neki a szíve majd megszakad a ráháruló felelősség miatt.

S valóban oly nyomást érez a szíve táján, hogy nem bír lélegzeni... Megfigyeli, mi az? s íme a csomag még mindig a paplanon van, a mellén.

Mindenki részvétellel van iránta, még irigylik is a részvét mélyén. Milyen jó, hogy ez a drága Lenke magvakat küld... Úgy hatott rá, mintha az élet egy kicsit segítségére jönne... Itt a következő tavasz és virágmagvakat lehet ültetni a kertben...

Idegesen tépte fel a csomagot. Spárgával volt átkötve, lazán. Lehúzta róla, anélkül, hogy kibontotta volna. Széttépte a fedő borítékot: a levelet kereste, vajon Lenke tud-e már a dologról? A pakolópapírban doboz.

Kinyitja. Újabb papírok. Szétszakítja: arany.

Idegesen felül, körülnéz, remegő ujjakkal szétmarcangolja a papírt: az aranyserleg.

Visszahanyatlik a párnára, szája nyitva marad. A szív dobogása csaknem eláll.

Milyen jó, hogy kiküldte a lányt.

Sokáig liheg. Hirtelen erőre kap. Felül. Kezébe veszi a kis serleget, s dermedten nézi.

Valami van benne.

Kiönti a paplanára. Ha még eddig kétsége lett volna, most meg kell halni. Újabb papírcsomó bomlik szét, s abból az aranyrojt...

Fejét a tenyerébe támasztja, s csak néz irtózva és dideregve. Szédülések. Bűzök.

Lesepri magáról az egész csomagot a földre. A pohár csendülve esik a szőnyegre s elgurul.

Csak sokára érzi, hogy valami még ott van előtte. A rojt nem hullott le...

Mereven bámul maga elé.

Bal kezével *a rojtot besöpri a paplan mögé.*

Akkor elfekszik, mint egy hulla.

Sokáig fekszik. Percekig vagy órákig. Nem tudja.

Nem bírja. Csönget.

Újra csönget. Rángatja a zsinór bojtját, mely az ágya felett lóg a falon: Segítség!

A pillanatban, mikor az ajtó nyílik, bal kézzel elrendezi a takarót. A rojtot, az aranyrojtot takarja be.

- Nagyságos asszony... - áll előtte Róz.

- A gróf... szólj a gróf úrnak...

S irtózva mutatnak szétmeredt ujjai a földön a csomagra. Róz lenéz, felismeri a serleget, elsikoltja magát és elrohan.

Ő megfordul, a falnak. Összegubbaszkodik, mintha valami lázas betegség tört volna ki rajta... Megérzi az aranyrojtot. Betakarja s imádkozik:

- Istenem, istenem... segíts...

Róz fejveszetten rohant ki a szobából.

A Dea szobája egy kis szalonból nyílt, ahol mint az egész kastélyban, hatalmas bútorokkal zsúfolva volt minden talpalatnyi tér, s a falakon tíz vagy tizenkét meztelen keblű nő, jó bécsi mesterek munkái, ijedten néztek a lányra, hogy mi történt már megint. A szalon ajtaja jobbra nyitva volt, és más szalonok zsúfoltsága volt kitérve, mindenfelé nagy szekrények és asztalok és óriási ülőszékek. Itt egy bronz oroszlán tátotta a száját s csóválta a farkát, ott egy fehér márványból faragott csecsemő életnagyságban, s még annál is drágább értékben kacagott. Róz egészen eltévedt a tömérdek tárgy között, s megállott, mert nem bírta eldönteni, hogy mit kell most csinálnia.

Johann sietve ment keresztül egy távoli szobán, és Róz kézzel-lábbal integetett neki, és sikerült is felhívni magára a büszke első inas figyelmét.

- Johann úr, Johann úr - suttogta, és hozzáfutott.

Johann szigorúan nézett rá. Fel volt háborodva, hogy a Róz ennyire elfeledkezik magáról. A kastély levegőjébe nem illett bele ez a lármás mozgás. Mély csönd volt az egész épületben. Johannt rémület fogta el, ha a grófné öméltósága valami neszt meghall. A kastélynak ez a szárnya a grófnéé volt, s itt azóta kriptai csönd uralkodott, csak az orvosoknak volt szabad itt megjeleni, azoknak is lábujjhegyen, bár az orvosok természettől nyugodt és halk emberek, akik legjobban tudnak vigyázni a méltóságra és a csöndre.

- Kérem, vigyázzon - emelte fel ujját Johann.

- Johann úr, az arany pohár... Kérem, Johann úr...

- Csak nyugalom. Maga mindig túllő a célon.

- Igen.

- Ne vágjon ilyen képeket - mondta Johann. - Egész feldúlja a kastélyt.

- Kérem, Johann úr, bevittem a postát a nagyságos asszonynak. A nagyságos asszony kiküldött, később becsengetett, és az ágy előtt leszórva találtam a csomagot.

- Csöndesebben, maga örült.

Pedig Róz már oly halkán beszélt, hogy alig adott hangot.

- Az ágy előtt van az arany pohár - rebegette.

Johann még meg sem értette, miről van szó, már belesápadt. Rettenve nézett körül, mintha a falaknak is füle lenne. Aztán egészen belekábulva hallgatta végig a Róz fecsegését. Őszinte rémület volt benne, hogy már ismét valami atrocitás. Dühös volt magára, hogy oly óvatlan volt, hogy beküldte a csomagot is a levelekkel. Előbb fel kellett volna bontani. Emlékszik, hogy súlyos vizsgálatnak vetette alá a csomagot, mikor megérkezett. A csomag nagyon gyengén volt lekötve, s játék lett volna felbontani és visszacsomagolni, de az ő mostani lelkiállapota mellett... Az ember sohasem lehet eléggé elővigyázatos... Bár az is igaz, hogyha megvizsgálja a csomag tartalmát, akkor sem tudott volna mit tenni. Dea nagyságos asszony nagyon rideg és semmiképpen sem vette volna jónéven, ha illetéktelen szemek belepillantanak az őt illető dolgokba. Most végre megértette, hogy a gazember, a sötét orgyilkos betyár visszaküldte az elrabolt arany poharat, s ezzel ismét fölösleges izgalmakat idézett a kastélynak már lassan megnyugodott levegőjében.

Leintette Rózt, míg kigondolja mit is kell itt tennie. A méltóságos asszonyt természetesen nem szabad megzavarni, a méltóságos urat szintén kímélni kell, s nem is tanácsos csak úgy bemenni hozzá. A méltóságos úrnál vendégek vannak. A szomszédból gróf Stehling, idősebb úr, aki csak most bírta elszánni magát a vizitre... Legjobb lenne értesíteni az inspektor urat, annál inkább, mert nála vannak a csendőrtiszt urak, s ők majd meg fogják találni a módját, hogy...

Úgy tűnt fel előtte, hogy egyetlen kötelesség vár ebben az esetben a személyzetre: megkímélni a méltóságok érzékenységét, mert a magas méltóságok végtelenül érzékenyek minden izgalomra.

- Bizonyos maga? - kérdezte remegő ajakkal.

Róz lelkesen integetett. Arca halálsápadt volt, és minden vér leszállott benne.

- Ismerem a poharat, Johann úr, amiben a fogvájókat szoktuk felteríteni.

Johann hosszan gondolkodott. Körülöttük minden tárgy részvétellel figyelt a mozdulataikra. Johann oly feldúlt volt, mintha ismét valósággal megjelent volna a rabló, aki ilyen aljas módot választott. Irtóztató, hogy még e szent falak sincsenek megkímélve a szörnyűségektől.

- Róz, én nem mozdulhatok, mert nekem itt jelen kell lennem minden pillanatban. Nem lehet tudni mikor csenget a méltóságos úr. Most is csak azért vagyok itt, hogy a sárga szalomból a pipaszurkálót viszem a méltóságos úrnak... Maga fusson át az inspektor úrhoz... A titkot nem lehet rábízni senkire - s Johann oly komolyan, ijedten és halkán beszélt, hogy Róznak a szíve is megfagyott.

- Én? - rebegte s alig mert arra gondolni, hogy őneki ki kell lépnie a kastélyból s végigfutni a parkon az inspektori házig. Elképzелhetetlen volt, hogy egy ilyen dolgot neki kell megtennie.

- Senki más nem mehet. A titkot senkire sem szabad rábízni, és utóvégre maga volt jelen, maga látta...

- És ha a nagyságos asszony csenget?

- Menjen be a nagyságos asszonyhoz. Hozza ki az egészet - suttogta Johann parancsolóan. - Meg kell vizsgálni, hogy nem téved-e? Fölösleges izgalomból már éppen elég volt.

Róz kis kezét a szívére tette. Látszott rajta, hogy halálosan kétségbe van esve, hogy neki most be kell mennie, és a rettenetes holmit kézbe venni és kihozni... De Johann oly dermesztően nézett rá, hogy engedelmeskednie kellett... Azonnal hátrált, és így közeledett a másik szoba felé, ahonnan a nagyságos asszony ajtaja nyílik.

Míg ő odajárt, Johann a helyén maradt, és merev szemekkel nézett a lány után, közben a szíve is remegett, hogy ily sok időt kell elvesztegetnie, s a méltóságos úr mit fog gondolni? Azt fogja gondolni, hogy nem találja a pipaszurkálót, hogy a házban rendetlenség van, s hogy ő nem tud megfelelni kötelességének... A méltóságos úr is most gyújt pipára...

Hideg verejték ütött ki a homlokán, s ez az átkozott lány oly sokáig pizsmog... Lehet, hogy a nagyságos asszony valami megbízást ad neki odabenn... Mi lesz ebből... Az ember folyton az állásával játszik: máris az a levegő a kastélyban, hogy ki fogják cserélni az egész személyzetet. Valaki ezt már tanácsolta a méltóságos úrnak, egy csendőrezredes, aki nagyon is keményen pattogott, és a személyzetet tette felelőssé az egész atrocitásért. Roppant nehéz a személyzet dolga.

Végre Róz megjelent. Oly nesztelenül és gyáván, mint egy árnyék.

Johann úr elragadta tőle a karjaiban összegyúrt papírhulladékot, s kézbe vette a poharat. Megremegett: ez csakugyan az elrabolt pohár... Ugyanaz... Irtóztató...

- Vegyen magára valamit, Róz, és fusson.

Róz nem mert ellentmondani. Tétován és ijedten kapkodta a szemét. Micsoda irtóztató dolgok. Johann előrement s kinyitotta a hátsó ajtót, hogy Róz valakivel ne találkozzék.

- Ne menjen a szobájába, itt ez a selyemkendő, senkivel sem szabad találkoznia. Fusson körül és egyenesen át a parkon.

Bezárta a lány után az ajtót gondosan, a nehéz zárat. Aztán ő maga lábujjhegyen sietett vissza a szobákon át az előcsarnokig s onnan a méltóságos úr szobái felé. Át kellett mennie a nagy ebédlőn, ahol a borzalmas jelenet akkor este lejátszódott, s minden idegszála fel volt borzolódván, mintha többé nem volna biztonság az életben. Mielőtt a méltóságos úr ajtaján belépett volna, keresztet vetett, nagyot sóhajtott.

Róz ezalatt futott a parkon át. Lába alatt sötét platánlevelek feküdtek a földön. Hűvös szél volt, fel-felkapott egy marékka a levelekből. Olyan volt, mintha láthatatlan szellemek táncolva járnának a parkon át a novemberi ólmos levegőben.

Végre itt volt az inspektori ház.

A nagy rideg épület a parkon kívül állott. Sárga, tömör ház volt, vasrácsos kis ablakokkal. Szerencsére a hátsó ajtó nyitva volt, nem kellett a főajtóra kerülni. Széles folyosóra lépett be, ahonnan a sötétben jobbra, balra, tömör barna ajtók nyíltak, s ő üzönten és rettegve futott előre, a cipője sarka kopogott a visszhangos folyosón.

Az inspektor a hátsó tornácon volt a vendégekkel.

Róz megállott az ajtóban, s odanézett rájuk. Két úr volt az inspektor úrral, s az asztalon több tál pogácsa és néhány üveg volt. Az inspektorné asszony világos ruhában volt, és hangosan kacagott. Róz egészen elrémült, hogy valaki kacagni tud ezekben a rémületes napokban. Csak állott és várt, míg valaki észreveszi.

Az inspektor keze fehér kendővel vastagon be volt pakolva, de különben mindnyájan jól voltak. Az idegen úr civilben volt és valami adomát mondott, amin az egész társaság nevetett.

- Ilyen pogácsát még nem ettem - mondta az egyik fiatalember, s kivett egy újabb pogácsát az egyik tálról.

- A másikat kóstolja - szólt az inspektorné -, ez az én specialitásom, túróspogácsa.

- Túróspogácsa? Ezt még nem is hallottam - mondta a vastagabbik idegen úr -, kakastúró? - s nagyot kacagott hozzá.

- Nini, Róz - nézett Róz felé az inspektorné asszony, és elhallgatott.

Mindnyájan elhallgattak, s a lány felé néztek.

Róz egy ujjal intett az inspektor felé:

- Tekintetes úr...

- Pardon, uraim - szólt az inspektor, s fürgén ugrott fel és sietett Róz felé. A lány a kastély belső személyzetéhez tartozott. Ha a kastélyból a legkisebb jeladás jön, az inspektor ész nélkül rohan... Még az érverése is zavart lett. Erős és rendíthetetlen férfi volt, ha nem volt semmi baj, de most minden élére van állítva...

- Mi az, mi az, mi az? - sürgette.

Róz, mint egy csirke, befutott a jobb oldali szobába s ott is a sarokba, hogy valamiképp meg ne hallják a szavát idegenek:

- Tekintetes úr, megjött a pohár - lihegte magánkívül.

Az inspektoron olyan vértódulás volt, hogy nem tudott megszólalni.

- A kis aranypohár. Postán. Visszaküldte a betyár.

Az inspektor izzadt rémületében. A nagy erős ember úgy bámult a lányra, mintha hirtelen ő lett volna kisfiúvá... Már egészen beleélte magát, hogy levegője van, a betyár eltűnt, azt nem is fogják meg ebben a tében... Ez a hír annyira váratlan volt, s oly érthetetlen, hogy elvesztette a fejét.

- Kinek?

- A nagyságos asszonynak. Dea nagyságos asszonynak.

- Deának? - hördült fel az inspektor, és a gyanú motoszkálni kezdett benne... Mi ez?... Gavallérság?... A fene egye meg... Jobb lett volna, ha a gazember felakasztotta volna magát valahol...

Elővette a zsebkendőjét, és törülgetni kezdte magáról a verejtéket.

Hallgatta, hogy Róz szóról szóra elmondja, hogy történt a dolog. Lehunyta a szemét. Beláthatatlan az a bonyodalom, ami ebből lesz...

- És hol van most az a szemét?

- Johann úrnál.

- Ki tud róla?

- Csak Johann úr.

- Úgy... Hát te is fogd be a szádat... Senkinek egy szót se szólj róla... Megértetted?... Ha valakinek csak egy árva szót is elvakkantasz, apádat kihordatom a határból.

Az inspektorné állott meg az ajtóban. Aggódva kérdezte:

- Mi az, szívem?

- Semmi, semmi... - s a lányra mordult: - Eredj fel a kastélyba, és ahhoz tartsd magad, amit mondtam.

Róz rémülten fordult meg, és sápadozva menekült. Az inspektor mogorván vetette oda a feleségének:

- Evvel mindig baj van, evvel a vén hisztérikával... Add a kalapomat... Mulattasd a vendégeket...

Annyira izgatott lett, hogy nem bírta visszamenni az urak közé.

- Mondd meg, hogy hívat az öreg grófné, rögtön visszajövök.

Nem is tudta, mit csinál. Előbb benyitott egy ajtón, az irodába, ahol a húsz éve nem meszelt falak közt egy fiatal prakszi dolgozott kényelmesen, zöld és sárga vízfesték volt előtte, és a jövő vetésforgó térképét színezte. Szó nélkül ránézett, körülment a szobában, cigarettára gyújtott, a szivarját otthelyezte a tornácon. Megnézett valamit a falon, s szó nélkül kiment.

Kilépett a házból a főkapun. Kalapját a szemébe húzta. A hideg szelet érezte meg. Az égre nézett. A napokban már itt a hó. Lassú léptekkel indult az istálló felé.

Később visszanezett a tisztartói ház felé.

Fene egye meg ezt a bűdös betyárt. Hogy elrontja az életet. Milyen szépen folyt volna a tél, mint a többi... Sajnálta, hogy ilyen zavarok jöttek... Azt mérlegelte, mit kell itt most tenni... Az a kérdés, hogy Dea asszony hogy fogja fel a dolgot... Legjobb lenne, ha szó sem esnék erről a pohárról... Meg fogja mondani neki, hogy éppen neki, Dea nagyságos asszonynak a legfőbb érdeke, hogy titokban maradjon a visszaküldött pohár, mert ha ennek híre megy, micsoda következtetéseket vonnak le az emberek, hiszen ez maga elég, hogy egy nőnek becsületét homályba borítsa és mindenféle pletykáknak helyt adjon.

Igen, ez lesz a legjobb, és meg kell tenni azért, mert a méltóságos úrnak és különösen a méltóságos asszonynak az idegeit kímélni kell. Már most is alig bírják elviselni ezt a szörnyűséget, iszonyatot, ami itt folyik. Az a szegény méltóságos asszony, akihez öt húsz év előtti emlékek fűzik, mikor ő a legszebb ember volt a környéken, s a méltóságos asszony úgy kitüntette, sem éjjele, sem nappala nem volt, csak jött a parancs sokszor éjfélkor, mikor nála is vendégek serege volt, hogy azonnal felmenni a kastélyba, s akkor szalonkabátba kellett öltözni és jelentkezni; a méltóságos asszony húsz év óta nem tud nála nélkül élni, neki kötelessége, hogy megkímélje az izgalomtól, s ennek csak az az egy módja van ebben a pillanatban, ha úgy eltitkolják a pohár visszaküldését, hogy arról senkinek sejtelve sem lesz.

Ezt, ezt kell tenni, s hogy megtalálta a vezéreszmét, már tudja mi a dolga. Erélyesen és nagy léptekkel siet föl a kastélyba, s keresi Johannt.

De váratlanul baleset történt. Johann közben bevitte a pipaszurkálót, ezt a művészi munkát, amit inkább csak jelvényül használtak s beszélgetés közben jutott eszébe a méltóságos úrnak, hogy előkeresse, hiszen van kéznél másik, és éppen oly kellemes diskurzusban vannak grófi szomszédjával, fiatalokuról beszélgetnek, mikor az operai patkányokkal töltötték az időt, a régi jó világban, mikor még mindenki fiatal volt. Bécsben, ahol a világ legszebb balettje volt, és végképp elfeledkeztek az egész utálatos rablóhistoriáról, s akkor bejön ez a Johann, ez a barom, és leteszi remegő kézzel a kis műtárgyat a gróf elé, aki azonnal észreveszi, hogy valami történt, és megrohanja minden pillanatban felrobbanó izgalmában, mi az? s süketsége miatt Johann nem tud jelt adni, hogy idegenek előtt ne tegye szóvá, ki kell kiabálni a titkot, amit világért nem akar elárulni, s ezzel a két gróf urat egészen megdermeszti...

De ez még semmi. Maga Dea nem bír tovább ágyban maradni, felkél, s az aranyrojtot eltünteti az ágyból a szekrényben levő neszszerjében, aztán összekapkodja magára a ruháit, és nyugtalanságában nem bírja a felelősséget, és hiába csönget, Róz nem hallja, mert Róznak a világ más táján kell rohannia a lucskos földön az inspektori ház táján, s ő megrémül, azt hiszi, már el van árulva, s hogy magát igazolja, berohan a grófnéhoz, a nénihez, aki éppen csokoládéját issza, és a lába előtt álló Marie-t, a német lányt szidja, hogy már egy csokoládét sem tudnak elkészíteni, s azon sebtiben elmondja, hogy milyen veszélyes postacsomagot kapott...

Szóval, mikor az inspektor, lelkében megnyugodva, belép a kastély tornácára, már itt felrobbant az akna, amit le akart stoppolni, s mindenfelől rémült inasok és szobalányok futnak elő, s hallja a kétségbeesett suttogásokat és jajveszékeléseket, hogy:

- Inspektor úr, inspektor úr, postán jött az arany pohár...

S most neki kell felülkerekedni, hogy: ez döntő bizonyíték, nála van éppen a detektív főnök, pogácsát eszik, a felesége sütötte, s azonnal értesíteni kell, hogy ezen a nyomon rögtön induljon el, s már ő maga vizsgálja a borítékot, és kutatja a feladóhelyet, s irányítja a nyomozást, hogy azonnal oda kell utazni, meg kell keresni a postatisztet, aki felvette, s aki személyleírást fog tudni adni a feladóról...

Pillanatok alatt fel van dűlva minden lélek a kastélyban, s mint a láng, a tűzvész fénye, árad a hír tovább, s megdöbbenő hamarsággal az egész uradalomban mindenki értesül a dologról, s senki egyébről sem beszél, csak a postán érkezett aranypohárról, és mindenki tudja, hogy a rablónak, aki megcímmezte, olyan írása van, mint a legelőkelőbb úrnak, tehát nem is parasztember, hanem ellenkezőleg, bizonyosan Dea nagyságos asszonynak egy udvarlója, abból a felvidéki megyéből, féltékenység, és az egész csak hecc, és ott kell keresni a tettest, a Dea nagyságos asszony szerelmei között: mert ilyenek az úriasszonyok, tele vannak borzasztó szerelmi esetekkel, és már attól sem félnek a lóistállóban, hogy arról beszéljenek, hogy a nagyságos fiatalasszony azért beszélgetett a betyárral, mert nagyon jól tudja, ki volt, az egész csak arra megy ki, hogy Antal grófnak a vagyonát... De jobb hallgatni... ne szólj szám, nem fáj fejem... Vajon hol is van most az a szegény Antal gróf, két nap óta senki sem látta. Ki tudja, hogy azóta a gazemberek nem pusztították-e el? Rettenetes világot élünk... A tehénistállóban még messzebb mennek, elismételni sem tanácsos... s ez így megy egész napon át, míg este, mikor meggyújtják a kis lámpákat és mécseseket, a béresek asszonyai már összedugják a fejüket és suttogva esküdöznek, hogy ők előre tudták, hogy ez az idegen asszony, aki be akart furakodni a grófi családba, pedig ő maga csak egy közönséges nevelőnő, ki már több ízben börtönben volt, az egész világon jár, és a kártyabarlangokban fosztogatja az előkelő urakat, ez van, lelkem, komámasszony, az egész betyárhistoria közepében. Meg kell egy kicsit vakarni a fenekit, megsimogatni mogyoróhájjal, akkor majd megtudják, ki volt az a betyár.

3

Az erdész egész belehajlott a két emberbe s apró szemei kacagtak, nagy orra lomposan lógott előre, s rábeszélően kedveskedett:

- Maguk csak legyenek nyugodtak. A maguk érdekét én megvédem. Nemcsak a nagyvállalkozóknak kell élni, hanem a szegény embernek is. Ez a parcella a maguké. Én megmondtam a méltóságának, hogy ez a sarok ki van véve, ez kivételes, itt nincs vállalkozó, ez az én Gádmány András barátomé.

Avar Jani összehúzott szemmel hallgatott. Nem szerette, ha egy uradalmi ember, akinek zöldhajtókás jágerruhája van, biztos állása...

De Gádmány András úgy el volt varázsolva, mint a gyermek. Remegő bizalommal húzódott az erdészhez, mint a jóltevőjéhez.

- Schunk úr, én a pénzt akármikor meg tudom kapni. Sövényék otthon őrzik az én százhatvan forintomat, nekem csak ki kell mondani, hogy lemondok a földről, ők az én százhatvan forintomat abba a percebe kiadják. Tessék csak nyugodt lenni, erdész úr, amit mondtam, megmondtam, amit én ígérek, én azt teljesítem. Mert kérem én nem vállalok olyat, amit én teljesíteni nem tudok...

- Kedves András barátom, én abba nem is kételkedem. Mert én magát megismertem, és ahogy én magát megismertem, én azt mondtam, nekem ez a Gádmány András tetszik, ez az én emberem, a parcella a magáé.

- Mert úgy vélekedek - tódította Gádmány -, hogyha én bemegyek Sövényékhez, oszt azt mondom nekik: Nézzék, eb vagy kutya, maguk nekem egy esztendő óta sírnak, hogy a földet vissza akarják venni, hát én nem bánom, én a maguk kedvéért vissza is engedem, legyenek boldogak vele. Én a feleségemmel egy egész nyarat eldógoztunk abba a földbe, hát ezért nekünk is kell valami haszonnak maradni.

Az erdész megölelte a Gádmány András vállát.

- Mer úgy van, tudja, András barátom, azóta má én akár tízszer is kiadhattam volna ezt a parcellát, de én megmondtam, hogy elébb megvárom az én Gádmány András barátomat, ő az első, vele beszéltem meg legelőször.

Gádmány András szinte belesápadt:

- Erdész úr, én a maga pénzét még ma elhozom. Én magát úgy tisztellem, mint az édesapámat, csak már nem tenné azt, hogy mással szerződik?

Avar Jani nem szólt. Akinek nincs pénze, az ne szóljon bele a pénzesek alkujába. Utálta ezt a két embert. Visszanézett az erdőre, s fájt a szíve, hogy nem szólhat bele. Az erdő szép volt. Itt vannak a leghatalmasabb tölgyek, ebben a sarokban: önteni fogja az ölfát. A vére pezsgett: nem jól csinálta ő ezt. Úgy kellett volna elgondolni, hogy legalább száz forintot vall, hogy annyit hozott magával. Ki tudhatja azt, hogy honnan van neki száz forintja. Húsvét óta akármennyit küldött is haza, száz forintot azért félre is tehetett; ezt soha senki nem nézné gyanús szemmel... Ha ő ezt csinálja, akkor most egyszerűen vagy kifizeti az erdészt, vagy legalább beáll társnak Gádmány Andrásához... Minden csontja reszketett a kívánságtól, hogy a szép fák az övé legyenek... De csak összeszorította a fogait, s hallgatta, hogy a két ember hogy vetekszik.

Gádmány a hallgatását irigységre vélte, s csak annál jobban imádkozott a jágernak, lépni sem tudott, a szeme folyton rajta járt, és csorgott belőle a szerelem.

- Erdész úr, jöjjön le velem az isten megáldja, a faluba. Igyon meg velem egy pohár bort. Erdész úr, én magának még ma délelőtt kezébe adom a százast. Gyere te is, Jani, legyél olyan szíves, mondd meg az erdész úrnak, hogy ki vagyok én. Én az az ember vagyok, hogy bele se fognék, még meg se szólalnék, ha biztos nem volnék a dolgomba. Az erdész úr nem ismer úgy engem, még azt hihetné, hogy csak a szám jár, de te tudod, hogy a feleségem százhatvan forintot örökölt, abból vettük azt az irtást Sövényéktől. Én még azt se bánom, hogyha a munkámért ezek semmit se adnak, mert megmondom neki, hogy Mariska: azt is tekintetbe kell venni, hogy mennyi fát lehordtunk mi abból a fődből. Egész téltre el vagyunk látva, olyan boglyák vannak az udvarba, meg még anyósoméknak is jutott, meg Kovács sógornak is csak abbul van tüzelője. Nem kell búsulni, drága erdész úr, a maga pénze megvan, én azt még ma kezébe adom.

Az erdész veregette a vállát:

- Míg maga itt van, kedves barátom, a fa a magáé. Jöhetnek nekem akármilyen ígérettel. Vót már, aki sonkát is ígért, de én azt mondtam: az én emberem Gádmány András, én ezt kijelenttem, elsőség Gádmány Andrásé.

Gádmány András a sonka szóra megrettent.

- Sonkám nincs, erdész úr, még nem öltem. De mézet tudok szerezni magának. Szereti a mézet? Van, ahol nagyon olcsón lehet most venni vagy három kiló mézet, azt meg tudom szerezni magának...

De utálta már Avar Jani ezt a nyavalygást. Ott is hagyta őket. Előrement. Azok lassan megindultak utána.

Hogy mit tudnak az emberek néhány fáért sírni, vergődni. És ott volt körülötte a rengeteg. Amerre csak látni, az mind erdő, és előttük a távoli faluig óriási szántóföldek vannak. A fiatal búza az enyhe nedves levegőben zöldell, már olyan dús, hogy csaknem megdől. Ez nem sír, akié. Tágra nyitotta a szemét: ez a sok föld, az erdőség, a mezőség, az mind egy özvegy-

asszonyé. Fácán ütötte fel a fejét, veres fejét körülhordozta, a szeme körül a karika feléjük villogott, s meg sem ijedt; ez itt itthon van. A kakas körül három tyúkjá szemelt. Nyugodtan tovább ottmaradtak. Távolabb őz ugrott fel, és vékony lábakon elfutott. Értelmesen nézett körül, s szimatoló orrocskájával feléjük szagolt, akkor még gyorsabban kezdett szaladni. Nem tud egy őz olyan sebesen futni, hogy annak az egy tulajdonosnak a földjéből kifusson. A fiatal búza bokájáig ért a kis őznek, az úgy szalad, mintha mezítláb járna.

- Hé, hé - mondta az erdész, s feléje kacagott - meg ne csudálja az őzet, mert csiklandós portéka. Egy őzért három hónapot kell ülni.

Nem is felelt. Gádmány András kezdett lelkendezni:

- Ne tessék félni, erdész úr. Nem ojan ember az én komám. Ez kérem a világért hozzá nem nyúlna még egy varjúhoz sem. Itt nem lesz semmi baj. Jobban fogunk mink itt vigyázni a méltósága vagyonyjára, mint a templomi kincsre.

Avar Jani nem is nézett oda. A most felbukkant fácánokat nézte. Már megint egy kakas öt tyúkkal. Még csak fel se repülnek. Milyen bátran élnek ezek, mintha csak tudnák, hogy rájuk még rá sem szabad nézni. Persze, ha az urak jönnek a puskával, azoknak szabad ledurrantani őket és táskára fűzni, hogy a fácánkakas farka a földig ér... Hogy szeretett volna gyerekkorában bekerülni az erdőbe... Ez a jáger is úgy jön mellettük, mint egy kiskirály, fegyverrel a vállán... De az uraság helybelit nem volt hajlandó felvenni, de még vidékit sem, mert fél, hogy összejátsszik a falusiakkal. Németeket tart, messzi vidékről valókat, akiket a falu éppen úgy ellenségnek néz, mint a vadakat. Nincs a szegénynek semmi menekülése: csak elpusztulni a nyirkos odúkbán. A gyerekét megeheti a kosz meg a süly.

Egy óra múlva betértek a kocsmába. Már nappal volt, de a novemberi sötétségben minden homályos volt. Most nem félt a falutól, mint az éjjel, mikor megérkezett. Most dolga van. Gádmány András kíséri meg az erdészt. Ez biztosságot ad neki. Mert ha semmi köze sincs is a vállalathoz, ha egy fillérje sincs is benne, azért mégis idetartozik. Mindenki tudja, hogy szegény ember, Avar Jani, részes vágó lesz a vállalatba.

És ez nagy nyugodalmat ad. Mégiscsak a szegénység a legjobb takaró. Ha ő mostan kiállott volna vállalkozónak, már az egész falu fűjná, hogy: ejha, ennek az Avar Janinak pénze van. Ugyan. Annyi pénz terem azon a Pesten, hogy csak hazajön este, és hajnalban már le tud fizetni száz forintot... Száz forint... Száz forintot csak örökölni lehet. Csak felesége után örökölhet egy magunkfajta szegényember. Gádmány András száz forintjáról mindenki tud, meg hogy Sövényék egy esztendő óta őrizgetik, mert az asszonyok megbánták, hogy eladják a földüket... Nem lehet azt elhítenni soha, hogy száz forintot valaki félretett... Száz forintért embert kell ölni... Másképp hogy jutna valaki ennyi pénzhez?... Rögtön elővennék a csendőrök meg a jegyző... Isten őrizzen, hogy ezeknek a markába kerüljön... Mielőtt belépett a kocsmába, arrafelé nézett, a jegyzőház felé: dehogyis tudná oda betenni a lábát. Csak vigyázni, csak óvakodni... Hogy is lehet, hogy az este arra gondolt, hogy reggel elmegy a jegyzőhöz... Bolondság...

Gádmány András egy fél liter pálinkát rendelt.

Három porcióst tett elébük a kocsmáros. Ő eltolta a magáét.

- Én nem iszok.

Mindenki ránézett.

- Mér?

- Leszoktam az ivásrul.

- Ingyen van - mondta a jáger.

- Nem kell.

De azok bezzeg ittak. Mikor az erdész letette a poharat, azt mondta:

- Aki nem iszik, a nem becsületes ember... Aki nem iszik, mán énnékem gyanús ember, úgy-e, András? Én is sokszor gondoltam rá, hogy jobb vóna nem inni, mer ha az embernek egy kis szesz van a belsejébe, könnyen kibeszéli, ami a füle megett van.

A puskát a két lába közé haptákba állította, s máris hátrább tolta az erdészkalapot.

- No, Róth úr, van újságja?

A kocsmáros újságot hozott. Avar Jani kíváncsian nézett oda. Csalódva látta, hogy német újság.

Míg az erdész a lapot olvasta, Gádmány András elmondta a kocsmárosnak, hogy egy parcellát vesz az erdőben, kitermelésre. De óvatosan úgy mondta el, hogy előlegbe kell lefizetni a száz forintot. A száz forint történetét úgy mesélte el, szóról szóra, mintha a kocsmáros a felettes hatóság lenne, aki előtt számot kell adni mindenről, eskü alatt, mint a törvénynek.

Avar Jani két cigarettát kért, s rögtön ki is fizette az árát. Lassan meggyújtotta az egyiket, s füstölgött. Már ennek a kocsmárosnak is jó. Van háza, az emberek bejárnak hozzá és megisszák az italát, és annak a hasznából megél. Nem dógozik, itt totyog a kellemes melegben, a jó pálinkaszagban. Vidra is kocsmáros volt, s most újra az lesz...

Vér öntötte el az arcát. Egész feketevörösre égett az arca, s már oly kényelmetlen volt, hogy rettegett, észreveszik. Azt hitte, sose fog többet észébe jutni. Mióta itthon van, még nem is. Vajon Vidra most hol van és mit csinál? Vidra úr.

Bólogatott, Vidra urat nem fogják meg, az bizonyos... Vidra úr okos ember, nyugodt ember. Neki is csak jó tanácsokat adott. Mikor a nádasban elváltak egymástól, jól leszidta őt. Megmondta, hogy többet az életben nem akarja látni. „Nem kellett volna magának, barátom, mondta, ott hencegni az urak asztalánál. Aki betyár, viselje magát ahhoz illően. De maga úgy tett, mintha igazi régi fajta betyárvirtus lenne.” Igazán, nem is tudja, mi volt az ott... Mit hencegett, mint egy paraszt. Jó vót a csirkesült? meg a bor?... Még az is ott motoszkált benne, hogy zongorához ülteti a nagyságát és elhúzatja vele a nótáját... Egészen meg volt háborodva... Hát persze, egyszer él az ember... Egyszer van aranyrojtos ingujjba, lobogós gatyába... Ha ő akkor munkásruhában van, akkor észébe sem jut a duhajkodás. Akkor, ahogy kezébe vót a pénz, ment is volna... Ma mindegy, ami történt, megtörtént. Jóvátenni úgyse lehet... Milyen okos, hogy nem iszik pálinkát. De furcsa is az ember. A pálinkának már a szaga is megbolondítja. Mi lenne, ha most csak úgy elmondaná a dolgot itt ezeknek, ahogy ez a buta Gádmány András most már harmadszor meséli el a száz forint históriáját. Ha ő mindent elmesélne, ami a fejében megfordul... de jó is, hogy az ember akármire gondolhat - míg a nyelve el nem árulja, senki sem lát bele a koponyájába.

A szeme azonban folyton a jágeren volt, ahogy az az újságot olvasta. Német újság. Nem érdekelte; hirtelen nem is gondolta volna, hogy németek a magyar dolgokkal is foglalkozzanak. Oly közönyösen ült, s azon gondolkodott, hogy Vidra úr meg volt sértve és ez neki nem jó. Nem szereti. Röstelli, hogy azt a derék embert, aki neki mindig csak jót tett és jót mondott, megbántotta. Itt a falujában senki sincs, aki hozzá jó lenne. Pedig nagyon rá van szorulva. Most nagyon kellene neki egy jóbarát, aki előtt könnyíthetne a lelkén. Isten ments, még jobb, hogy nincs, legalább megőrzi a titkát. Az embernek némának kell lenni, mint a rókának, és süketnek, mint a halnak.

Ahogy a jáger arcát nézte, hirtelen rémület csapott át rajta.

Erre nem is gondolt: ha az újságok megírják a dolgot!... Le kell hunyni a szemét. Olyan remegés tört ki benne, amint felnyitotta a pilláit, látta, hogy a keze fején a vastag ér rezeg. Ez egy új veszély. Attól alig ijedt meg, hogy a csendőrök megkapták a személyleírást. Ezzel számolt. A csendőröknek az a dolga. De az újság eszébe sem jutott, mert a falujában nem jár újság. Az nem számított előtte, hogy a papnak, jegyzőnek jár: azoknak nem, akik őt látják... Parasztok nem olvasnak újságot.

Azon vette észre a bajt, hogy a toroka kiszáradt. Nem bírt nyelni. Érezte, hogy a szemei pislognak. Még ilyen félelmet soha nem érzett. Sokkal erősebb volt, mint amit az éjjel érzett, mikor felébredt. Nem is tudta, hogy van ilyen ijedtség. Most egy gyermek megfoghatná a kezét és elvezethetné a csendőrökhöz, engedelmesen menne.

- E má mégis furcsa - mondta a jáger.

Leeresztette az újságot és előbb maga elé nézett, azután, hogy éppen Avar volt szembe vele, rá. Csak ismételte:

- E mán mégis furcsa. Mondom, hogy e mán mégis furcsa... Tudják-e, hogy ki a Szörnyű Jóska?

Avar János mereven nézett vissza, a szemébe... Igyekezett értelmesen nézni, de a belei úgy reszkettek, csiklott rajtuk a fodorháj.

A jáger felemelte a két kezét, s elkiáltotta magát:

- Úr!

Csönd lett. Gádmány András nagy képet vágott. Nemigen érdekelte a Szörnyű Jóska dolga, de ezen elszörnyülködött:

- Uuur?... - tátotta el a száját.

- Valami úrféle... - s az erdész összehúzta a szemöldökét. - Hajaj - sóhajtott -, hajaj. Meg van mán rothadva a világ... Ha mán az urak is... Cifra dolog... ezt írja az újság, nem lehet a betyár egyszerű parasztember, mert ez a rabló olyan soci... socilógus beszédeket tartott, amit egy közönséges parasztember meg sem értett volna... A nyomozást kiterjesztették abban az irányban, hogy a grófi család ismerősei közül nem valaki követte-e el a tréfát, vagy esetleg nem egy úri vezetés alatt álló rablóbandáról van-e szó?

Avar János érezte, hogy a felindult vér lassan kezd visszaömleni benne a nyugalomba.

Az erdész elővette cseréppipáját, lassan megtömte, s beszéd közben rágyújtott.

- Megrothadt a világ - mondta -, mire lehet számítani, ha már az urak közt is kerülnek ilyenek... Mikor én a Stehvard grófnál szolgáltam, volt ott egy fiatal gróf, az eljárt a faluba a parasztok közé. Mert nagyon szerette a pálinkát. Az úgy itta a pálinkát, mint a bort. Vizespohárral öntötte magába. Lement az már reggel, mikor hajnal volt, ki az erdőre, egy darabig járkált, le-lelőtt egy-egy madarat vagy valamit, őzet, ami elébe került, akkor úgy intézte, hogy a legközelebbi faluba ment, ott be akármelyik házhoz, s csak azt mondta: „Szomjas vagyok, adjatok inni.” Mán tudták, hogy mi kell neki. Azon a vidéken sok volt a szilvatermés, sok szilvapálinkát főztek. Kiöntöttek az úrinak egy jó pohárral, ez megitta, akkor lefeküdt és elaludt. Ha felébredt, újra kért egy pohárral, megitta, újra lefeküdt és tovább aludt... Maguk nem ismerik az igazi urakat. Ott sok furcsaság történik ám... Eccer az úrfiak felkerestek az erdőben, bejöttek az erdészházba... Azt mondja ez a bizonyos: „No, Schunk, most mondja meg maga, milyen hatása van az akasztásnak?” Hát, mondom, én még nem

próbáltam. Hát elkezdenek ott vitatkozni, hogy az akasztás a legjobb halál, mert akinek a gégáját megszorítja a köté, az olyan jóérzést kap, mintha a legszebb asszonyt ölelgetné. Én ugyan csak csóváltam a fejem, mert én ezt nem hiszem, de az úrfi azt mondta, hogy ő meg akarja próbálni... Ha az urak parancsolnak, magunkfajta szegényembernek nem lehet ellene mondani. Elő kellett keresni egy kötelet, azt felkötötték velem a gerendára és hurkot s bele a nyakát... De hogy vigyázzak, meg ne füljön...

Gádmány András nagyon nevetett, de a hideg is borzongatta.

- Megfűlt?

- Nem fűlt meg, mert csak próbálgatta, de sohase engedte, hogy a köté úgy megszorítsa a nyakát... Hanem azért ez az úrfi egyszer mégis pórul járt, mert úgy találták meg a saját szobájában, felakasztva, holtan. Lehet, hogy részeg volt, és magától akarta megpróbálni, de az is lehet, hogy az inasa ott felejtette a kötélen, mert nagyon komiszul bánt az inasával, hát rajta hagyta, hogy ha annyira kívánod, legyen a kívánságod szerint, mintha nőt kaptál volna.

Nevettek. A kocsmáros is nevetett. Avar János is nevetett. De ő már nem ezen nevetett.

Ő már azon nevetett, hogy elmúlt a feje felett a veszedelem. Úgy vette ezt a hírt, mint az égi csodát. Hát jó az isten?

Úgy érezte magát, mint akit kivontak a halál torkából. Abban a pillanatban elmúlt a lelkiismeret-furdalása. Mintha a zivatar sokkal magasabban sodorna el a feje fölött. Már a kis füvek és bokrok nyugodtan állhatnak a helyükön: a szélvész ott zúg valahol a magas felhők között. Csak hadd kergessék a csendőrök a nagyurakat, akik ilyen tréfákban találják az örömüket: ő oly szépen megnyugodott, mintha újjászületett volna. Ma még egész nap jóformán egy szót sem szólott, most megjött a kedve a beszédhez.

- Én, kérem, Pesten sok mindent láttam. Aki ilyen kis faluban éli le az életét, annak fogalma sincs arról, milyen a világ. Honnan is tudjon valamit, aki gyerekkorától kezdve ki sem mozdult a szülei házból, és itt is csak a magaféle szegényekkel beszélget. Itt másról szó sincs, csak arról, milyen az időjárás, mert ha jó idő van a vetésre, akkor a szegénynek is több keresete lesz, mint ha fagy jön, meg jég meg aszály. Mért mentem én el a tavaszon a nagyvárosba? Mert itt az a nagy májusi fagy volt, mindennek vége lett. Én meg itt voltam a három gyerekemmel meg a szüleimmel. Miből fogunk enni? Itt tötöttem harmincegy esztendő, mondhatni koplálásban, semmit sem ért az egész életem. Gondoltam, ezen változtatni kell. Hála istennek, meg is tudtam csinálni, hogy minden héten hazaküldehettem tíz forintot, amiből az öregek szépen megélhettek. De mit ér ez?... Ez csak egy ember... Rajtam kívül senki se jött Budapestre, és hogy én most hazajöttem, én is csak annyi vagyok, mint aki egész nyáron itthon lopta az időt... A nagyurak azt se tudják, mit csináljanak a pénzükkel, akasztásra jön kedvük: mi meg itt éhen pusztulunk.

- Ki tud segíteni ezen a sok nyomorulton? - mondta az erdész. - A cár tudott segíteni?... Pedig az gazdag ember ám... Mikor a nyáron koronázták, kihirdette a birodalomban, hogy aki a koronázáson ott lesz, ezüstkancsót kap... Millió ember ment fel a koronázásra... Már reggel három órakor megkezdtek az ajándék kiosztását, de abból olyan tolakodás lett, hogy csak úgy törték, taposták egymást az emberek. Asszonyokat, gyerekeket legázoltak, tízezer halott meg harmincezer sebesült maradt a mezőn... Osztán mit kaptak?... Mézeskalácsot, diót, szentjánoskenyeret meg egy kis cserépkorsót, igaz, annyiszor lehetett megtölteni sörrel, ahányszor csak megszomjazott valaki... Nohát, megérte ez, hogy ezrével haljanak meg miatta az emberek meg a gyerekek. Betaposták a bordáját, összezúzták a fejét, kezét, lábát, nem volt elég kórház Moszkvába, hogy el lehetett volna helyezni őket... Soha többet a szüléje nem látta, meg a

családja, aki odament, nagyobb részét... Mondják meg, még a legjobb szívű császár is tud-e annyi millió szegénységen segíteni?

Avar János mosolyogva emelte fel fejét, s csendesen mondta:

- Úgy nem tud, hogy a zsebébe nyúl, és mindenkinek annyi pénzt ad, hogy az avval egész életére el legyen látva...

- Akkor hogy? No ha olyan okos, mondja meg.

- Én nem vagyok olyan okos, de nekem azt mondták Pesten, hogy jobb lett volna, ha nem ezüstkancsót ígér a cár, hanem szabadságot. Munkát, kenyeret. Én is úgy tartom, hogy énrajtam másképp nem lehet segíteni, csak ha nekem munkám van, ahol én szorgalommal megkereshetem a magam és a családom számára a mindennapit.

- Csak maguk nem szeretnek dolgozni.

- Nem szeretünk?... Majd meglátja, erdész úr, ha vágjuk a fát.

- A még messze van - mondta az erdész, s újra felvette az újságját és tovább olvasta. - Azt kiáltották Moszkvában: aki kancsót akar, hullán kell átmenni...

- Jól mondták - szólt Avar János. - Aki valamit akar, hullán kell átmenni.

- Én nem akarom ingyen - kiáltott fel Gádmány András. - Én elmegyek, erdész úr. Most hazamegyek, onnan meg Sövényékhez megyek. Ha akarja, a mézet is elhozhatom.

- Pénz beszél, a kutya ugat - felelt az erdész, aki nem kívánt a kocsmáros előtt a pénzről beszélni.

- Jól mondja, erdész úr. A pénzdolgot én elintézem. A mézet elhozom?

- Magára bízom. Ha akarja, elhozhatja.

Gádmány András megijedt: talán az erdész azt is ajándékba akarja? Ez veszélyes volt, mert a méz a feleségeé volt, s ha elveszi tőle az irtást és a földet, még a mézet is?

Ezt nem fogja adni.

Avar János nyugodtan nézte őket. Mióta megnyugodott a lelke, hogy őt többé veszély nem fenyegeti, lassan úgy megvidámodott, hogy már azon gondolkodott, hogy ha Gádmány Andrásnak nem sikerül az üzlet, ő lép be a helyére... Nem gondolkozott külön a dolgon, csak hogy túl van a nagy veszedelmen... Ha urakat keresnek a rablók nyomán, akkor ő olyan bátorságban van, hogy valamiképpen még a pénzből is elővehet valamit... Száz forint nem nagy pénz... Azt el lehet magyarázni, hogy ő hetenként öt, hat, tíz forintot félre is tett a keresetéből.

Lassan kiegyenesedett, önérzetes tartása lett, s már nagyon közel volt hozzá, hogy a nadrágszűj korcából kivegyen egy tízforintost és vakmerőbben kezdjen játszani... Az ember ha túl van egy veszedelmen, könnyen megy bele az újba...

- Hallatlan - kiáltott fel az újságból az erdész. - Harmincezer forintot vitt el a betyár!

- Mennyit? - hördült fel önkéntelenül Avar János. - Harmincezret.

Avar Jánosnak nyitva maradt a szája. Ez úgy hatott rá, mint egy bunkócsapás. Harmincezer forint?... A vér dühösen kezdett benne újra zuborogni. Ezt csak az inspektor mondhatta... Valósággal visszafogta magát, hogy fel ne ugorjon erre az éktelen hazugságra... Persze, mondhat amennyit akar... Elkapta az újságot az erdész kezéből s megnézte.

- Nono, maga németül is tud?

Avar János soká nézte a német betűket, amikből egy szót sem értett. Meglátta a számot: harmincezer, egy kicsit nézte, akkor visszaadta:

- Nem tudok, erdész úr.

Az erdész furcsán nézett rá, mikor a lapot visszavette a kezéből. De ő, hogy félrevezesse, nevetett:

- Jó vóna harmincezer pengőt ilyen könnyen keresni, nem igaz?...

Ásított. Hirtelen megunt az egészet. Most, hogy megnyugodott, kiütött rajta a fáradtság.

- Álmos vagyok, mer egész nap utaztam - mondta. - Ha az ember hazajön, álmos.

- Majd alhat a télen eleget.

- Az igaz - s nevetett.

Gádmány András a mézen tűnődött.

- Ócsó vóna pedig - mondta biztatva. - A méz... szép méz...

De az erdész nem felelt rá semmit. A kocsmároshoz fordult, és németül kezdett vele beszélni.

Avar mosolygott: Biztosan az erdész zsebében sincs egy krajcár sem. Nem is erdész, csak egy jáger. Nem is érteni, hogy tudja ez a fát eladni? Nem bíznak az ilyenekre ekkora dolgot... Gádmány András pedig szidta magát, minek ugatott a mézről. Mutatni nem mertte, reszketett, hogy ha az erdész elvonja a kegyelmét, elesik a favásárlástól.

Felállott s sok magyarázkodás mellett elbúcsúzott, hogy megy a pénzért. Néha odapislogott a kocsmárosra, tud-e valamit a dologról? De az nem sokat törődött velük. Avar János csöndes mosollyal nézte: vén zsvány, ha tudnád... akkor másképp néznél rám... Kétezer forintos fejem van, gazember... De csak nevetett, s mielőtt kilépett az utcára, eltette a második cigarettát... Nem gyújtott rá. Nem akart henecegni. Már nem félt, de nem is akar még egyszer: vigyázni kell. Drága feje van neki...

Mikor Gádmány András kifizette a pálinkáért a huszonnégy krajcárt, a kocsmáros egyszerre nagyon szíves lett hozzá. Dicsérte, hogy csak vállalkozással lehet pénzt keresni. Persze, aki húsz embert akar egy bandába szedni, az a kocsmárosnak érő ember. Ő meg csak annyi, kísérő, szegény szájátáti. Neki nem mondja, hogy: okosan gondolkozik, Avar úr, sokat fog keresni ezen a vállalaton.

Negyed óráig kellett állania az ajtóban, míg Gádmány András elköszönt.

Mikor kimentek a kocsmából, András megállott a rideg fal alatt s belenézett a Jani szemébe:

- Ha nem adja ide, megfojtom.

Avar János tudta, hogy a feleségéről beszél.

- Nem akarja? - kérdezte.

- Ilyenek az asszonyok. Eszi a fene a földér. Pedig, ha énnekem ez bevág, nem olyan földet veszek, mint az a rossz irtás, hanem jó földet a falu mellett. Hát nem gondolkodom én jól? Hát marha vagyok én? Hát egy asszonynak nem kell abba belenyugodni, amit az ura akar?... Mer nézz ide: igaz, hogy ő jussolta a pénzt, százhatvan forintot; mert a testvérek, mikor meghalt az anyjuk, eladtak mindent és a pénzen osztottak. Hatan vótak, hát nem tudtak megegyezni, hogy mit csináljanak, így osztán mindent eladtak. Ezer forinton felül vót, ami begyűtt, de mikor az ügyvédet meg a törvényt kifizették, csak százhatvan jutott egyre-egyre. Most az asszony mingyán azt mondta, hogy neki föld kell, hát azt az irtást megvettük. Nem mondom, szép darab

főd, két hold meg százharminchét öl. Mán jó darabot ki is tisztítottunk benne... E fáj neki, hogy ő ingyen dógozott a más földjébe... hiába mondom neki, hogy: jó asszony dögöjj meg, nem eleget hoztunk be a fábul? Felibe nem vállaltuk vóna az irtást? Így meg az egészet hazahoztuk, amit kiirtottunk. Ez is kereset, hiszen Sövényéket majd megöli a bánat, hogy csupaszon kapják vissza a földjüket. Erre is kell gondolni, de meg arra, hogy ilyen égi szerencse még nem vót, hogy ha én meg tudom kapni azt az erdővágást... Attul nem félek, hogy valaki a falubul elibem ugrik, mert ki van ebbe a faluba, akinek száz forintja vóna?... Senki, még a legnagyobb gazda se... Bankba kellene menni neki, avval meg eltelik az idő, míg megkapja, meg osztán nem is olyan észbeli emberek ezek, hogy fel tudják fogni ököllel, hogy mennyit lehet keresni ezen a vágáson...

Így beszélt vég nélkül, most már negyedszer vagy ötödször elmesélve az egészet, minden gondjával, gondolatjával. De Avar János hallotta is, nem is, mintha leragadt volna a sárba, csak azon tűnődött, hol láthatna egy magyar nyelvű újságot, amiből a dolgot elolvashassa. Volt egy óra is, míg itt állottak a kocsmá előtt, s Gádmány András sorolta a bánatát és a reményeit, ő pedig állott és hallgatott, mint egy darab fa. A falubeliek mind látták, hogy ott állanak egymással szemben és Gádmány András beszél, beszél, ő meg hallgat, hallgat. Mindenki tudta, mit mesél Gádmány András. A közelben levő udvarokon az asszonyok megállottak, míg kiöntötték a dézsát vagy a szemetet, és kíváncsian nézték, hogy ez a Gádmány András még most is a száz forintját meséli, mert a felesége nem akarja a földet visszaadni. A kis szalmafedeles házakban mindenki tudta, hogy milyen nagy vállalatba akar fogni Gádmány András, de aki nem tudta volna, az most megtudta, mert a kerítésen átszóltak egymásnak a szomszédasszonyok, és megbeszélték, hogy Gádmánynénak igaza van, mert nehéz azt kockáztatni, ami megvan, mert az erdővágás vagy sikerül, vagy nem, ha a fát jól el tudják adni, akkor igen, de mi lesz, ha nem lehet eladni?

De ő örült, hogy itt áll, mint a szegénység dobosa. Még az éccaka úgy félt bejönni a faluba, mintha az arcára lenne írva minden bűn, most meg úgy mutogatta magát, a szegénységét, szinte dicsekedett vele. Milyen jó szegény, becsületes ember lenni. Azt nem bántja senki, attól nem vár senki semmit, annak lehet élni, ahogy akar. Nem kímélte még a csizmát sem, a legnagyobb sárba lépett, az ilyen szegény ember nem válogatja a lépést. Neki már csak az az egy kötelessége van, szegény lenni, hogy még a kutya se szagolja meg, hogy pénz van eldugva a nadrágja korcába. Most jut eszébe, hogy a kalapjában is van egy tízforintos. Nagy volt a kalap, papír volt benne a bőrszalag mögött s ebbe a zsíros papírba dugta el a tízest. Mulatott magában: ha jól meggondolja, minden ruhája ki van tömve pénzzel. Még a csizmájában is van, a csizmaszárat felhasította belőlről, s abban is van néhány tízes. Meg se számolta mennyi, most el lehet róla mondani, hogy pénz van a bőre alatt is. Hála istennek, hogy ilyen hamis útra szaladtak a kopók. Csak hadd keressék az úri betyárokat; minél tovább kutatják, annál biztosabb. Míg Gádmány András sírta a maga nagy keserűségét, ő csak megállott egyszer, és hangosan nevetni kezdett. Jaj, nagyon jó érzés volt, hogy megszabadult a veszedelemtől.

- Mit nevensz? Kinevensz?

- Nem rajtad nevetek, te.

- Hát min?

- Azon, hogy itt mindenki olyan szegény, mint a kutya... Hogy még a nagygazdáknak sincs száz forintja?

Gádmány András megértette, nem felelt, előlről kezdte a gondját. Száz forint az kincs. Száz forintért fel is akasztják az embert, morogta.

- A még messze van - nevetett rá Avar Jani, és huncutul nézett a komájára.

Csak egy magyar nyelvű újságot tudna keríteni. Hogy a saját szemével olvashassa az örömhírt! Olyan boldog volt most, hogy szeretné a kalapját felhajítani az égig, és kitátani a száját, hogy teleszíja magát evvel a jó falusi levegővel. Ej, ez a sok bűdös szegény, de nagy baromnép is, hogy itt kotlik ezekben a nyomorult kis házakban, ahelyett, hogy utánanézne az életnek...

A jegyző háza előtt ment el. Ez a községháza is. Ennek van újságja.

De mi köze neki a jegyzőhöz. A jegyző most dühös lehet, hogy az urakra terítik rá a vizeslepedőt.

Felőle már mesélhet Gádmány, amennyit akar, neki az jut eszébe, hogy hallotta egyszer, hogy egy segédjegyző betörőbandát csinált, és addig járt a kórsó a kútra, míg el nem fogták... Nem értenek az urak az efféle nehéz mesterséghez, mert nem tudnak elbújni... Ott vannak a szem előtt, és elébb-utóbb kiszűrik... Mégiscsak jobb, hogy ő ilyen átokverte szegény, ki gondolná, hogy aranyrojtos gatyában sétált a minap...

- Bemegyek.

Mégis jó lenne bemenni. Meg is állott:

- Bemegyek.

De Gádmány András megijedt:

- Ne hagyj el, testvér, az isten áldjon meg. Te vagy az én jó komám. Téged veszek be társnak. Minek hagyol el, míg a feleségemmel éppen bajba vagyok.

Hát neki mindegy. Mán úgyis tudja, ami kell. A többit majd megtudja, ha annak is itt lesz az ideje. Tovább kísérte hát szegény kétségbeesett komáját, aki lehajtott fejjel cancelkolt mellette a sárban, mintha rászakadt volna valami hegy. Kísérte, de mikor Gádmányék kapuja elé ért, azt mondta:

- Éhes vagyok, hazamegyek egy kicsit. Eszek, aztán visszajövök.

Gádmány András megijedt, hogy ez most azt várja tőle, hogy behíjja és megetesse. Ő nem bánná, szívesen adna neki egy kis kenyeret, szalonát, de nem teheti, mert ez az asszony dolga... Az asszony meg nem lesz olyan kedvében, hogy ingyenélőket etessen. Kénytelenségből elengedte tehát Avar Jánost, hogy menjen haza és lakjon jól a maga kenyereiből.

- De gyere vissza, testvérem, a jó isten áldjon meg, ne hagyj magamra.

Kezet fogtak. Gádmány András nehezen, súlyos tenyérrel, mint egy nagybeteg, ő pedig vidáman és könnyelműen, mint akinek soha olyan jól nem ment dolga, mint éppen most.

Csak intett, hogy visszajön, s ebben Gádmány András nem is kételkedett, tudta, hogy neki éppen olyan szüksége van erre a vállalatra, mint neki magának.

Ő aztán ment hazafelé. Ment az út sarában, egyenesen és vidáman. A kis falu bele volt fulladva az őszi sárba. Nem is érdemes kimozdulni a házból. Csak az megy ki, akinek muszáj: ingyen senki. Aki valamiért megy... Már egy szál kóróért érdemes... de üresen? céltalanul?...

No, majd lesz még neki célja is, csak egy kicsit megnyugodjon a világ. Ez a Gádmány, ez egy durva ember, nem fog semmit se csinálni... Neki mindegy, ő már nem törődik az egésszel, csak kialhassa magát. Olyan rettenetesen fáradt, hogy képes lenne itt lefeküdni az utcán a sárba.

Valaki köszönt. Odanézett. Máté Julcsa... Jól megvastagodott. Mikor házasodott, ez is szóba került...

Hogy közelebb értek, az asszony rávetett egy pillantást. Csak éppen odanézett, biztosan ez is azt nézi, hogy ha másképp fordul... Nem szóltak egymáshoz. Máté Julesa jobb házasságot csinált. Az urának van három holdja, abba dolgozik, meg állatot nevel. Tele van kacsával, libával, tyúkkal, malaccal, tehene is van, van elég dolga. Milyen sovány az arca és mégis olyan széles lett, mint az öregasszonyok... Elnyövi magát. Nem úgy van itt, mint a grófnőknél, itt embernek kell lenni. Gyereket kell szülni, egyiket a másik után. Látástul vakulásig munkába kell iparkodni...

Már messze voltak egymástól, akkor vette észre, hogy nem is köszöntek. Akármilyen fáradt volt is, visszanézett s az asszony is abban a pillanatban nézett vissza. Erre elnevelték magukat, s ő egy kicsit felfrissülve lépegetett tovább. Le kellett volna lépni az útról a kerítés mellé, átmenni a másik oldalra, de egyiknek sem volt rá kedve. Már annyira nem kívánták egymást... Ez még él. Az ő felesége meghalt. Ha ezt vette volna el, akkor minden másképp lenne. Akkor nem mehetett volna Pestre, itthon lett volna a nyáron, nem történt volna semmi. Nem lenne most gondja, nem kívánna újságot olvasni...

Ajjaj, a csizmája szortyogott a sárban. Szomorú egy falu. Egy lélek sincs a hosszú utcán. Lassan rátelepedett a falu csöndje. Az ég ólomból volt kalapálva. A szempillája is.

Mikor odaért a házhoz, az anyja éppen kilépett az ajtón s valamit vitt a kötőjében.

- Hova megy?

- Fiam, Zsófi az éccaka lebabázott. Alig mentél el hazulról, jöttek értem. Oda kellett menni.

Megdöbbsent: gyermek született.

- Lepedőt viszek, fiam - s megmutatta a kötényében - lehúztam az ágyrul - suttogva tette hozzá: - nincsen azoknak semmijük...

Meglátta az anyja kötényében, a lepedő alatt, a tyúk tollát. A szemét nagyra meresztette: a tyúk még most is tollában volt... Ha hajnalba el kellett menni, biztosan eszébe se jutott. Nagy baj lehetett szegény Zsófinál.

Az anyja észrevette, hogy meglátta a tyúkot.

- Nem vót időm - motyogta s szemét röstelkedve kapkodta jobbra-balra -, lepedőt is azért viszek, mert majdnem elvérzett a lelkem. Majd náluk megfőzöm, hozok belőle délbe... Ha enni akarnál, bizony nincs otthon semmi, ezek a kutyák mind megzabálták, amit hoztál. Egész nap rágnak. Ojan a gyerek. Még egy kis kenyeret se hattak.

- Hogyhogy? Egész kenyeret hoztam.

- Igen, de azt elvittem Zsófikáho, hogy meg ne egyék. Majd hozok én belőle...

De már ezt úgy mondta, mintha azt ígérné, hogy lop neki belőle. Az édesanyja, aki gondoskodik a gyerekeiről.

- Csinájj magadnak egy kis levest. Zsír nincs, mert a bótba már nem adnak, mert azt mondta a bótos, hogy ha hazajöttél, akkor miből fizeted meg a kontót? Nem vagy má Pesten, nem tudsz fizetni. No, szaladok, mert az egyetlen jányom csupa vérbe fekszik.

Uh, de utálatos dolog a szegénység. Hogy ebbe rögtön bele kell ütődni.

- Ott van a bába?

- Még én otthattam, de már ketten is jöttek érte, a suszter meg Pipa. Mindeniknél várandós. Farsangi gyerekek vannak most, mer aki farsangba házasodott, annak most potyog az áldás. Aztat tudnak, házasodni, de mi lesz a sok puájával. Jaj, nehéz szülése volt a lelkem gyémántomnak, jaj, az egyetlen virágom...

A szemét elfutotta a könny, és szaporán elsietett. Szegény, a rossz, dagadt lábaival csak úgy fröcskölte a sarat, ahogy az útra ért.

Még utánakiáltott:

- Fiú?

- Kisjány a tubám, kisjány...

Szinte megkönnyebbült, hogy nem fiú. Nem fog ilyen nyomorult életet élni. Asszonyféle mégiscsak könnyebben tűri... Ottfelejtette magát, mint a kapufélfa, amiről már eltüzelték a szárnyakat, csak az oszlop áll magában. Majd erre is sor kerül...

Lassan megmozdult, s beljebb ment a kis házba. Benyitott s megcsapta az orrát a bűz. Vastag, nehéz, levegőzetlen volt a szag. Az ablakokat nem lehetett kinyitni, mert bele voltak építve a falba az üvegek, azt megmozdítani nem, csak legfeljebb kiütni lehet. A gyerekek most is a Bábí nyakában lógtak, s hancúroztak vele, mint a kiskutyák a nagyon.

- Mija? - kiáltotta el magát. Nem volt haragos, de a gyerekek azért szétugrottak. Még nem felejtették el, hogy az este kikaptak a nagy apaembertől. Igazán, mint a kiskutyák, az ágy alá faroltak, s lesték, mikor rúgja meg őket a nagy, sáros csizma.

- Nem kell énelőlem szaladni - szólt rájuk, s mosolyogni próbált. Az asztalhoz ment, és leült a székre. Hirtelen nagy éhség tört ki benne, a gyomra korgott, a belei csavarogtak.

- Mindent megettetek?

- Nem én, Bábí - árulkodott Janika.

A tarisznya a szőgről le volt véve, a lócán feküdt, laposan, nem volt abba semmi.

- Gyere, mutasd a hasadat, kemény?

Bábí kacagott:

- Kemény.

A kis Évi odasündörgött hozzá, mert megérezte a hangján, hogy csakugyan nem haragszik, nem bánt. Megfogta a gyereket, az ölébe ültette, s megtapogatta a kis hasát. Olyan volt, mint a dob.

- Hajjaj, mingyán kipukkad.

A kislány hangosan kacagott, és az apjának nyakába csimpaszkodott, s rátette a fejcskáját annak a vállára.

- Jaj, fiam, sáros lesz. Sáros az apátok.

Megsimogatta a gyereket és sóhajtott. De kutyaélet. Milyen jó, hogy volt esze, és magánál tartott valamennyi pénzt. Most mit csinálna evvel az étellel, ha csakugyan fillér se lenne a zsebében, meg a kalapba, a csizmába... Muszáj az embernek gondoskodni, hogy valamije legyen. Kétségbe kell esni, ha csupaszon kellene tovább élni: pénz nélkül. Mert akármilyen nehéz is lesz megmagyarázni, hogy honnan van a pénz a kezében, még mindig könnyebb, mintha csakugyan semmije se lenne... Lehet úgy élni?... Ha most vissza kellene zuhanni a

nincstelenségbe, inkább agyonverni a kölykeit és felakasztani saját magát, mint abba az iszonyatos állapotba süllyedni.

Minden gondolat nélkül, szórakozottan felemelte a láda fedelét, s belenézett. Csak akkor hökkent meg, mikor látta, hogy teljesen üres. A feleségének minden ruhája, fehérneműje, ami maradt, eltűnt.

Düh tört ki benne. Ez mégis borzasztó. Hát ezek mindent megettek? Hát ő hiába küldte haza a rengeteg pénzt, annyit, amennyit a szülei soha életükben nem láttak, az mind kevés volt, még azt is elemésztették, ami ittmaradt.

Ezekkel nem lehet élni. Ezekre nem lehet számítani. Mit csináltak volna, ha semmit sem küld?... Akkor is megélték volna, ha ő meghal... Koldultak volna, s a gyerekeket is koldulni küldik: de megélték volna. És azzal nem tudtak takarékoskodni, ami volt. Hiszen most hallja az anyjától, hogy a boltos nem ad többet hitelt. Hát már ma is megpróbálta az anyja vagy az apja, hogy hitelbe kérjenek, és kitétek magukat annak, hogy a boltos kidobta őket? A boltosnak igaza van, az ilyenféle népeknek, mint ők, zsellérházi szegény napszámosoknak még egy darab kenyeret sem adnak hitelbe, mert ezek húsz forint adósságot két esztendő alatt sem tudnak törleszteni. De ő titokban abban bízott, hogy még félre is tettek valamit. Hát hisz ezek nem képesek egyébre, csak hogy az utolsó falatig mindent megegyenek, amihez csak hozzájutnak.

Ez valami olyan volt, hogy nem fért a fejébe. Ő is meg bírta volna enni, nagyon könnyen el tudta volna költeni azt a kis napszámot, amit keresett: de ő annak nagyobb részét félretette, megspórolta, hogy hazaküldhesse.

Körülnézett az üres házban. Még csuda, hogy az asztal, a két szék, meg a két ágy megvan. Hogy lehet, hogy ezt nem ették meg?

Egyéb nincs a szobában. Még ágynemű is olyan kevés van. Biztos, hogy eladta az anyja még az ágyneműből is, amit csak nélkülözni lehetett.

- Hun van nagyapátok?

- Elment.

Persze. Mit csináljon itthon. Akárhová megy, jobb dolga van, mintha itt ül. A gyerekekre rázárják az ajtót, s azok itt nyomorognak, eszi őket a kosz. Eszik egymást. Míg enivaló van, zabálnak, ha nincs, sírnak vagy hancúroznak...

Az éhséget folyton érezte, de nem az fájt. Az éhség, az semmi. Az ember három napig is meg tud lenni evés nélkül: az fájt, hogy nem bírta elképzelni, mihez kezdjen. Semmi segítség, csak ez az óriási teher. Apa, anya, Babi és a három gyerek. Saját magán kívül hat embernek kell enni adnia ezután. Hogy fogja ő ezt megcsinálni? Úristen, hisz ezek most pláne hozzászoktak a rendes havipénzhez, a bő koszthoz. És itt van még a menyasszony húga. Nem is tudja, hogy az hol lakik? Biztosan itthon, akkor ez hetedik személy, és ott a fiatal anya húga, az urával, és most már az is három gyerekekkel. Azoknak sincsen pénzüik, annak az ura is csak napszámos-ember, akkor azt is neki kell eltartani... De miből? Ötvenkrajcáros napszámából? Az egy héten, még ha van is munka, három forint. Hogy fognak tizenketten megélni három forintból?... Most már érti, mire kellett a sok pénz. Tíz forint is kevés, meg tizenöt ennyi népnek. El kellett adni, amit csak lehetett... De még ha tudna is valami munkát szerezni, a sógorát talán beállíthatja, de az apja már öreg, nem szeret dolgozni. Mi lesz itt?

Égi szerencse, hogy pénz van mégis a keze közt, amihez óvatosan csak hozzá-hozzányúlhat. Nem lehet pénz nélkül.

Ez az egy bizonyos, hogy pénz nélkül nem lehet.

A kis Évi elunta, hogy az apja nem szól hozzá, se nem játszik vele, lemászott az öléből, s ő felszabadult.

Felállott. Kiment a konyhába. Valami motozott benne, mit is mondott az anyja, hogy csináljon magának levest? Belenézett a kemencébe, nincsen-é benne valami. Nem volt semmi, csak pernye. Még azt sem húzták ki belőle. Úgy van, ahogy reggel eltüzeltek benne valami szalmát vagy kórót. Micsoda könnyelműség. Még tüzelőről sem gondoskodtak télire...

Körülnézett az udvaron. Ennél sivárabb udvar már nem lehet. A falu kondásának is rendesebb udvara van, mint ez. Hogy rendbe szedte ő ezt már a feleségével. Kerítés volt, rözsehalom volt, mikor elment. Néhány tyúk is volt, azok tojást adtak. Már azt is írta, hogy vegyenek malacot. Dehogyan vettek, inkább még a kerítést is eltüzeltek. Olyan volt a ház, kitéve a szeleknek, mint valami mezei kunyhó. Csuda, hogy a gazda ki nem lóditotta őket belőle. Vajon ledolgozták-e a robotot, mert a lakbért le kellett dolgozni.

Kicsit állott a szélben, s álmélkodott a szülei életén, aztán lomhán megfordult, s vissza bement a szobába. Utálatos ez a szag.

Leült az ágy szélére, s a dohos melegben kitört rajta az álmoság. Felhajtotta a rendetlenül letakart ágyat. Még ágyat sem tudnak ezek vetni. Biztosan Bábí ágyazott meg.

Mi ez? Nincs lepedő a szalmazsákon. A szennyes barna zsákhuzat látszik ki a rossz dunna alól. Ebből az ágyból vitte el az anyja a lepedőt Zsófinak... Biztos, a másik rongyos, ez volt a jobbik...

Legyintett. Itt új lelket kell teremteni. Lassan lehúzta a csizmáját; mennyi sár... A ruhát is ledobálta magáról, leszórt mindent, fél kézzel feltúrta a dunnát s belefeküdt.

Bánja is ő. Majd csak lesz valahogy. Elnyújtózkodott. Befelé fordult a falnak, a dunnát a fejére húzta, és lehunyta a szemét. El kell aludni, mert irtóztatóan fáradt. Megutálta az életet, annyira fáradt.

Lehunyta a szemét, és már aludt is.

Két hete nem adhatta oda magát így az álomnak. Ez is jó. Gyerekkora óta nem aludt ilyen alaposan. Megvolt azért nyugodva. A legnagyobb bajon túl van. A félelem megszűnt, pénze van... Alhat.

4

Mikor a szemét felnyitotta, kis ideig mosolygósan nézte a gyerekeket.

Csak gyereknek lenni jó. Mint valami örökmozgó bogár, hogy tudják folytatni szakadatlan. Izegnek-mozognak, oly buzgóan, mintha kergetné őket valami. S milyen jókedvűek, ez az életben a legnagyobb öröm: gyereknek lenni, jóllakva és egészségesen.

- Mi lesz belőletek? - mondta magában. - Mi legyen? Julis, ha megnő, anya lesz, új gyerekeket fog szülni a nyomorult viskóban, hogy mindig legyen olcsó munkás az erdőbe. Janika? furcsa kölyök. Erőszakos, mint az ördög. Most is, Bábí elébe tartotta a lábát, ettől megvadult, és míg áttépte magát, feketevörös lett a méregtől s az ordítástól. No, majd megtöri az idő. Könnyű most még ordítani, de aztán megtanul hallgatni az ember fia.

Évi a földön kukoricacsutkával babrált, mint egy kis angyal. Terem a gyerek a porban, piszokban, mint a bolha.

Nevetett. Csuda vidáman ébredt fel. Semmi fáradtság sem volt benne. Kinyújtózkodott, megropogtatta a csontjait. Erősnek és egészségesnek érezte magát. Most újra el tudott volna indulni. Akármilyen is az otthon, így nem aludta ki magát fél esztendő óta.

Innen el kell menni, az biztos. Itt nem lehet maradni. Ebben a faluban? Nem érdemes. Aki egyszer megkóstolta a várost, az többet nem tud megmaradni ebbe a sárba, szegénységbe, tehetetlenségbe.

De mi a fenét csináljon? Az egész pereputtyot szedje a nyakába s vigye? Hát, a télen még nem lehet... Nem szabad. Okosnak kell lenni. Hála istennek, hogy a kopók rossz útra tévedtek, de a vadászkutya sokszor megteszi, hogy eltéveszti a nyomot: csakhogya sok a kutya. Valamelyik csak rátalál. Ha a vad meg van sebesülve, ritkán kerül ki a sorsát... De ő nincs. Neki semmi baja. Egészséges, mint a makk, és örül ennek a kis felszabadulásnak. Ez is jó, hogy egy időre mentesnek érzi magát.

Ha valamit akar az életével, egy bizonyos: ilyen batyuval nem indulhat neki. Nem viheti magával az apját, anyját, két hűgát, meg a három gyerekét. Nem fogadhat szekeret, hogy felpakolja az egész retye-rutyát. Hova a pokol fenekébe is menne velük.

Egyedül kell elindulnia. Úri módon. Jó, hogy hazajött, látta. Ezek itt maradnak. Majd küld nekik kis pénzeket. Hadd tengődjenek. Éhen ne vesszenek. Ezek már itt bele vannak szokva az éhezésbe, a nyomorúságba. Kár is volna nagyon felnyitni a szemüket. Sokba kerülne.

De azért nem ez a legnagyobb. Akadály lenne.

Az arca megkeményedett, csak bent érzett valami elmosolyodást.

Neki még dolga van ebben az életben... Neki még látni kell egy szép asszonyt ebben a világban... Jól nézne ki, ha a pere-puttyával együtt menne vizitbe Dea grófnőhöz.

Hanyatt feküdt, s a pókhálós mennyezetet nézte, a fagerendát meg a vásott, fekete, szuvas padlásdeszkákat, ahonnan lógott a pókháló.

Valaki jött a szobába, s a gyerekek egy kicsit elhallgattak. Akkor meghallotta az apja hangját:

- Még alszik?

- Alszik, alszik, alszik - visították a gyerekei.

- A fene a szemét. Tán meghalt.

Odament az ágyhoz s megrázta a fia vállát:

- Alszol?

Felnézett.

- Dehogya alszok.

- Mán fel is ébredhetsz!

- Aludtam egy kicsit. Elfáradtam az erdőbe.

- Kicsit? - kiáltott az apja. - Jó kicsit aludtál. Mint egy medve. Mán azt hittem, tavaszig fel se ébredsz?

- Hát mennyit aludtam, hogy ennyire sokallja.

- Mennyit aludtál? Tegnap reggel óta.

Avar Jani ijedten felült. Csodálkozva nézett körül. Az ablakon besütött a délelőtti nap.

Nagyon különös volt neki, hogy ő képes volt huszonnégy órát átaludni.

- Mér nem kötöttek fel?

- Minek... Aki aludni tud, hadd aludjék. Bár én tudnék, de én meg más nem tudok. Ha egy félórát alszok, már megint fel kell ébredni.

Felült az ágyban. Ahogy körülnézett, meglátta, hogy a szalmazsák csak úgy van, mint mikor lefeküdt benne. Fájt az oldala, a deszka megnyomta. Mégis tudott aludni.

- Jó lelkiismereted van - mondta az apja.

Mosolygott magában s hallgatott.

- Egy egész napot átaludni. No, fiam, hát te is másnak születtél, nem szegény embernek, azt mondhatom. Grófnak.

- Mér nem hagyott rám egy grófságot?

- Nekem se jutott... Ami rám maradt, azt én mind rád hagyom: az egész szegénységet. Nem vesztettem én el abból semmit. Megvan az úgy, ahogy testámentumba hatta rám nagyapád... Pedig hamar rámhatta, még gyerek vótam mikor meghalt.

- Hogy halt meg a nagyapám? - kérdezte tünődve.

- Hát beteg se vót, mégis meghótt... Híres ember vót... Nagy híre vót... Nem vót még egy olyan erős ember több, mint a vót... Nyomatáskor fogadásbul egy másfélkőbös zsákot felvetett a vállára, és elvitte a templomig. De mikor letette, meg volt benne szakadva valami. Talicskán tolták haza. Három hónapig feküdt. Nem vót szabad neki megmozdulni. Akkor osztán elkötözött a másik kaszárnyába.

Már hallotta valaha, gyerekkorába, hogy a nagyapja valami híres ember volt, de csak most értette meg, hogy virtuosos ember lehetett... Annál gyávább volt az apja világéletében... Ő hát talán a nagyapára ütött... Tetszett neki, hogy ilyen hírt hall az öregapjáról.

- Hát annak az apja?

- A fiam, a tán már nem is vót. Arról nem hallottam soha semmit.

- A nevét se tudja?

- Nem tudom. Nem hallottam. De alighanem az is János volt. Minek azt tudni. Az is éhes volt, slussz. Annak se vót egyebe, csak gyereke.

- Tudja, édesapám - gondolkozott Avar János -, én azon nagyon csudálkozom, hogy maguk leélik az életet, egyik a másik után, és soha senki köztük egy darab vagyont nem tudott szerezni...

- Mi a fenébül?

- Mi a fenébül? Mikor én elmentem innen, én maguknak rendes házat hagytam. Hova lett a kerítés? Hova lett a féhérgúnya? Annyi pénzt küldtem, azt hittem, malacot lelek, disznót nevelnek. És itt egy harapás élelem nincs. Hova pazarolták el azt a sok pénzt, amit küldöttem.

- Még neked áll feljebb? Kérdezd meg anyádat. Én ugyan egy megveszekedett garast nem láttam belőle. Ez a cudar vénasszony, ez mindent kihord a házbul.

- Maga az ember. Magának kellett volna a sarkára állani. Mikor még a feleségem élt, minden pénz az én zsebembe volt, és az én Zsuzsimnak azt kellett csinálni, amit én akartam.

- Avval lehetett, mert az egy szamár volt, de próbáld meg anyáddal. Még a van hátra, hogy nekem tegyenek szemrehányást a бүdös kölykek. Itthon se szeretek lenni. Minden az asszonyon fordul.

- Ahol a férfi a cseléd. Maga sohase tudott parancsolni, csak kiabálni. De olyan vót a háznál, mint az utolsó kutya. Ha enni adtak, megette, de sose járt az esze azon, hogy rendbe tartsa a házát.

Az öreg az erős hangtól meghökkent. Éppen úgy elhallgatott, mint ha a felesége nyitotta fel a száját. Biztosan érezte, hogy a fiának igaza van, nem mert visszaszólni.

- Aki férfi, legyen férfi... Az én feleségem hallgatott rám, mert tudta, hogy amit mondok, annak helyt is állok...

- Agyon is dógoztattad.

Erre most ő hallgatott el.

- Én nem dolgoztattam. Dolgozott az a maga jószántából. Igazi asszonynak nem kell azt mondani, hogy: dógozz... Ő tudja mit kell csinálni... Itt vannak a gyerekeim, megeszi őket a kosz. Az anyjuk mellett olyan volt a fejük, mint az arany.

- Ne kiabálj énrám. Mit tudom én; mit bánom én!

- Ezért nem lehet a szegényeken segíteni. Tehetetlenek, mint a sár. Ilyen az egész falu. Csupa trágya, gané az egész.

Hallgattak. A gyerekek is elhallgattak, mert az apjuk erős hangjától megszeppentek egy kicsit.

- Aggyon valami ennivalót, mert megdöglök éhen - morgott az apjára.

Az öreg engedelmesen állott fel és sietve keresett ennivaló után.

- Ott a kenyér a fiókba - mondta Juliska.

Az öreg kivette és a fiához vitte.

Ez a kezébe vette, s tört belőle egy darabot. Rögtön enni kezdte. Csak mikor már evett egy keveset, akkor figyelt fel rá.

- Micsoda kenyér ez?

- Én nem tudom, anyád hozta.

- Ez bóti kenyér?

- Bóti - kiáltotta Bábi. - Édesanyám a bótbul hozta. Szalonnát is hozott.

- Min vette?

- A kalapbul.

- Miféle kalapbul?

- Mikor a kalapbul kiverte a vizet, abbul lelte.

Avar János megijedt. Az anyja meglelte a pénzt a kalapban és rögtön elköltötte.

- A kalapba vót a pénz, mind a kalapba vót - kacagott eszelősen Bábi. A kicsik is ugrálni kezdtek:

- Kalapba vót a pénz.

Most nem tudta, mennyi pénz volt a kalapban. Két tizes vagy három. Ha az anyja mind kivette, akkor már azóta el is költötte.

Visszafeküdt az ágyba, s mint egy hulla nyújtózott el. Tolvajok közt él, tolvaj fajzat ő is. Lopott pénz után fáj a szíve... A gyerekek szokásuk szerint egy szót kiabáltak egy ideig, akkor újra összevesztek, sírás lett, megint nevetés. Végre elfelejtették a kalapot és a pénzt. Bánják is ők a pénzt, csak tele legyen a hasuk.

Az anyja meg úr most, adakozó. Mindenkinek vásárol, ami csak eszébe jut. Bánja ő, ha embert öltek is érte, csak pénz kerüljön a markába. Ez a szegény ember asszonya. Ezért nem lehet a szegényből soha semmi. A szegény nem tudja megbecsülni a vant: azonnal nyakára hág. Egy perc és elfogyott egy hónapra való.

Itt soha nem lesz semmi élet: a nagy éhezésben, étlenségben telik el a világ. Ez a sok szegénység körülöttük mind avval tölti az életét, hogy csak éppen él, mint a penész, nem lehet tudni, miből... Agyon se lehet őket verni.

Ki kell menni. Ki kell innen vándorolni. Ha valakinek annyi ereje van, hogy a lábát bírja mozgatni, ki kell mennie a faluból, a szegénységből, mert itt nem változik meg soha semmi.

Ez csak annyit tud, hogy ha a cár koronázást hirdet és ezüstkancsót ígér, akkor egy millió szegény paraszt indul meg, és megy, megy, pedig nem is ezüstkancsót kap, csak rossz cserepet, ami eltörik... Mennek, mint a patkányok. Moszkva felé, és ott agyontapossák egymást, hogy a másik elől elfalhassanak egy korsó sört, egy darab kalácsot, egyszer az életben... De itt még azt se hirdetik. Meg itt nem is engednék a csendőrök. Még ebben a kis faluban is csendőrök vannak már. Fegyver alatt a világ.

- Nagy lázadás van - szólalt meg az öreg. - Nagy a lázadás.

Avar Jani feleszmélt. Felült s komolyan nézett az apjára:

- Miféle lázadás?

- Tudja a jószág, csak elvesztették a fejüket, ordítanak.

- De mért?

- Hát az erdő miatt.

- Erdő... Gádmány András megvette az erdőt?

- Aszongyák.

- Ezér van lázadás?

- A legelőért.

- Micsoda legelő?

- Kijöttek a hivatalosak, elvették az erdőt.

Nem lehetett eligazodni az öregnek a szaván. Nem tudta mi történt, nem értette, nem is bírta megmagyarázni. Csak annyit ismételt, hogy a gazdák fejszékkel, kaszával készülnek az erdőre.

Avar János abban a pillanatban kiugrott az ágyból és öltözött. Mikor vizet öntött a tálba, hogy megmosdjék, s borotválkozni kezdett, megérkezett az anyja. Jajveszékel és suttogva szólt rá:

- Feküdj vissza, feküdj vissza, fiam, semmi közöd hozzá, hadd csinálják, amit akarnak.

- Hát mit akarnak?

- Fel akarják gyújtani a báróné kastélyát.

- Felgyújtani? Mért?

- Meg van ijedve a nép, hogy elveszik az erdőt, meg a legelőt.

Sokáig tétován állott. Soha ebben a faluban ő semmiféle lázadást nem hallott. Mi történhetett, hogy a csendes község fellázadt?

Egyszerre felpezsdült a vére. Elmúlt belőle a fáradságnak, az álmoságnak, a bágyadtságnak minden szikrája, olyan lett, mint a felgyújtott fa, egyszerre lánggal égett, lobogott s alig várta, hogy megtudja, mi történt. Örült, hogy éppen most itthon van és látja a falut valami nagy felindulásban. Éppen most gondolt rá, hogy ezt a szegény megholt világot semmi meg nem indítja: és tessék!

Az anyja behozott egy tányér levest s letette az asztalra. Ránézett öltözés közben a levesre s látta, hogy az nem tyúkhúsleves, hanem húsleves. Marhahús volt a tányérban, nagy darab.

- Micsoda leves ez?

- Sose törődj vele, edd meg.

- Maga húst vett a mézárosnál?

- Muszáj most Zsófi miatt.

- Maga megtalálta a pénzemet a kalapba. Maga mingyárt elköltötte?

- Ó, istenem, ne kiabálj már. Egyél.

A kabátjának az egyik ujját már felhúzta, a másik kezével odanyúlt, fogta a tányért az asztalon és kiöntötte a földre, hogy csak úgy repült szerteszét a hús.

Mindenki rémülten nézett rá, mintha örültet látnának.

- Fiam.

- Maga engem meglopott! Maga vén boszorkány! Maga gyalázatos vénasszony. Maga nekem nem anyám, hanem megölő gyilkosom. Hogy mert maga hozzányúlni, ami nem a magáé?

- Fiam.

- A maga vére van énbennem. A maguk vére. Az apám is, az anyám is. Vegyék tudomásul, hogy itthagynom magukat, és pusztuljanak el a sárban, a pizsokban... Velem ezt nem lehet csinálni... Én nem vagyok öreg Avar János, akit maga egy életen át hurcolt az orránál fogva... Én nem leszek itt a maga kapcája, akivel azt csinálhatja, amit akar. Én nem azért hoztam haza a pénzt, hogy maga egy nap alatt eltékozzon. Én magukat mindnyájukat leölöm, ha úgy nem lesz, ahogy én akarom... Megértette?

Az öregasszony halálosan megszeppenve nézett, s nyitott szájával hallgatott:

- Bánom is én. Keressetek annyit, hogy enni lehessen. Ha nincs, legyen.

- Menjek rabolni? Arra tanít?

- Én azt hiszem, nem kértél tőlem tanácsot.

Avar János megszédült. Hm. Az anyja tud valamit. De csak most rettent meg igazán. Vajon nem kutatta még ki, hogy hol van elrejtve a pénz?...

Felhúzta a kabátját, felvette a kalapját, rendbe rángatta magán a ruhát s kiment.

Megállott a ház előtt: a fa ott van a helyén.

A nap sütött. A föld máris szikkadt volt. Nem látott egyetlen nyomot sem, mely az odvas fa felé vezetett volna. Ettől megcsillapodott.

Honnan is gondolná az anyja, hogy éppen ebbe az odvas fába... Inkább azt gondolhatja, hogy a kútba vetette, a szomszéd kútjába, mely a kerítés mellett áll s ők is ezt használják... Vissza-ment a ház ajtajáig:

- Hajja.

Az anyja elöttyogott. Savanyú arccal, lesütött szemmel, mint a kis Jani, ha dühös.

- Adja ide a pénzt. Ami megvan.

Az anyja vállat vont.

- Nincs pénz?... Semmi pénz nincs?... - ordított rá. - Mit vett rajta?

- Mit vettem rajta! Magamnak vettem kendőt! - s megrántotta a vállán a halálosan ócska fekete kendőt. - Vagy cipőt - s kimutatta a hosszú, barna, foltos szoknya alól a rossz cipőjét, amelybe szabadon járt be a víz, a sár.

- Hát hova tette?

- Orvosnak! Orvost kellett hívni! Zsófi húgod oda vót! Halálos! Az orvos meg azt izente, nem jön, csak ha tíz forintot küldenek neki, meg szekeret. Hát elment Dara, elvitte a tíz forintot, ő is egy forintot kapott. Mikor hazavitte az orvost, elhozta az orvosságot, az is hat forint volt. Mert edényt kellett neki venni, meg szerszámot, amivel gyógyítani kell... Három forintért meg a bótba kellett valamit venni, hogy enni legyen. Most a Zsófi vigyázni kell.

- Zsófi még nem is eszik. Ilyen első napokon az asszonynak nem szabad enni.

- Vannak elegen, akik esznek. Vettem egy félkiló húst, félkiló zsírt, egy kis lisztet, kenyeret, rizsát. Má odavót a három forint.

- Rizsát.

- Csak egy kicsit vettem, félmarékkal. Levesbe.

- Krumpli nem is jó.

- Azt is vettem egy vékát.

- És hol a harmadik tízes?

- Milyen harmadik?

- Három vót a kalapba.

Az öregasszony megfordult. Biztosan az jutott eszébe, hogy nem jól bontotta ki a kalapban a papírt. De a kalap a fia fején van. Ennek is eszébe jut s leveszi a kalapot a fejéről. Ki a belsejéből a papírt, ami vissza volt rakva, kibontotta, s megtalálta benne a harmadik tízforintos bankót.

- Ezt nem kapják meg, csak a jövő héten - mondta. - A héten megkoplaltatom magukat.

Ezzel elment a faluba.

Dea vidám csodálkozással nézett körül a társaságon.

Szíve körül valami félelmes vidámságot érzett. Nem boldogság volt ez, hanem kínos boldogtalanság, s mégis vidám és önmagát ünneplő érzés volt. Ünnepelte a bátorságát, a vakmerőségét és az okosságát. Néha megérintette melle alatt a fűzőjét, s ilyenkor nem hallotta, mit beszélnek az asztal körül ezek a valódi nagyurak, akik még őt is, azt lehetne mondani, kívül tartják a saját körükön, amin azonban ő csak mosolygott, mert már döntött, s tudja, hogy soha többet nem lesz közöttük, és így szinte mint valami színjátékot figyeli a szavakat, a figurákat és a képeket. Nem, ő többet nem fog ebben a teremben vacsorázni. Az ezeryi gyertya nem virágozik ki soha többé az ő számára a csillárokból. Boldog, hogy Antal gróf ma sem jelentkezett, és senki sem tudja hova lett. Átadja szegény Toncsi-Loncsit a sorsának, s ő maga diadallal és saját külön önérzetével kivonul a mágnások világából, s örülni fog, hogy volt alkalma bepillantani ebbe a szentek legszebb szentélyébe, ahova egyszerű halandó soha be nem juthat, hacsak nem inspektor vagy plébános vagy tányérnyaló. Ő már üdvözült mosollyal hallgatta a csevegést, mint aki túl van a földi ingereken. A titok valósággal az üdvözültek atmoszférájába emelte. Fel volt magasztosulva, nem szólalt meg, ha egy igent vagy nemet kellett mondania, az is boldog zavarral sikerült.

- A fácán királyi eledel - mondta az egyenruhás ezredes, Wallenstein gróf, aki balján ült. Harsányan beszélt, mert huszár volt, és ehhez az uniformishoz harsány hang dukál. Lóról kommandíroz, bizonyára azért van úgy meggyőződve mindenről, amit mond, hogy mérföldes hangon közli véleményeit. - Csak tudni kell jól elkészíteni őt.

Dea elmosolyodott. Ezek a mágnások egy egészen önálló magyar nyelvet beszélnek, igazán mágnás nyelvet, melyet csak mosolyogva lehet hallgatni... „Őt”.

- No, halljuk, hogy kell elkészíteni őt? - mondta finom gúnnyal, vagy inkább kedves csúfolódással. Azonnal látta, hogy az ezredes felesége, született Bán-Kutassy bárónő, túl élénk arcán megjelent valami túlzott figyelem. Az ezredesné arca kerekded volt, és vérrel telített, az arca hallatlanul mozgékony, s Dea megérezte, hogy bár az ezredesnek halvány fogalma sincs arról, hogy az ő hangja csúfolódik vele, a felesége ezt felfogta, s már vissza is adja avval a megmeredt figyelemmel, mintha neki nem lenne joga ilyen könnyed hangnemben reflektálni.

- Itt, ezen a Magyarországon túl korán sütik ki a fácánt - állította az ezredes. - Nem várják elő, míg a hús tökéletesen megérlelődik.

Dea nem tehetett róla, nevetni kezdett. Az inasok nagy tömeg vaddisznószeleteket szolgáltak fel, apró crokettekkel, s a fehér bóbítás szobalányok a mártást hordják utána, és az ezredes a fácánról ábrándozik kaszárnyai hatalmasan.

Az ezredes Dea felé fordulva mondta fontos kijelentését, de Szentiday gróf válaszolt rá, aki a Dea jobbán ült. Nagy, lomha fiatal férfi:

- Már régen mondom. Én állandóan tanítást tartok, hogy a fácán húsa a tollában érik meg, mint a nemes bor a hordóban.

- Ez az, kedvesem - kiáltott át neki Deán keresztül az ezredes. - Nos, ez az. Ez a legfontosabb problémák egyike, hogy meddig kell őneki a tollában állania.

Dea nem akart nevetni, mert az ezredesné egyre gyanúsabban figyelt reá. Ez a szép fiatal asszony nem tudott féket tenni a mimikájára, s Dea érezte, hogy nem rokonszenvez vele.

- Természetesen a lábainál fogva kell őt felfüggeszteni - mondta Szentiday. - Mikor az első vércsepp megjelenik a csőre hegyén, azt lesni kell, akkor kész a fácán.

A közvetlen körben levők nagy figyelemmel hallgatták a vitát. Az asztal ennyi vendéghez aránylag nagyra volt terítve. A felső részen, ahol a grófné elnökölt, a komolyabb, idősebb urak ültek, a grófné nagyon sápadt volt, petyhüdt arcú, s csak megerőltetéssel tudott néha odafigyelni a beszélgetésre. Áron gróf felkötött karjával szintén lehangolt volt, de igyekezett nem mutatni, mellette egy fakó arcú úr ült, tépett, savós színű bajusszal, s a másik oldalon egy nagyon öreg grófnő, hatalmas sasorral és lorgnonnal felszerelve. Ezek egészen eltűntek az őszi virágcsokrok mögött, s valami francia emléket beszéltek meg franciául. Ők itt az asztal másik felén, a fiatalságot képviselték.

- A nemes francia konyhán, kérlek - szólt tovább az ezredes -, farktollainál függve csünetik a fácánt, s akkor találja a szakács azon pillanatban érettnak, midőn a madár leesik, mivel az ő farktollai kiszakadnak a test súlyánál fogva.

Dea nevetett. Mintha az ezredéves magyarság legfontosabb problémáját tárgyalnák az urak. Szentiday a kijelentést nem találta tökéletesen elintézettnek s morogva mondta:

- Bizonyos fokig túlzásnak találom, nem igaz, Madame?

Dea ránézett: ez ő volt, ez a Madame. Szinte elpirult. Hát persze, őt nem lehet grófnőnek szólítani, ha nem az. Eddig kerülték a megnevezést s ő ezen mulatott, de sértve is érezte egy kicsit magát.

- Sőt, kérlek, ennél még messzebbre is ellovagol a valódi francia konyha - heveskedett az ezredes. - Bretagne-ban magam láttam egy Vichy márki kastélyában, hogy megvárják a feloszlás első stádiumát. Mikor már lila lesz a madár bőre, kérlek, és az haut gout-t, a magas illatot, meg lehet szimatolni abban, szerintük a fácán akkor a legpompásabb csemege.

Dea kissé elfintorította az orrát, hátrahúzódott az ételtől, s nevetve mondta:

- Maguk engem egészen puhára főznek itt, ezredes. De tudja, haut gout nélkül tegyék.

Az ezredes meglepetve nézett Deára, mint aki valami egészen különös és idegen hangot hall. Dea is rájött, hogy nem helyesen szólította meg. Egy mágnást tábournoki rangon alól nem lehet katonai címmel szólítani, Wallensteinnak kellett volna mondania, vagy még helyesebben grófnak. Gróf Wallenstein ezredes ezért feltűnő élénkséggel nézte meg, mint valami idegen csodát, de nem mutatta sértődöttségét, ami nem is volt, csak meglepetés volt, s nagy barnavörös kezét rátette a Dea kis kezére az asztalon, s leszorította, miközben ezt mondta neki, éles szürke szeméit belemeresztve a Dea szemébe:

- Rolf herceg őexcellenciája még ennél is tovább megy, tudja, ő csak a francia királyi konyha receptjét ízé, akceptálja: csak olyan fácánt kész elfogyasztani, kit egy sas ölt meg.

Dea megpróbálta kezét kivenni az ezredes kezéből, s míg fülíg pirult, közben érezte, hogy az ezredesné, Bán-Kutassy kontesz, élesen fénylő hideg kékselyem ruhájában ugyanolyan élénk és csodálkozó pillantásokkal méregeti, mint az ura, s a távolból a sasorrú grófné is ráemeli a lorgnonját.

- Ez királyi éték - kiáltott fel Raoul, egy fiatal grófocska, aki szemben ült velük, rózsás arcú ifjú és nagyot kacagott a kijelentéséhez.

- Aranyos ország ez - hajlott át feléjük a velük egy oldalon ülő Viki gróf, a fakó arcú -, kérlek, a múlt évben közel ötszázezer fácánt lőttek. Láttam a statisztikát arról.

- Statisztika is van? - kacagott fel az ezredesné, mire az ezredes végre fölemelte kezét a Dea kezéről:

- Hogyne. A statisztika a fontos dolgokat megizéli, számolgatja. Ötszázezer, csaknem egy félmillió.

- Ötszázezer az éppen egy félmillió - mondta Dea nevetve. Kénytelen volt ennyi elégtételt venni, amin az ezredes újra elcsodálkozva nézett felé.

- Nem pontosan ötszázezer - rektifikálta a fakóarcú gróf - pontosan körülbelül négyszáz-hetvenháromezer.

- S az az érdekes, hogy az állománynak - szólta Szentiday - ez a kilövés csak javára szolgál.

- Holott ebben a számban nincs benne, akiket a parasztok meg az orvvadászok s a ragadozó állatok falnak fel.

Nem lehetett tudni, hogy a parasztok s az orvvadászok is benne vannak-e a „falnak fel” kifejezésben, de Dea már nem foglalkozott tovább a beszélgetésükkel. Megérezte, hogy ő közben vereséget szenvedett, s csak azzal vehet elégtételt, ha ezt az ostoba vitát tovább nem kíséri figyelemmel.

- S mégis a fácánban a legjobb a Strumpfbandli, amit utána felszolgálnak - szólta Szentiday.

- Pardon, pardon - harsogott az ezredes -, a Rittmeisztert, a Rittmeisztert nem engedjük; ugye, Madame?

Az asszonyok nevettek. Dea nem tudta, mi az a Rittmeiszter, csak később gondolt rá, hogy valószínűleg az is valami erős ital lehet. Egyelőre csak azt érezte, hogy már megint elhangzott a Madame szó. Antal nincs itt. Érezte, hogy nincs többé, aki megvédje. Áron gróf is teljesen elfeledkezett róla.

- Viki csinálja a világon a legjobb krampampulit -, szólalt meg a másik fiatal grófnő; ingerlő lágy pasztellsárga ruhában, akinek oly degenerált arca volt, semmi állá. A hangsúlyából értette meg Dea, hogy ez a fakó arcú úr felesége. Most az sértette, hogy nem tartotta senki szükségességnek, hogy őt gondosan megismertesse a jelenlevőkkel, akik állítólag rokonság. Egészen úgy tettek, mintha neki, sőt az egész világnak kötelessége volna mindannyiukat ismerni, nemcsak személyesen, de ügyeik legapróbb részleteit is. Nézte a fiatal nőt, s eszébe jutott, hogy előbb Szilviának szólították. Az ezredesnének a nevét sem tudta, csak hogy Bán-Kutassy bárónő, és Áron grófnak unokahúga.

- Bravó, Viki, és mit adagolsz benne?

Viktor gróf, mintha valami végtelen fontos dologra kapott volna felszólítást, előrehajlott, s szürke szeméit kimeresztve, meggyőződéssel adta elő a tudományt:

- Nagyon egyszerű s mégis igen komplikált. Kérlekalásssan, az nem pusztán az adagolástól függ, mint általában a szakácművészet azért művészet, mert ott nem tudományról van szó, hanem egy hatodik érzékről, hogy mit, mennyit és hogyan. Például végtelenül fontos, hogy a szentjánoskenyeret kézzel kell alá tördelni, akkor jön, kérlek, mazsolaszőlő, datolyahús és cukrozott narancshéj. A tálra, kérlek, vasrostélyt teszek s erre süvegcsukrot, körülbelül egy kilót, erre lassan ráönteni fél kiló rumot, természetesen a legjobb jamaicait, akkor meggyújtom, kérlek. Mikor a szesze kiég és a cukor felolvadva belecsepeg, akkor beleöntök két liter legjobb kitűnő forralt fehér bort, egy liter forró teát és egy citromnak meg egy narancsnak a kifacsart levét. S most jön ismét a tapintat: bizonyos ideig állani hagyni, de vigyázattal, hogy ki ne

hűljön. Mert, kérlek, forrón kell feltálni, jól megkeverve, a keverés a fontos, mielőtt a poharakba töltetnénk. Oszi kedvenc itala volt. Szegény Oszi fiam.

- Ah, ez az Oszi. Nagyon lesújtó. Raoul, angyalom, mondd csak el a hölgyeknek. Raoul jelen volt.

Raoul kiegyenesedett, plasztronja vakítóan csillogott a gyertyák fényén, a töméntelen gyertya szorgalmasan égett a csillárookban és tündéri fényt árasztott, szelíd és vibráló fényt. A grófi termekbe nem vezették be a petróleumot, ezt a nehéz szagú és kemény fényű világítást, hatalmas miligyertyák hófehér rúdjai világítottak.

A fiatal úr álmatag szemekkel nézett maga elé:

- Én, grófnő - fordult a háziasszony felé, aki most idefigyelt -, abban a pillanatban találkoztam a négy aranyos katonával, mikor a svábhegyi mulatóba be akartak lépni. Én is akkor érkeztem, s amint megláttak, a legnagyobb örömmel invitáltak, hogy vegyek részt velük... Négyen voltak, Oszi, Mario, Duci és Isti. Oszi, mint egyéves önkéntes. Wallburg-Ujlaki herceg, mint egyévi önkéntes, ugyanis az anyahercegnő nem kívánta katonai pályára adni a bébit, s így csak mint önkéntes lépett be a hadseregbe, ahol kiválóan jól érezte magát. A legmagasabb rang a hadnagyi rang volt a társaságban. Négy aranyifjú a szó nemes értelmében. Állandóan négyen jártak, ugyanis a négy Harrison-lányt vették kezelésbe, bocsánat...

- Illuminált volt a társaság? - kérdezte a kék ruhás elevenség.

- Nem, grófnő, kora délután volt, fiakkeren mentek fel a Svábhegyre. Szoktak így kirándulásokat tenni a budai környékre, és nem is maradhattak el soká, mert a lányoknak este fel kellett lépniök, így hét óra tájban már haza kellett mindig indulniok... Végtelenül úri modor volt a társaságban, a leányokkal mint született grófnőkkel vagy társaságbeli hölgyekkel szemben viselkedtek. Énnekem semmi lefoglaltságom nem lévén, a legnagyobb örömmel csatlakoztam a kiváló kompániához. A Harrison-lányok valódi kaszárnyai fegyelem alatt állottak, a táncosnőket ugyanis, mint tudva van, szigorú fegyelem alatt tartják, a művészet miatt.

Áron gróf, aki az egészségből alig hallott valamit, türelmetlen lett egy kicsit: koccintásra emelte poharát, azzal sorra köszöntve; mindenkit ivásra készítetett.

Az ifjú megérezte, hogy előadásának e pillanatban nincs helye, azért visszaült nyugalmi helyzetébe, s folytatta az evést. Az özgerinc Winchester módon nagyon ízletes volt, s az inasok már pezsgőt öntöttek. Volt tehát elég dolga, amivel lefoglalja magát.

Dea nyugodt álmodozással ült a társaság között. Nem lehetne azt állítani, hogy gondolkozott. Átengedte magát annak a különös zsongító érzésnek, amit az ember egy élénk és vidám társaságban érez a fehérszal mellett. Míg mindenki beszélt, ő hallgatott. Mennyi ember, mind más, és alapjában véve valamennyi oly boldog, hogy nem is tud a boldogságával mit kezdeni. Ezek itt mind mérhetetlen gazdagok. Ebben a körben élni a legmagasabb élvezet lehet. Milyen jó, hogy lemondott erről a legmagasabb élvezetről, s holnap elutazik, akár jön Antal gróf, akár nem... Különös, Antalról senki sem beszél, mintha nem is létezne. Mikor Áron gróftól kérdezte, mit gondol, hol lehet? az apa a legnagyobb nyugalommal mondta, hogy egy mágnás, ha elérte a nagykorúságot, többet senkinek sem köteles számot adni tartózkodásáról. Ezt úgy értette, hogy „hol tartózkodásáról”. Lehet, mondta, hogy elszaladt egy kicsit, idegeit megnyugtathatja a Rivierára, vagy talán Párizsba, hova nagyon szeret járni. Palotájuk ugyan nincs, de rokonságuk van, a legmagasabb körökben, s ott éppen úgy otthon van, mint bárhol... Kissé különösnek találta a magyarázatot, s hogy őt ittfelejtette a rémülettől betegen, de ebben a körben nem ismerik a rémületet. Sem a veszteséget. Talán az ő megnyugtatóra rendelkezett, az ő füle hallatára, az öreg gróf, hogy Svájcban van egy kis sziget egy régi kastéllyal valahol a

Rütlí alatt, azt vegyék meg, mert néhány napot ott kíván tölteni. Az inspektor azt mondta, az legalább háromszázezer forintba fog kerülni. Áron gróf kissé ideges nyugalommal felelt rá: „Nem azt kérdeztem magától, hanem, hogy vegye meg.” Ő fázott ebben a világban. Azt is különösnek találta, hogy senki egy árva szót nem szólt többé a betyárhistóriáról. Ez neki óriási s gyógyíthatatlan érzéseket adott, de a társaság számára nem látszott jelentékenynek. Az asztalnál az özgerinc és az áfonya aránytalanul több témát adott a beszélgetésre. Milyen jó lesz holnap vonaton ülni és robogni az ő kedves hegyei felé...

Dea kisebb arányok között nőtt. Családjá ugyan ősiségben nem adott előnyt a legmagasabb köröknek sem. Ősei mind ott vannak a történelmi könyvekben. Az iskolában tanították neki hőstetteiket. Ott voltak Rákóczi mellett és az erdélyi fejedelmek körül, csaknem fejedelem lett egyik őse, s már Mátyás udvarában is vezető szerepet vittek. Szerencsés véletlennek tekintették, hogy örök rebellis hajlamaik miatt kikerülték a megbárósítást vagy grófosítást, de büszkeségben nem engedtek ezeknek a német, olasz s isten tudja miféle indigénáknak.

De a fényűzésnek és bőségnek ezt a halmazállapotát nem ismerte. Egyáltalán nem érezte magát idevalónak, s e nélkül a romantikus betyárhistória nélkül is éppen el volt határozva benne, hogy nem köti össze az életét az Antaléval. No de ez aztán abszurdum, ez az eltűnés. Milyen boldogság, ha szerencsésen megússza a kalandot. Megérintette a fűzőjét... Vette észre, hogy a személyzet a lecsukott bőröndjeit is átvizsgálta. Nem akart erről jelentést tenni, de most, hogy egy veszélyes feltenivalója van, nem kompromittálhatja magát, s testén viseli, amit csak nagyon félt, írást s egyebet... Annak csak nincs kitéve, hogy személyi motozás álljon elő... Antalból teljesen kiábrándult... Az a furcsa, álmodozó és álmos hódolat, amivel körülvette, egy ideig hatalmában tartotta, de a cselédek elég vakmerőek voltak, hogy előtte célzást tegyenek arra, hogy Antal grófnak súlyos betegsége van, s emiatt a nép leányai félnek tőle... Még ez is hátra volt, s most már aztán csak a reggelt várja, hogy úgy elmeneküljön innen, hogy soha még vissza se gondoljon arra, hogy itt volt... Maga ura. Szülei nem élnek, volt férje birtoka az övé, élete biztosítva van. Antallal a Tátrában ismerkedett meg, tátrai kaland...

Itt, most az asszonyoktól jobban tartott, mint ezektől a végtelenül naiv uraktól. A hölgyek nagyon különösek voltak vele szemben. Míg maguk közt oly fesztelének voltak, mint az egyszerű polgárnők, amint hozzáfordultak, valami kis feszesség, túlzott előzékenység volt bennük. Dea jól érezte, hogy ez föltétlenül neki szól, alacsonyabb társadalmi rangjának, mely még nem oldódott fel a jelenlevők színvonalára. Az csak a házasságkötés után történhetett volna meg, addig ő egy kicsit idegen és talán tartózkodnak vele szemben. De ezzel nem törődött, ez nem sértette, úgymint kezdettől fogva az az érzés volt benne, hogy nem bízik ebben a különös dologban. Éppen ezért inkább csak megfigyelő volt, s hogy el ne feledkezzék magáról, néha megérintetné derekát: azt, amit a fűző alatt viselt.

Vacsora után átvonultak a nagy szalonba.

Itt is nagy csillár díszelgett, s a falon karos színarany gyertyatartókban tömérdek fénylő lángocska. Oly szép volt a kastély berendezése s annyira befejezett, hogy már lehetetlen volt akár egy újabb képet, akár bármi tárgyat elképzelni, amit még be lehetne ide zsúfolni: Minden új dologért tíz régít kellene kihordani. S a legjobb bécsi művész rendezte be legutóbb, Áron gróf házasságakor, a lakást, amely olyan volt, mint valami műtárlat. Meg kellene változni általában a kor ízlésének, hogy bármit is megmozdíthassanak benne.

A szalon belső sarkában, a kandalló mellett foglaltak helyet. Valamennyien puffadoztak szorosra fűzött miderjeikben a sok evéstől. Pihegtek és nem győztek eleget kacagni. Valósággal kacagóroham vett erőt rajtuk. Az inasok nesztelenül, mint a jó szellemek, pezsgőt hordtak fel, megtöltötték a kristálypoharakat a gyöngyöző itallal, s a hölgyek csak éppen megérintették

ajkukkal, de az urak nem tartózkodtak. Hihetetlen mennyiséget tudtak felvenni ételből, italból. Az igaz, állandóan sportoltak, lovon ültek, vadásztak, gyilkoltak. Étél, ital, élvezet a mesterségük, de értenek is hozzá. Egyik sincs elhízva, de mind izmos, erős, és fekete vérrrel vannak tele.

- Jöjjön csak Raoulka - szólta Szilvia grófnő, s parányi álla kacéran bújt meg kidudorodó kis ajkai alatt. Milyen érzéki a maga sápadtságában. S hogy kínálja pompás kis termetét az uszályos ruha rengeteg csipkéjéből. - Mondja csak, édesem, amit kezdett. Hogy volt szegény Oszink tragédiája?

- Igen, igen, minden szót hallani kívánok - lármázott az ezredesné. Dea megfigyelte, hogy csak a feje gyönyörű, ez a vérbő, csillogó arc, a frufri már be vannak fésülve vastag asszonyi hajába s hatalmas kontya szinte hátrahúzza a fejét; hogy tudja ez magát odaadni, buja nő. Most is úgy ül a rojtos bársonyfotelben, elterülve, s szemei mint üveggolyók szinte kipattannak a szép fiúra. Nincs ennek egy kis basedovja? De a teste vastag és tömött, mint a párna, s bokái vastagok, hiába a remek cipő magas szára.

Az öreg grófné lankadatlan ült közepen. Szegény májfoltos arca oly hervadt volt. Egyetlen fájó szót ki nem ejtett volna, de az anya fájdalma azért ott árnyékolta szőke haja alatt az arcát. Milyen vékony haj ez, megfogyott, és csak a rafinált hajművészet tölti ki chignonokkal.

Az urak szemben ültek. Az ezredes a kor szokása szerint lovagló módon ült a karszéken, sípszáru huszárnadrágjában és ragyogó lakkcsizmában, taréj nélküli sarkantyúval.

Raoul leült egy kis arany taburettra a hölgyek lába előtt s mesélni kezdett:

- A temetés tegnap volt; a Kerepesi temető kis halotti kápolnájában volt a beszentelés, és onnan szállították el szegényt a budai katonai temetőbe. Nagyon szomorú volt látni a nemes ifjút, ahogy katonai pompával szállították bele a sírba. Elöl ment egy fél század lovashuszárral, ezek között ott voltak a derék huszárok, akiknek utolsó cetlijén parancsot adott, hogy kísérik ki. Utána egy fél század huszár gyalogos. Aztán jött a halotti kocsi, hat gyönyörű fekete lóval, amit az ezredes adott, aztán a koszorúhordó kocsi, rajta óriási koszorúk közt egy hófehér rózsakoszorú, habselyem szalaggal, rajta a nagy aranybetűkkel: „Letzter Gruss - von Adelaide”. A halottaskocsi előtt ment a katonai zenekar, utána a bajtársak és felettesek. Mindnyájan megadták az utolsó tisztességet. Nem, kérem, senki sem maradt el. A kocsi után ment a család, végtelenül megható volt. A nagyapa ott volt, tábornagyi egyenruhában, egész rokkant öregúr a herceg. És még egy tábornok, az ezredparancsnok, aki dacára, hogy öngyilkosság történt, kikísérte volt bajtársa és felettese unokáját...

- Megindító.

- Megragadó. Mennyire sajnálom, hogy nem lehettem jelen.

A hölgyek mind kifejezést adtak részvétüknek, csak az öreg grófné, a háziasszony hallgatott. Dea soká nézte az arcát, s arra gondolt, vajon a grófné nem a fián tünődik-e? Részvétet érzett vele szemben, mégis anya lenni, a legsúlyosabb ebben az esetben.

- Második cetlijére - mert négy cédulát hagyott hátra Oszink - az volt írva, hogy: Balogh Józsi cigányprímás jöjjön ki, és húzza el a sírnál azt, hogy:

*Ha elmegyek, nemsokára messzire,
Ugyan babám, jutok-e még eszedbe...
Gondolsz-e rám, a távolból,
Néha-néha kedvesedre,
Vagy elfelejtsz, mintha nem is,
Mintha nem is láttál volna sohase...*

És a harmadik cédulán ez állt: „Harrison Adél kisasszonyt kérem, jöjjön el a koporsóhoz, és adjon egy csókot reá.” A kisasszony a sírnál a fehér rózsakoszorút elkérte, és arra lehelte utolsó csókját...

Mindenki meg volt hatva. Az ezredesné élénk szemeiben könnyek csillantak meg. Dea megfigyelte, hogy ez a nő, ha kacag, őszintén tud kacagni, de ha komoly vagy meghatott, valami erőszakoltság van benne. Már valami mást akar, nem a meghatottságot. Nevetni vágyik. De Raoul nem hagyta annyiba:

- És a negyedik cédulán ez volt: „Drága édes jó anyám, ne haragudj Adélra, neki köszönöm, hogy három nappal meghosszabbítottam életemet. Nála nélkül nem tudok élni. Oszi.”

Újabb kis csönd lett, mindenki meg volt hatva. Az urak is. Milyen jelentéktelen dologon fordult meg egy fiatal, bővérű úr élete. Mert az csak jelentéktelen, hogy egy táncosnő nélkül nem tud valaki élni...

- De mi történt? - kérdezte az ezredesné, akinek végre sikerült egy legördülő könnycseppet produkálni.

- Semmi, egyáltalán semmi. Mikor együtt voltunk a Svábhegyen, nem lehetett észrevenni semmit a nagy világon. Oszi túlzottan élénk volt, s nagy zajt csinált, ez az egész. Közben egyszer elővette szolgálati revolverét, és magára szegezte. Marin rárohant és kicsavarta a kezéből, s az mondta neki: „ne rontsd a mulatságot ilyen bolondságokkal Oszi”... Oszi meg is nyugodott és vidáman nevetett velük... Aztán a négy kisasszonyt két fiakkeren levittük az orfeumba, ők leszálltak a Somossy kapujában, mi pedig elmentünk a Vadászskürtbe, s eltöltöttük az időt, míg itt volt az ideje, hogy az előadásra bemenjünk, mikor a lányok száma következett. A páholyban mondhatom nagy feltűnést csináltunk a tombolással, mikor bejöttek a színpadra a lányok, az egész közönség velünk mulatott. Már egész Pest ismerte a négy Harrison-lány és a négy tiszt dolgát, és mindenki a legnagyobb szeretettel figyelte. „Gyerekek, mondta Oszi, négy csókot a színpadra.” A négy óriási rózsacsokor már készen várta a parancsot, s mikor a tündéri négy lány kilibbent a színpadra megköszönni a tapsokat, mindenkinek az ölében ott volt egy-egy óriási rózsacsokor. Meghajoltak, és Adél csókot dobott a páholyunk felé... Azt hiszem, ez a szokatlan tény volt az Oszi sorsának befejezője... Előadás után elmentünk a Pannóniába, ahol Oszi bolondos jókedvvel táncolt a cigánymuzsikára, és csárdást ropott Adéllal... Egy órákor hazamentünk, a lányokat leadtuk a szállásukon, s mindenki szépen hazament... Reggel, mikor a tisztiszolgája bement az Oszi szobájába, a kaszárnyában, ott találta a gazdáját az ágy előtt, átlótt fejjel. Jobboldalt ment be a golyó, átment a koponyán, és baloldalt nagy rést szakítva jött ki. C'est tout.

Mély meghatottsággal hallgattak, s a nők most már őszinte könnyeket sírtak.

Dea maga is kénytelen könnyet áldozni, hatott rá a társaság hangulata, bár magában arra gondolt, hogy ezeknek a fiúknak igazán jelentéktelen dolog az egész élet. Oly kényelemben, bőségben és úri semmittevésben töltik el napjaikat, hogy gyermekek maradnak, s nem becsülik semmire az egész életet. Ezért kell a nagy vagyon. A Wallburg-Ujlaki hercegeknek százhatvan-ezer holdjuk van az ország kellős közepén, s íme, egy erőteljes, kedves fiuk nem bír el egy szerelmi bánatot...

Ebben a pillanatban valami ijesztő mozgás támadt a szomszéd szobákban. Áron gróf minden süketsége mellett is észrevette, felállott és kisietett, s a grófné, a háziasszony, sápadni kezdett.

Mindenki Antal grófra gondolt, s egy pillanatig megfagyva ültek a helyükön.

- A fiam? - kiáltott fel önkéntelenül a gróf odaát.

Mindnyájan a rémülettől elborzadva ugrottak fel, senki sem bírt uralkodni magán. Előretódultak. Az ezredesné a könnyeit a tenyerével törülte le s készen volt újabb sírásokra, míg előre sietett.

- Semmi, semmi - szólott vissza Áron gróf a betódulókra, de ezek ebből látták, hogy valami végtelenül nagy baj van.

Míg Áron gróf kisietett, s utána a grófné is, a vendégek zavartan összenéztek, s el voltak készülve a legborzalmasabbra.

Dea csaknem elvesztette eszméletét.

Az ezredes elkapta a szobalányt, Rózt, aki fehér bóbitájában átsietett a szobán.

- Mi történt?

- Antal gróf... - rebegte a lány, aki gyanúsán ki volt kelve magából.

- Mi van vele?

- Hazahozták.

- Meghalt? - kiáltott az ezredesné magánkívül.

Deának most jutott eszébe, hogy ez lesz az a rokon nő, akiről azt hallotta, hogy Antal gróf szeretője.

Elhalványodva érezte, hogy emiatt volt hát vele szemben oly tartózkodóan ellenséges.

- Nem kérem. Semmi baja, csak megverték.

- Kit? Antalt?

- Igen, méltóságos uram - s elhalványodva hátrált.

- Kicsoda?

- A бүdös parasztnok - kiáltott Róz, a kiöltözött parasztlány, és elvágatott, megrettenve, hogy a főméltóságok észreveszik, hogy sír.

Elképedve néztek össze.

Tehát Antal nem utazott Párizsba, amibe már mindnyájan belenyugodtak... Talán saját szakállára nyomozni ment a falukba, a betyárt kereste. Hirtelen zavaros és ellenőrizhetetlen magyar, német és francia, ideges diskurzus fejlődött ki az elvadult állapotokról. A parasztnok elvesztették a fegyelmet, s nem lehet bírni velük. Egészen úgy beszéltek róluk, mint a megveszett állatokról, akiken már csak a puskával lehet segíteni.

Dea rémülten nézte őket, s legjobb érzése mellett sem tudott velük együtt izgulni. Mélyen meg volt rendülve az Antal sorsán, amit nem értett, de ez a felzúdulás és féktelen дüh távol volt tőle. Csak állott némán, s várta még mi lesz. Szorongó érzéssel szeretett volna a szegény Antalhoz sietni, de természetesen ezt sem tehetette.

Most Raoul sietett be. Raoul volt az egyetlen, aki fiatalságába megengedhette magának, hogy kíváncsiságból kimenjen az udvarra, ahonnan néhány esőcseppel frakkja tükrén tért vissza, s az arca erősen fel volt indulva.

- Mi van, mi van? - sürgette mindenki.

- Antalunk a faluban volt két nap óta - jelentette, mint egy ezredsegédtiszt - belekeveredett valami lakodalomba, s egy féltékeny parasztn ráuszította az egész csőcseléket és...

- Belehal? - sikoltotta a kék selyemben a dáma.

- Nem, csak össze van zúzva s erősen mámoros.

A dáma a kék selyemben, magából kikelve kiáltotta:

- Ez a következménye, hogyha valaki közülünk így lealacsonyodik.

Dea még nem tudta mért, de elsápadt.

A kék selyem dáma, neki hátat fordítva, sértően, egészen úgy állott, hogy uszálya szinte elsöpörte Deát, s tombolva adta ki magából a felindulást:

- Ezek az ostoba urak az ő nagylelkűségükkel... - körülnézett s látva, hogy sem az apa, a gróf, sem az anya, a grófnő, nincsenek a közelben, egész felháborodással kiöntötte: - mindenféle betyár szeretőkkel kezdenek ki, s áldozatul esve megőrülnek és egészen lealacsonyodnak. Betolakodó cédák miatt egy nemes úrnak vége.

Dea végre mindent megértett. Ő, mint betyár szeretője... Hát ez volt itt egész este...

S ettől elveszítette magát... Két kezét kinyújtotta, hogy valamiben megfogódzzék, de a szédület felkapta, egyet tántorodott, eszméletét elveszítette, és elzuhant a szőnyegen.

Újabb riadalom. Mindenki habozott, és senki sem ment segítségére. Valószínűleg az egész társaság igazat adott a támadásnak.

Inasok jöttek be. Parancsra felemelték Deát, hogy a szobájába vigyék. Szilvia grófnő a degenerált állacskáját kis tokájába süllyesztve, vállalkozott rá, hogy elkíséri. Mégis egy úrnő - ha az ő köreikbe került, úrnő -, nem maradhat magára a cselédekkel.

Amint kiléptek az eszméletlen Deával a teremből, azonnal megindult a leghevesebb diskurzus. Wallenstein lovagiasan a Dea pártjára kelt, és a feleségét katonásan lehordta:

- Maga nem avatkozzon bele másoknak személyi ügyeiben.

Indulatában egészen elfelejtett magyarul, s kénytelen is volt németre fordítani a szót, hogy otthonosan adjon kifejezést annak a véleményének, hogy a felesége kissé elragadtatta magát, de meg kell neki bocsátani, mert túlhevült a rémes betyárhistoria miatt, ami az egész társaságnak az idegeire megy már.

A fakó arcú Viki gróf egy diplomata nyugalomával és szenvtelenségével tartott előadást, nem törődve azzal, hallgatják-e vagy nem, mint mindenki, s folyamatosan beszélt: hogy a visszaküldött bilikom, amelyet eltüntettek szem elől, s egész este nem lehetett megtekinteni, hogy azonos-e, már maga bőségesen elárulja, hogy valami van a tények mögött. A vendég hölgy feltétlenül kell hogy tudja, ki a betyár? Amint hogy azt a kaszinóban saját maga a miniszterelnök sem tagadhatta, hogy a gyanúnak némi alapjának kell lenni. Maga a belügyminiszter a legszélesebb körű vizsgálatot rendelte el ebben az irányban. Nagyon téved valaki, ha azt hiszi, hogy ez az idegen hölgy, csak úgy szabadon járhat-kelhet tetszése szerint, bár ő ezt nem tudja, de vele szemben a legerősebb gyanúokok forogván fenn, a holnapi napon a főkapitány maga fog itt megjelenni, hogy vizsgálat tárgyává tegye a dolgot. Azért nem lehetett őneki innen eddig eltávoznia, mert kelepccébe akarták csábítani, s azért van a mai szűk családi összejövetel is, hogy valamiképpen színvallomásra bírják, s ha közbe nem jön ez a sajnálatos eset, akkor éppen következett volna, hogy ő, mint azt vállalta, szépszerint bizonyos kitapogatásokat indított volna el ebben az irányban. De most már rendes utat kell bocsátani a törvénynek, s holnap reggel nyolc órakor remélhetőleg a nő addig eszméletét visszanyeri, alá lesz vetve a kérdések kereszttüzeinek.

Lassan megnyugodtak, s egész figyelemmel hallgatták végig a Viki gróf előadását.

Áron gróf és a grófné nem jöttek vissza többé. Ők a fiuk mellett maradtak. Már nagyon régen nem voltak ily bizalmasan egymás között, de most a rájuk zúduló szerencsétlenség s a társaságtól való félelem összezárta őket a mélyen és fájdalmasan alvó Antal mellett.

Ellenben Wallenstein gróf új probléma elé került. Feleségének önkívületi kitörése végre teljesen lerántotta szeméről a leplet. Kénytelen volt megérteni, hogy a fáma igazat kellett hogy mondjon, s a felesége és Antal között valami van. Egyrészt azonban nem bírta megérteni a dolgot, hogy neki, a férfiasság mintaképének, hogyan lehet vetélytársa Antal, ez a puha, tehetetlen ember, s míg a feleségét szigorú szemmel nézte, azon tűnődött másrészt, hogy vajon a jelenlevők szintén ugyanazt a konzekvenciát vonták-e le a jelenetből, amit ő?

A grófné kék selyem ruhájában nem törődött sem az urával, sem a társaság véleményével, szabad folyást adott könnyeinek, és egy fotóbjábe vetve magát, oly viharos zokogást produkált, hogy ha még eddig nem is lett volna valakinek gyanúja, most fel kellett vetni kinek-kinek a kérdést, hogy honnan ez a végtelen gyötörődés?

Wallenstein gróf végre megtalálta a kellő kifejezést:

- Bocsánat, kedveseim - mondta energikusan -, nem szabad egy nőt, akit közülünk valaki szerelmére méltatott, hát megülni megátadni. Aki vádol, gyanús.

A felesége kitépte magát könnyeiből, s mint egy kék selyem viharfelhő vetette fel fejét, és üveggyöly szemeivel rámeredt az urára.

- Vállalom - kiáltotta -, vállalom a maga gyanúját. És különben is hagyjon, mert nem bírom. Elég volt a maga ordenáré temperamentuma...

Wallenstein gróf körülnézett, mint egy űzött vad: most kit kell neki kihívni párbajra? Mert ezt csak vérrel lehet lemosni. Mivel a körülötte állók között mindenik ártatlan volt a dologban, tanácstalanul állott. Az eszébe sem jutott, hogy a szegény Antal grófot kell megölnie. Az már úgymint meg van ölve, mert a nevetség öl.

Míg ezen tűnődött, újabb zavar.

Szilvia grófnő rohant be egészen magánkívül, és valami csodálatos hosszú dolgot hurcolt magával.

- Mi az? Mi az? - kiáltottak az urak.

- Mikor levetkőztették a nőt, ez volt a miderje alatt.

Egy hosszú aranyrojtot dobott eléjük a földre.

Megdermedve nézték, mintha viperát vagy valami iszonyúan ártalmas dolgot hozott volna be.

Raoul lehajlott, felemelte a különös dolgot és belesápadva mondta:

- Az aranyrojt... Ez a betyár aranyrojtja, lehasítva a gatyá... a fehér ruhájáról...

Mindenkinek elállott a lélegzete. Pihegve nézték az iszonyatot.

- A céda... - sikoltott fel a kék ruhás grófnő. - És maga még védelmezni merészeli ezt a cédat... Maga a feleségét támadja, akár van oka, akár nincs, és egy betyárnak a szeretőjét védelmébe veszi. Hagyjon, hagyjon.

Felugrott, az aranyrojt kígyójáig rohant, mely karikába gömbölyödve feküdt előttük, aztán hátat fordított az urának, aki most már igazán nem tudta, mit kell csinálnia. S egész erővel sikította:

- Céda, céda, becsstelen nőszemély, söpredék.

Már messziről látta, hogy a községháza előtt nagy fekete tömeg áll. Egyszerre benne is forró lett a vér. Ha a falusiak így fél vannak nyugtalanítva, annak nagy okának kell lenni. Gyerekkora óta ismerte a falut, soha itt senki össze nem gyűlt a községháza előtt, hacsak képviselő-választáson nem. Nagyokat szippantott a hűvös levegőből, ahogy a kovács fűtatójával a szénét hevítik. Jólesett neki, hogy van itt valami, ami az embereket megmozdítja. Szaporán, pislogott, és egyre nehezebben fűjt. Még semmit sem tudott, amit az anyja mondott, abból mit sem értett, és már kész volt életre-halálra. Mintha a csatatérre érkezne, ahol senki sem tudja miért, csak hogy verekedni kell. Kitért benne a régi magyar virtus, az öklei megfeszültek, a vállát meg-rángatta, mint birkózás előtt, és várta, miért s mikor kell belevetni magát a küzdelembe.

Rögöte János jött szembe vele. Vörös arca, vörhenyes bajusza villogott, komoran nézett előre, semmit sem látott, csak ment, mint a megvadult állat.

- Mi van mán?

- Csak még eccer tegye be a lábát a faluba, elevenen el nem megy - morogta Rögöte.

Nem akart kérdezősködni. Várt. Az ember, nem sokkal öregebb nála, néhányholdas földtúró paraszt, megrázta az öklét:

- Jönnek az urak? elvenni a földünket? Hát csak gyűjjenek.

Nem mondott egyebet, ment kemény lépésekkel tovább s otthagya őt. Hát az urak akarják elvenni a földet... Legelőt vagy erdőt, még nem tudta mit.

Ahogy továbbment, most ketten jöttek szembe. Dancsek és Kankos. Ezek is hallgattak, de az egész mozdulatukból látni lehetett a nagy felzúdulást.

- Elveszik a legelőt? - kérdezte tőlük.

- Az anyjuk pendelyét - vakkantotta el magát Kankos.

- Én nem vótam itthon, most jöttem meg, semmit se tudok. Mongyátok mán.

- Telekkönyvtül - mondta Dancsek. - De tennap megjárta. Kihánytuk a falubúl.

- Nem jön az még eccer ide - ugatott Kankos -, tennap az asszonyok majdnem megtépték, mint a ludat.

- Mék legelőt akarják elvenni?

- A falu erdejét. Hogy merik arra feltátani a szájukat. Mán az apáink is bírták, most jut eszekbe? Most éheznek rá?

Avar Jani nem eresztette el őket. Aztán megértette, hogy a mocsárerdőt, amit annak idején nem osztottak fel, az uraság magáénak kívánja, és kihozta a telekkönyvvezetőt, hogy igazolja a telekkönyv alapján, hogy az uradalomé, a község csak elbirtokolta. Jól ismerte a nagy határt, öt- vagy hatszáz hold, még az ő gyermekkorában tiszta erdő volt, aztán a gazdák kivágták a fákat, eltüzelték s a helyén falulegelőjét tartottak, ahova mindenki kihajthatta a tehenét, disznáját, a ludat és a gyerekeket. Neki nem volt benne semmi haszna, mert sohasem volt se tehene, se lova, de most együtt érzett a falujával, és nagyon csodálatosnak tartotta, hogy minden szó nélkül el akarják venni. Az öreg Hanyor gazda állott meg köztük. Ez már hetvenesztendősnél is öregebb volt, de még elég jó erőben.

- Mikor én még gyerek vótam, akkor még minden az uraságé vót. Emlékszek - mondta -, hogy a mocsárerdőre is csakúgy kihajtott bennünket a hajdú robotára, mint akárhova, De mikor a szabadulás vót, negyvennyolcba, akkor a mocsár a falunak maradt, azóta soha senki arra fel nem tátotta a száját. Annak már ippen negyvennyolc esztendeje. Azt mongyák, ötven esztendő alatt elvész minden juss a cégi jussból, azért hozták ki most a telekkönyvezető urat, hogy el nem teljen az idő. Most akarják visszavenni túletek.

- Veszik az anyjuk jó emlékit - átkozódott Kankos. - De ezt el nem veszik. Nem bánom, ha ott lőnek is agyon, de én a falu jussát nem hagyom, meg más se.

Kihúzott a csizmaszárból egy hosszú disznóölökést, és marokra fogta:

- Ezt mártom meg a véribé. De legelőször a Juhász bíróéba. Ű az oka mindennek. Ű vót, aki megesküdütt, hogy a régi időkbe az egész mocsárerdő az uraságé volt. Ezt tették írásba, ezér akarja a törvény elvenni a falutúl.

Kijött Pásztor Béni gazda az udvarából, hogy ott állottak a kapu előtt.

- Azt kell agyonverni - ordította ő is -, a bírót, az adott el bennünket. Gádmány András is ráfizetett. Visszavette a pénzét, odaadta a jágernak a száz forintot, akkor sült ki, hogy a gazember a mocsárerdőt adta el neki. A falu erdejét. A saját erdejét, mert ami a falué, abba része van neki is, mint birtokos gazdának. Most ordíthat a pénze után. A felesége már ki is kergette a házból, mert a ház az asszonyé, Ű csak beházasodott. Szegény András földönfutó lett. Se földje se pénze se erdeje.

Avar Jani nagy megdöbbenéssel hallotta. Mintha őt magát rövidítették volna meg. Belesápadt ebbe a gázságba. Az a német jáger így megrabolta a komáját. Düh és fájdalom öntötte el, s képes lett volna agyonverni a németet, hogy így elbánt velük.

Most már benne érezte magát a falu nagy indulatába. Immár őt magát is érintette a szerencsétlenség.

- És még a bíró, a mi falunk bírája esküszik rá a falu ellen, hogy az uraságé az egész mocsárerdő.

- Hun a jáger? - kérdezte Avar.

- Annak ugyan ütheted bottal a nyomát. A már túl van a határon. Ahogy a száz forintot megkapta, rögtön befogatott urasági szekérbe és elment. Gádmány András ittmaradt, mint a szedett szőlő.

- Oooo - hörgött fel Avar János -, valahol egy gazember van a világon...

- És még ellenünk van a bíró - ordított Kankos -, meg még ez a vén barom is azt vakogja, hogy itt minden az uraságé.

- Én nem mondom, hogy ma is az övé - szólt fakón Hanyor -, és csak azt mondom, hogy amikor én még gyerek vótam...

- Haggya el a gyerekségit, vén mocok - emelte öklét az öregemberre Kankos. - Mit bánjuk mink, mi vót a kend gyerekségébe. Magának mán a lábába száradt az esze. Mer ha egy csepp vóna, nem beszélne ilyeneket, hanem azt mondaná, amit az egész falu. Azt akarja, hogy elrabolják a földünket? Az uraságnak jár kedvibe? Mit akar tülle? Megfizették kendet is, mint a bírót?... Vigyázzon, mert nem fog szépen meghalni. Nem fog az ágyába megdögleni, hanem itt a piacon, mint a disznó. Itt tiporjuk össze a csizmánkkal, a sarkam alatt adja ki a lelkit.

Öreg Hanyor megszeppenve hallgatott, s csak tátozott.

- Ti tudjátok - mondta -, nem is állok én többet ideki az utcán, mék be a házba, lefekszek a kucikba.

- Maga mint öregember jót is tehet, meg rosszat is - szólt rá Avar Jani, aki nem bírt felocsúdni a Gádmány András szerencsétlenségén. - Magának nem az a dolga, hogy az urak igazát szolgálja, hanem az, hogy esküdjön meg rá a templomban, hogy az a legelő meg erdő meg mocsár mindig a falu népéé volt.

- Arra nem esküdhettek, amit nem tudok - hátrált ijedten az öregember.

- De a teremtésit magának - s Kankos István mellen ragadta az öreget s megrázta -, azt fogja mondani, amit kell. Nyissa ki a száját, és ugasson, míg szusz van benne. Érti-e? Sohase volt urasági föld a mocsár! faluföld vót! érti kend?... A zistensígit, ennyit csak megtehet a faluér.

Öreg Hanyoron az ócska ködmön elvásott, kettérepedt, s úgy fordult ki belőle, mint sertés a szalonnájából. És csak nézte a támadót, aztán nézte a repedést a bundáján, és megsápadva hátrált.

- Mondja kend, vagy nem mondja kend? - öklözte Kankos az öreget, s rúgta és dobálta, hogy forduljon, menjen visszafelé, a községházára esküdni.

Avar Jani megszédült. Megérezte, hogy ezeknek csak szót kell adni a szájukba, dolgoznak osztán. Már ő tisztán megértette a helyzetet, s el volt szánva rá, hogy csak a falunak kell igazságot adni, mert a falu nagyon sok emberből áll, az uraság meg csak egy öreg báróné. Mi szüksége van egy öregasszonynak arra, hogy mikor oly teméntelen sok földje s erdeje van, még a falunak ezt a kis darab földjét is elvegye.

De meg az is eszébe jutott, hogy hiszen a legelőnek a java már fel is van osztva. Nadrágszjifforma keskeny darabokba van az már szabdosva, s kis családok termelnek rajta. Hasznavehetetlennek is híjják az alsó részét, mert hajdan még vízállás volt, de most az a legjobb káposztatermő hely. Dinnyét és zöldséget termelnek ott. Senkinek sincs nagy darabja, csak olyan fél vékás darabkák, de mégis kincset ér, sokszor többet terem egy-egy ilyen szelet föld, mint a sívó határban egy hold vagy kettő.

Már fel volt gyulladva. Itt van a nagy alkalom, hogy a falu javára valamit meg lehet szerezni. Ha eddig nem volt az övék, most az lesz.

Az emberek megfordultak, s az öreg Hanyort úgy kísérték vissza a községháza elé, mint a csendőrök.

- Itt van a vén Hanyor - kiabált Kankos -, kérdezzétek meg, hogy ez a föld mindig a falué vót.

Nagy mozgolódás lett. Az álldogáló és türelmetlenül vitatkozó nép feléjük fordult, s az öreg Hanyor egész testében reszketve átkozta magát, hogy minek kellett neki kijönni a házából, ahol csendben és békességben élt, s ahonnan nem is akarták az unokák kibocsátani a piacra.

- Mér nem beszél, öregapó? - kiáltott rá az öreg Hanyorra Rendek Bert. - Kend tudja. Kend a Vinczeknél is öregebb.

Egy kis öregembert húztak elő a tömegeből, Vincz Pétert, a Tarka Vinczet, akinek olyan volt az arca, mint a hörcsögé.

- Mit beszéljek? Péter is csak úgy tudja, mint én. Csak két esztendővel vagyok nála öregebb. Ő is vót mán tizenhét esztendővel vagy húsz, mikor az urak földjét feladták a falubelieknek.

- Mán megint az uraknak javolja? - ordította Kankos.

- Hát akkor az uraké vót.

- Nem vót, vén bűnös. Sohase vót. Mindig a mienk vót. Az apáinké vót.

- Mi vót az apátoké? Amit az urak hattak.

- Agyon kell ezt verni, hiszen ez felad bennünket. A kend gyerekeinek má semmi se kell? Mindent vissza akar adni az uraknak?

Az öreg Hanyor nagy lapisnyák ember volt, vastag lógó bajusza csak lógott, és apró szürke szeme rettegve pislogott.

- Micsinájjak, az isten belétek - vakkantotta el magát. - Ha agyonverték, akkor se mondhatok mást, csak ami vót. Itt ebbe a faluba minden az uraké vót, a szegény jobbágyoknak semmije se vót, csak ha földet kapott valaki az úrtól, vagy egy telket vagy fél telket, vagy egy fertályt. Ki-ki micsodását. Az ojan világ vót. Tuggya aztat Juhász bíró is.

Egyszerre mindenki elkezdett ordítani fékevesztetten, magából kikelve:

- Ez is a Juhász bíró komponistája. Agyon kell verni, aki Juhász bíróval tart. Eladták a falut! eladták a népet!...

Most Avar Jani éles, parancsoló hangja hasított:

- Szedjétek össze az öregeket. Hordjátok haza a szállásukra, tegyétek lakat alá őket. Itt csak a maibelieknek van helye. Az öregek csak elrontják a falu dolgát.

Mintha megjelent volna a vezér, abban a percben mozgás támadt, s néhány öregembert kivonszoltak a tömegeből és hurcolták őket a lakásuk felé.

Avar Jani egy pillanat alatt az élre került. Észre sem vette, már egy ferslóg tetején állott, és beszélni kezdett:

- Az erdő a falué. A legelő a falué. Az osztott földek, mind a falué.

- Úgy van - ordította a tömeg.

- Apáink megszerezték vérük hullásával. Ott szakadt a vérük a forradalomba a harcmezőn, azóta meg ott hullott a barázdákban.

- Úgy van, úgy van!

- A föld nem egy emberé, a föld az Istené. Az Úristen a földet azoknak adta, akik abban ölik magukat. A föld a földműveské.

Hallatlan ujjongás és tombolás tört ki.

- Éjjen - kiáltották az emberek.

- Ötven esztendeig senki se merte megbolygatni az embereket a mocsárerdőben. Csak ti vagytok olyan puják, hogy hagyjátok?

- Nem hagyjuk!

- Ha nem hagyjátok, nem is veszik el. Össze kell tartani. A falu úgy védelmezze a magát, mint egy test. Akkor senki se fog merni hozzányúlni.

- Itt vannak a csendőrök! - kiáltotta valaki.

- Hiába vannak itt! A csendőröknek sem szabad a falut bántani, ha igazságos dolgot csinál.

Két csendőr, az őrmester és a Jani leendő sógora ott állottak a községháza előtt, de nem ezen volt most a felzúdulás, hanem azon, hogy nyolc lovascsendőr jött kettős sorokban az utca

végéről. Az égen már nem voltak nehéz esőfelhők, ronggyá szakadozott felhők közül éles őszi napsütés ragyogott le, és a csendőrök fényes kakastolla villogott a napsugárban. A lovak szépen voltak kikéfvélve, a legények hetykén ültek a nyeregben, a nép elhallgatott, és utat adott nekik. A csendőrök minden szó nélkül felsorakoztak a faluháza előtt.

Mindenki megnémulva nézte a puskás vitézeket, s a dühöt elfojtották. Sokan oszolni kezdtek, mielőtt a csendőrök kiadták volna a parancsot. Avar Jani még mindig ott állott a lán, kiemelkedve a tömegből. Most harsányan elkiáltotta magát:

- Mindenki maradjon itt. Senki se menjen el.

Egy pillanatig még ott maradt a helyén, akkor többen megrántották és leszállították a magasból. Ezzel eltűnt a tömegeben. Egy csendőrőrmester a lovát előre táncoltatta, s ezzel hátraszorította a tömeget:

- Oszolni! - kiáltotta.

De a tömeg nem mozdult. Szorosán összezsúfolódva állottak, mintha kerítésbe lettek volna szorítva.

Az őrmester szorgosan nézte őket, akkor odaintette a fiatal csendőrt, Dambó Lukácsot:

- Ki vót, aki ott ugatott?

Dambó Lukács nagyon jól tudta, de megijedt a leendő sógoráért, körülnézett, mintha most keresné meg, melyik is volt az? Az őrmester nem firtatta, mert távolról kocsi közeledett, arra figyelt. A főszolgabíró érkezett. Kocsijába két pompás fekete ló volt fogva, és a nép utat engedett neki, hogy felhajthasson a község háza kapujáig. Mire a kocsi odaért, a kapu már nyitva is volt, s nyugodtan behajtott. Egyetlen hang sem hallatszott. Az emberek meg voltak döbbenve, várták mi lesz. A főbíró kemény fekete kis ember volt, Cavalottinak hívták, s olasz őseinek temperamentuma égett benne. Különösen az izgatta a tömeget, hogy a főbíróval szemben ott ült a tegnap elűzött telekkönyvezető és oldalán egy csendőrfőhadnagy...

Mikor a kocsiból kiszállott, azonnal megfordult és a tornác utcai ajtajához sietett, anélkül, hogy valakinek szólott volna. Kinyitotta az ajtót, megállott a három lépcső felett s hangosan kiáltotta:

- A falu végén egy fekete zászlót találtam kítűzve az út közepén. Mit jelent ez?

Mély csönd volt. A nép meghunyászkodott. Senki sem merte kezdeni. Avar Jani semmit sem tudott a zászlóról, mely a falu másik végén lehetett, de megalázta a nép gyáva hallgatása s anélkül, hogy odanézett volna, éles hangján azt mondta:

- Hívatlan vendégnek szólt biztosan.

A tömegeben nem lehetett látni, ki szólalt meg, de a hangját tisztán lehetett hallani, s a főbíró megértette.

- Majd meglátjuk kinek szólt - kiáltotta -, ha így fogadják a hivatalos vendéget... Fekete zászló akasztófát jelent.

Megfordult, bevágta az ajtót s bement. Mivel csönd volt, nem akart tovább provokálni. Bement a jegyzői irodába, s jelentést kért a történekről.

De az emberek a piacon egyszerre megzördültek.

- Akasztófa?! - kiabáltak - akasztófa?... Majd meglátjuk, kit fognak arra felhúzni.

- A bírót! - harsogták számosan. - Akasztófára a bíróval!

Juhász bíró nem hallotta bent az irodában. Sárga hajú öregember volt, már oly régen bíró, hogy nem is tudja senki, mióta. Gögös nyakú nagy ember volt, olyan peckesen jár, mintha a bírót végignyelte volna, de nagyon tudott az urakkal parolázni. Most komoran ült az asztal mögött. Érezte, hogy a nép dühe ellene van, már ő régen nem törődött a néppel. Most azt sejtette, hogy leszámolás készül vele a faluban. Nem félt, ahhoz már nagyon hozzászokott, hogy tekintélye előtt mindenki meghajol, vad indulatok fültek benne. A szolgabíróra alig nézett, magába merült, s marokra fogta a sima, fényesre csiszolódott botját, mely negyven éven át kísérte jóban, rosszban. A nehéz somfabot, melyet trágyában két évig áztatott valamikor, feketepirosan emelkedett az arca előtt. Mint egy öreg kuruc meredt maga elé, bozontos szemöldöke alatt, s némán hallgatta a sok beszédet.

A főszolgabíró a telekkönyvezetőt előtérbe állította.

- A tegnapi eseményekért felelős a jegyző úr és a bíró. Különösnek találom, hogy nem tudnak tekintélyt szerezni a törvénynek.

A jegyző egészen elképedt. Hozzá volt ugyan szokva ahhoz, hogy ha baj van, mindig az ő hátán szántanak, de most igazán nem érezte magát felelősnek. Ha az egész falu fellázad, akkor nincs tovább tekintélye csak a szuronyos puskáknak.

- A rendeleteket a legnagyobb eréllyel kell végrehajtani. A törvény csak jót akar. A belügy-miniszter úr elrendelte, hogy az elbitangolt földeket az országban mindenütt vissza kell adni a telekkönyvi tulajdonosoknak. Ha azonban a község képviselőtestülete folyamodványt nyújt be a miniszterhez, a parcellákba kiszabott darabokat a mai tulajdonosok megtarthatják, a vételár lefizetése ellenében. A bíró menjen ki, és hirdesse ki ezt.

A bíró kicsit elmosolyodott. Oly öreg ember volt, hogy a Bach-korszak óta száz szolgabírót és ezernyi parancsot hallott, de ez különös volt, hogy a főbíró őt küldi ki, éppen most, mikor az egész falu éppen azt követeli, hogy menjen ki, hogy agyonverhessék.

- Felsőbb parancsra vána itt szükség, főbíró uram - mondta.

A szolgabíró az ellenszegüléstől megbőszült s hirtelen nem talált kifejezést az ellenszegülés megbélyegzésére. Míg emiatt egy percnyi csönd támadt, kintről behallatszott a tömeg üvöltése:

- A bírót, hozzátok ki a bírót! A bírót kell agyonverni.

A községháza az udvari helyiségben volt. Utcára a jegyzői lakás ablakai nyíltak. De azért most tisztán lehetett hallani, hogy a nép a bírót követeli.

A főszolgabíró szörnyű indulatba jött.

- Jól van, majd kihirdetem én magam. Gyáva kutyák. - Ezzel kiment a folyosóra, s ismét végig az utcai ajtóig. A kisbíró ott állott a becsukott ajtó mögött. Parancsot adott, hogy nyissák ki.

Kilépett s végignézett a tömegen. Ezer ember állott egy tömbben.

Cavalotti főbíró harsány hangon elkiáltotta:

- Csend legyen!... Le a kalappal.

Ezer ember egy pillanat múlva hajadonfővel állott a főbíró előtt. Csak Avar Jani nem vette le a kalapját. Egyedül állott közepén és szembenézett a főbíróval.

- Ki ez a betyár? - rivallta el magát a főbíró. - Hozzátok be ezt a Szörnyű Jóskát.

Avar Jani egy pillanatig még nézett, vadul és gyilkos dühvel, akkor körülpillantott s látva, hogy mindenki hajadonfővel áll körülötte, az egész falu minden gazdája, gazdagok és szegények, elnevette magát.

Két csendőr leszállott, előre jött, mindenki félrehúzódott és utat adott, s megfogták az Avar Jani két kezét.

Dambó Lukács csendesen mondta:

- Gyűjjön, Jani bátyám.

Avar Jani csodálkozva nézett körül. Senki sem jön segítségére. Hát igen. Mi köze is van neki ehhez az egészhez. Neki még egy félvékás hasznavehetetlenje sincs. Ezeknek van, s engedik, hogy a csendőrök őt elcipeljék.

Megrántotta a vállát, s nevetve ballagott a főbíró elé.

- Hogy híjnak?

Erre vér tódult a fejébe:

- *Magának.*

- Majd adok én neked magát... Mennyi földed van?

- Jussom van egy sírra.

- Több nincs?

Valaki azt kiáltotta:

- Nincs ennek szegénynek.

- Akkor mit ártod bele magadat, marha? Vigyétek be, zárjátok le, hogy kárt ne tegyen magában... Emberek... Nem azért jöttem, hogy magukat megharagítsam, hanem azért, hogy a törvénynek érvényt szerezsek. Jól tudják, hogy ami törvény, az törvény.

Avar Janit már a községháza nagy kapujában vitték a csendőrök. Erre a szóra éles, messze hallható szóval kiáltotta vissza:

- A föld azé, aki megműveli... A falu földje a falué.

Erre hallatlan üvöltés tört ki, minden száj azt kiáltotta:

- A föld azé, aki megműveli... Ami a falué az a falué.

Avar Jani már el is tűnt a kapu megett. Dambó Lukács, meg az őrmester erősen fogták a két karját és Lukács szeretettel ordított rá:

- Haggya, az istenbe, Jani bátyám.

De Avar Jani még egyszer elordította magát:

- A föld... a föld...

A hangja az egész térségen végigharsogott, mint egy vészkiáltás, de nem tudott egyebet mondani, mert az őrmester iszonyatos tenyere betapasztotta a száját. Átölelték s becipelték a községházára, ott tele volt a tanácsterem emberekkel, esküdtekkkel.

A bíró csodálkozva nézett a szegény emberre, aki ott verekedett a két erős csendőr karja közt, míg csak be nem lökték a belső kis ajtón egy kis szobába, amit hirtelen tömlöcnek neveztek ki. Rácsukták az ajtót, s ezzel el volt intézve az Avar Jani sorsa.

Kint azonban a község népe ettől az erőszakos tettől, hogy közölök egy embert ilyen kurtán elraboltak, egy semmitlen szegény embert, aki szemmeláthatóan csak a falu javáért ordított, egyszerre megveszekedett, és mindenki felvágta a kalapját, süvegét, s ökölt emelve rázták az ég felé a dühüket.

A főszolgabíró keményen nézett szembe velük. Fekete haja felborzolva lobogott a szélben:

- Egy beszéljen!... - kiáltotta.

Kankos, akinek leghatalmasabb hangja volt, előbbre furakodott, s azt ordította:

- Eresszék ki Avar Janit, hadd beszéljen. Eresszék ide Juhász bírót, hagy verjük agyon.

S ezt mindenki utánabömbölte.

A zajban, üvöltésben semmi szó nem hallatszott ki többet. A főbíró hiába akarta túlkiáltani, ez már nem sikerült. Visszament a tornácra s bezáratta az ajtót.

Az izzadtságot törülgette magáról, míg bement a tanácsházba. Odakint azonban teljesen megvadult a nép. Zörgették a kaput és rögökkel dobálták meg a jegyzői házat s annak valamennyi ablakát beverték. A csendőrök hiába táncoltatták a lovaikat, többé nem lehetett a népet megfékezni. De az emberek még annyira vigyáztak magukra, hogy egy csendőr sem kapott ütést a legnagyobb hajigálásban sem.

A főbíró tíz perc múlva újra kirohant:

- Mit akartok Juhász bíróval?

- Karóba húzzuk - ordította a nép.

Pedig senki sem tudta mit vétett, csak fel voltak ellene dühödve, hogy nem áll közójük, nem jön őket képviselni, nem áll szembe a főbíróval, a csendőrökkel, nem akarja agyonlövetni magát a faluért: áruló.

- Legyetek csöndben - fogta kérlelésre a főbíró. - Nem akarom, hogy a főhadnagy úr közéték lövessen.

- Ne beszéljen ilyen ostobaságokat a főbíró úr - ordította egy hatalmas ember, Butkovits András gazda -, mi is voltunk katonák, tudjuk mink, hogy nem szabad lövetni.

A főbíró tanácstalan volt a tömeggel szemben. Újra visszafordult és bezáratta az ajtót.

Mikor bement a tanácsházba, tajtékos volt az egész teste. Most mit csináljon evvel az örült tömeggel?

- Hol van az az ember, akit becsuktak?

- Idebent e - szíveskedett egy ijedt esküdt.

Kinyitotta a kisszoba ajtaját, s a főbíró belépett. Legnagyobb meglepetésére ott találta az embert, Avar Jani a legnagyobb nyugalommal újságot olvasott.

Ahogy ő belépett, összecsapta az újságot s felállott.

- Hajja-e? Ha kieresztem magát, szól az embereknek?

Avar Jani fátyolos szemmel nézett rá, s mogorván mondta:

- Mit?

- Mondja meg nekik, hogy a fődeket megkapják, ha megfizetik az árát.

Avar Jani nevetett.

- Nem akarják megfizetni. Az övék.

- De értse meg, maga értelmesebb ember: nem az övék... A telekkönyvben a báróné öméltóságának a nevének van...

Avar Jani vállat vont.

- Az övök.

- Figyeljen ide... Ha lecsillapítja a népet, maga is kap a földből.

Avar Jani nevetett:

- Nem kell... Nekem ne adjon...

- Két holdat kapsz.

- Nem kell.

- Ötöt.

- Nem kell nekem még huszonöt se... Nem látja, uram, hogy itt most végítélet van? Mér akar engem agyonveretni?

- Mentse meg a testvéreit, mert bizony mondom, nagy baj lesz. Jobban sajnálom én ezeket a derék magyarokat, mint maga.

- Ha sajnálja főbíró úr, akkor hirdesse ki, hogy a nép pártjára áll, és szabadon hagyja nekik azt, ami az apáiknak is megvót.

- Örület...

- A föld azé, aki megműveli. A föld a falué - mondta Avar Jani csökönyösen. - Vége már annak a világnak, hogy az egész határ egy özvegyasszonyé, az ezer család meg éhenhalásra van ítélve.

- Azt akarod, hogy a csendőrök összelőjjék az egész bandát?

Avar Jani legyintett:

- Lehet engem is... Tessék engem hagyni. Örülök, hogy újságot olvashatok.

Most kintről irtóztató zenebona hallatszott be. A nép nekirohant a kapunak, és betörte a nagy kocsibejáró kaput, és ordítva rohant be az udvarra.

A főbíró kirohant, ellenben Avar Jani felkapta az újságot, s tovább sillabizálta a betűket. Éppen azt olvasta, hogy a betyár visszaküldte az arany poharat.

Kimeredt szemmel nézte a betűket, s újra meg újra elolvasta. Csak annyit írnak, hogy visszaküldte a poharat „egy nemes gesztussal, s ez is mutatja, hogy úri betörővel van a csendőrségnek dolga, mert hol lehet olyan paraszt betyárt kapni, aki gavallérságból egy aranyserleget visszaküldjön. A királyi ügyészség előtt most már az is nyilvánvaló, hogy milyen körökben kell keresni a »betyárt«, és meg is indult a nyomozás a felsőbb körökben, s remélhető, hogy ezek után a nyilván előkelő rabló, aki nem pénzhétségből csinálta a jukszot, vissza fogja küldeni az elrabolt harmincezer forintot is”.

De hol van az aranyrojt?... Avar Jani csak ezt kereste, csak erre volt kíváncsi... A hosszú újságcikkben egy szó sem volt az aranyrojtól...

Vér öntötte el a fejét. Dea nem árulta el, hogy az aranyrojtot is megkapta, amit ő az ingéről és a gatyájáról hasított le.

De ha ez így van, akkor mi köze neki ehhez a földért való harchoz, mikor neki egy talpalatnyija sincs benne. Neki ott van a dolga: *Dea nem árulta el*, hogy az aranyrojt is megérkezett...

Ezalatt a főbíró kiállott ismét a tornácra, és értelmesen próbált beszélni a néppel.

A nyolc csendőr töltött fegyverrel nézett szembe a tömeggel. Tíz csendőr szuronyos puskája volt nekiszegezve a tomboló, őrjöngő nép mellének.

A csendőrfőhadnagy előrelépett, és hidegen figyelmeztette őket, hogy joga van a betörő csőcseléket lövetni. Röhögve fogadták a fenyegetést.

Még mindig nem volt megérve a dolog a lövésre. Ahogy a tíz csendőr felvont fegyverrel ráment a népre, ezekben a csendőrtiszt szava megmozdult: azért löhetik le őket, hogy betörték a kaput és bejöttek az udvarba. Hátráltak tehát, és biztatták egymást, hogy ki kell menni a piacra, ott nem fog rajtuk a fegyver:

- Gyertek ki! Odaki nem szabad nekik löni.

A csendőrök végre becsukhatták a kapuszárnyakat. Akkor a tanácsteremből is mindenki kijött, a bírón kívül, aki a legnagyobb nyugalommal pipázott, bár az arca sárga volt, mint a hullaké.

Nem vették észre, hogy Avar Jani is kilépett az ajtón, melyet a főbíró nyitva hagyott. Előbb az újságokat odabent rendbe rakta, aztán a legnagyobb nyugalommal jött előre, s kint a menekülő tömeg közé vegyült, s velük együtt ki az utcára.

De már nem volt többé fellázadva. Már nagyobb izgalom volt benne, mint a földért megőrült népben. A maga lelkében rakott tüzet az újság híre.

Körülötte vad üvöltés, káromkodás, botok csattogása.

A csendőrök kivonultak a ház elé, rajvonalba, s lassan előre.

- Úristen - mondta magában Avar Jani -, hát ez a törvény? Egy asszonyért, akinek anyyija van, hogy szerit-számát se tudja, ezek a csendőrök képesek lesznek löni is?

Kivágta a karját s szinte kitérte mellét: lőjtek le!

Az futott át rajta: úgyis az volna a legjobb, ha ő itt most csendörgolyót kapna. Megszűnne a szerencsétlenség... Keressék a betyárt az urak közt, a csillagok közt, a pokolban: mit ér az, élni, élni... Úgyse megy semmire... Úgyse kapja meg a grófnét, ha még ezerszer eldugta is a gatyája aranycsipkáját.

Senki sem értette gondolatát, csak az emberek egyszerre felismerték, hogy ott áll köztük kitért károkkal és várja a csendőrszuronyt... Ettől a közelállókban iszonyatos láng tört ki, és mindannyian kitérték magukat, sokan letépték testükről a ruhát, s mezítelen fehér vagy szőrös mellüket tartották a szuronyok elé:

- Ide lőjj, az apád istenit...

A rohamban valaki megütötte a csendőrfőhadnagyot, aki kivont karddal állott, de még senkit sem érintett meg.

Erre ez is elvesztette a fejét s harsányan vezényelt:

- Tűz!

Nyolc csendőrfegyver csattant.

De semmi sem látszott. Mindenki csak a csendőrökre figyelt, senki sem látta, hogy néhányan elhullottak.

- Adjátok ki a bírót! - ordították - vagy most osztán mind megdöglötök.

Avar Janiban eszeveszett öngyilkos láng lobogott. Csodálkozva érezte, hogy a lövés után, a sortűz után is él és sértetlen. Felvillant benne a betyárhalál, ami elkövetkezik, ha egymagát üldözi egy század csendőr, és valamennyi puska csak őt keresi... Jobb lesz itt végezni. Meg kell halni. Nincs itt más segítség.

A csendőrfőhadnagy újra kiáltott:

- Távozzatok, mert újra lövetek!

- Ne povedálj! - ordította a nép, s rányomult, keresztül a hat elesetten. Észre sem vették, hogy már hullák fekszenek a lábuk alatt.

- Tűz!

Újra nyolc lövés. Sortűz Egymás után ropogtak a fegyverek. Haldoklók hörgése, sebesültek jajveszékelése.

Egy pillanat alatt átfutott a bősziült tömegben, hogy ez nem tréfa, s amilyen hősiiesen nyomultak előre, oly állati pánikkal fordultak s rohantak a következő pillanatban vissza. Oly sűrű tömegben állottak, hogy néhány halottat magukkal cipeltek. Nem tudtak elesni a szegények.

Percek alatt kiürült a nagy piactér, s csak akkor látszott, hogy testek borítják a csatatér.

Avar Jani az egyetlen, aki még mindig áll és vár. Várja a megmentő golyót, mely a második tűznél is elkerülte. Hat halott és tömérdek sebesült. Kankos, vad erejével még hazarohant, s csak otthon esett össze a kapuja előtt. Később a boncolásnál derült ki, hogy szívlövést kapott.

A főszolgabíró mély megdöbbenéssel szállott le a lépcsőkön a piacra. Összekulcsolta kezeit, és imát mondott felettük. Csak néhány szónyi imát, akkor az egyetlen embernek, aki még mindig ott állott, mintha megfagyott volna benne az élet, intett és Avar Jani tétován hajolt le, hogy felemeljen egy sebesültet.

Imre volt a sebesült, a gyerekkori cimborája, akit legelőször látott a kerítésnél, mikor megérkezett. Aki éppen utána akart jönni Budapestre, mert itt el kell veszni a semmitlenségben.

A szolgabíró maga is segített. A csendőrök és az esküdtek behordták a sebesülteket a község-háza udvarára, s orvosért vágatott az egyik csendőr.

A másik katonaságért ment lóhalálában a székvárosba. A többi s az elősereglő asszonyok a sebesülteket kezdték kötözni. Iszonyú sírás, jajgatás töltötte be a falut.

Délután bevonult egy század gyalogság.

A falu olyan lett, mint a harctér. Néma sír és kétségbeesett ravatal.

Avar Jani egész idő alatt jelen volt, és kötözött és vigasztalt. Határtalan bánatban volt. Itt kellett maradnia a nagy veszedelem után. Nem lehetett a falu hőse és áldozata. Őt nehezebb végzet várja.

- Jól van, fiam - mondta este neki a főszolgabíró. - Most magad is beláthatod, hogy semmi értelme azoknak a cifra jelszavaknak.

- Főbíró úr - hajtotta le fejét Avar Jani. - Hatan haltak meg, Kincses, Vekerdi, Butkovits, Vincz Péter, Vincz István meg Marró Áron gazdák. Tizenhárman súlyosan megsebesültek... De én szívesen feküdnék ott azok közt a holtak közt... akkor a lelkem megnyugodott volna...

- Miért nem nyugszol meg? A törvénynek be kell töltve lenni.

- Abba nyugodjak bele, főbíró úr, hogy egy özvegyasszony a háromezer holdjához még ötszázat kap?

- Ez nem a te dolgod!... Neked egy sírra való földed sincs...

- Hát ebbe nyugodjak én bele?...

De azt nem mondta meg, amibe igazán nem lehet megnyugodnia: hogy neki rögtön mennie kell. Dea grófnő az ő rojtját *nem íratta ki az újságba*...

NEGYEDIK ÉNEK

1

Antal gróf oly csodálkozó szemekkel hallgatta végig az inasa meséjét, mintha valami tündérmesét hallgatna. Az egész arca nagyra nyílt, és élénk, figyelő áhítat volt benne. Néha megrázta kicsit a fejét, és szőke göndör haja libegett a búbján.

Az állát előrenyújtotta, hogy a borotvának jobban átengedje az arcát, s közben cigarettázott.

- És mondd, kérlek szépen - állította meg munkájában az inast -, az anyám milyen ruhában volt?

Az inas nagyon csodálkozott. Mindent várt, csak éppen ezt nem. Egyszerű elméjével nem tudta felfogni, hogy mikor ő elmondja, hogy Dea grófnőnél hogy találták meg a betyár arany-csipkéjét, akkor a gróf úr azt kérdi, hogy milyen ruhában volt a mamája.

Hozzáfogott gondolkodni, de nem emlékezett rá, hogy milyen ruhában is volt a méltóságos grófné.

- Alázatosan jelentem, ezt nem tudom.

S olyan ijedelem volt az arcán, mintha a hét főbűn valamelyikében lenne ezzel bűnös.

- Milyen egy marha vagy - mondta Antal gróf.

Az inas sietve befejezte a borotválást. Lemosta a gróf úr arcát ezüsttálban, langyos illatos vízzel, aztán timsószappannal szaporán dörzsölte meg a borotválási területet. Akkor fehér kendővel gondosan, fészesen hátrakötötte a már szépen megfésült haját, hogy a gróf úgy nézett ki, mint egy vesztaszűz.

- Állat. Igazán barom vagy. Mondd, kérlek szépen, a te apád az nem volt valami kecskebak?

- Nem, méltóságos gróf úr - szólt megrettenve az inas.

- Hívd ide a Rózt.

Az inas mélyen meghajlott és elsietett. Antal gróf új cigarettát vett ki a dobozból, a félig elégett cigarettáról rágyújtott, s a másikat sem dobta el. Oly szórakozott volt, hogy észre sem vette, hogy felváltva hol egyik cigarettából szippant, hol a másikkból.

Végre megérkezett a Róz.

A kislány végtelenül üde volt. Fiatal arca olyan, mint a barackvirág, de apró kék szemei ijedten nyiladoztak. Látszott, hogy ki van sírva. Folyton hunyorítania kellett, mert a szemhéjak picit gyulladtak voltak.

- Gyere csak ide, na, egészen ide.

A lánynak oda kellett tartani az arcát, oly közel, hogy az orrocskája szinte érintette az Antal gróf erős, éles orrát. Úgy hajlott előre, mintha attól rettegne, vagy azt remélné, hogy a gróf azonnal bekapja az egész fejét, s ő ettől a világon a legboldogabb lenne.

- Mondd csak - súgta a gróf -, milyen ruha volt a mamán?

Róz ott abban a különös odahajlásban egészen megdermedt. Nem merte a fejét visszakapni, és halkan, mint valami titkot suttogetta:

- Fekete taft.
- Sok csipkével?
- Igen, sok fekete csipkével, és...
- Nagy uszályal?
- Nem... Félhosszú szoknya, csak éppen a földig, és a derekán a rövidebbik vastag aranylánc.
- Nyakában?
- A méltóságos nyakában egy kis fekete kereszt.
- Aha.

Látszott, hogy Antal gróf megerőlteti emlékezetét s felismeri, melyik volt az a kereszt.

- Mondd meg, kérlek szépen, a méltóságos asszonynak, hogy nagyon kéretem, méltóztassék velem kilovagolni.

- A méltóságos asszony?

És Róz visszakarta a fejét, és nagy álmélkodással nézett.

De Antal gróf egy ujjal intett neki, s a lánynak vissza kellett hajolni, s ismét orrtól orrig hajlott az Antal arcába.

Antal szippantott. Belehelte a lány üde lélegzetét.

- Na igen, igen - mondta -, Dea méltóságos asszonynak.

Róz újra megrezzent, ismét el akarta kapni a fejét meglepetésében, de már uralkodott magán, s csak maradt, megmerevedve, mint egy viaszbáb. Nagy, nyílt kék szemei rámeredtek az Antal homlokán levő fekete sebtapaszokra.

- A nagyságos asszony - rebegte -, Dea nagyságos asszony úgy parancsolta, hogy ő nagyságos asszony, hogy nagyságos asszonynak muszáj szólítani.

- Igen, te buta - az orrával megdörgölte a lány pici orrát. - Nem érted? Azt mondom! Dea méltóságos asszonynak! No mit mondasz neki?

- Hogy a méltóságos úr azt üzeni a nagyságos asszonynak...

Antal gróf kinyitotta a száját és kicsit megharapta a lány orrát. Sőt a fogai közt tartotta, s meg is rázta egy kicsit.

- Dea méltóságos asszonynak.

- Dea méltóságos asszonynak - mondta Róz.

Az inas mint láthatatlan árny mozgott a szobában, elrámolta a reggeli toaletthez való készletet.

Antal hátravetette magát a székből, és cigarettája után figyelt. Egyik cigaretta már egész a körméig égett, ezt eldobta a szőnyegre. Az inas abban a pillanatban felvette. Most a másikat a szájába vette, és elfordult. Közönyös hangon:

- Kéretem a méltóságos asszonyt, kegyeskedjék lovagláshoz öltözni.

Azzal az inas felé nézett:

- A Cicát és a Violettet nyergeltesd.

Róz egy pillanatig állott. El akart menni, akkor dideregve:

- Dea nagys... méltóságos asszonynak nem szabad kimenni a szobájából...

Antal gróf visszaneézett. Egy kis türelmetlenség volt az arcán.

- Maga orpinghtoni csirke... Jöjjön csak ide...

A lány közeledett. Nem kellett mozdulnia, csak a fejét tolta közelebb. Antal gróf felemelte a tenyerét, s kicsit pofon csapta a leányt. Akkor sűrű egymásutánban vagy tizenkét kis pofont adott neki. Róz, a legnagyobb odaadással hagyta.

- Menjen kérem, s nekem ne renitenskedjen, mert levágatom a fejit - s úgy beszélt vele, mint egy kis babával, akit becéz. - No nem haragszom, de hagyjon. Már megmondta Dea méltóságos asszonynak, hogy alázattal kérem, öltözzön lovagláshoz, és a Cicát és a Violettet vezessék elő?

- A vizsgálóbíró - dadogta Róz.

Hogy Antal gróf nem szólt, gyorsan mondta:

- Itt van, méltóságos gróf úr, a vizsgálóbíró, és azt parancsolta, hogy Dea... méltóságos asszonynak nem szabad a szobát elhagyni. Most a vizsgálóbíró az inspektor úrnál van, vallat.

- Nem érti kérem? - s nyersen kiáltott rá a lányra. - Nem szeretem, ha olyan dolgokról beszélnek nekem, amit nem kérdeztem. Menjen már, kérem.

Türelmetlenül dobbantott, s a lány szédelegve elsietett.

Antal gróf a nagy tükör elé állott s behajolva nézte az arcát. A homlokán levő sebtapaszkhoz nyúlt finom ujjai hegyével.

- Add azt a Leukoplastot.

Az inas egy kis tekeres rózsaszínű sebtapaszt adott a kezébe. Abból apró szeleteket vágott le, s Antal gróf saját körmeivel vágta le a fekete sebtapaszokat, és maga ragasztotta fel a durva rózsaszínű flekket a fekete helyére: Ezekkel a durva tapaszokkal sokkal csúnyább lett a folt, ahova csak felnyomott egyet, mert mivel vér már nem volt alattuk, nem akartak megragadni. De úgy látszik, neki éppen az tetszett, hogy olyan gorombán van teleaggatva a homloka és a halántéka. A ragaszok széle körül felnyílt és elállott.

2

Dea szelíden nézett maga elé. Ez az érthetetlen helyzet, melybe érzése szerint egészen oktanul és fölöslegesen került, ha nem is rémítette meg, de nagyon és mélyen érintette. Alapjában véve nyugodt volt, tisztának és ártatlannak érezve magát, de félt a külső ízetlenségektől, s nem tudta, mennyire fog uralkodni magán, ha méltatlan dolgok érintik.

Antal végtelen figyelemmel nézett rá. Úgy, ahogy szokott, valami hűséges állatnak a figyelő magatartásával.

- Köszönöm, Toncsi-Loncsi - mosolygott kissé fájdalmasan Dea -, és legelőször is arra kérem, hogy a nagy meglepetésektől védjen meg. Tudja, kedves, én a formák embere vagyok. Szertartást tudok csinálni az élet legminimálisabb jelenségeiből. Ezt akkor figyeltem meg, mikor Nyonban a délutáni teázásban megzavart valaki. Szörnyen bosszantott. Szerettem bámulni az alkonyodó égre, finom erős teát kaptam kis csészében, három-négy darab száraz süteménnyel. Ismeri előszeretemet az édességekkel szemben - megnyugtathatom, hogy nem

az ínyenckedés volt fő élvezet - az egész evés nem is volt evés, egy finom kis íz, a tea íze - csend és sok gondolat. Jó volt... Magam rendeztem be a pillanatot magamnak, s akkor valaki megzavart... Félelmesen hat rám idegen dolgok váratlansága... Lássá, én magát ilyen szent szertartásaim közé akartam beosztani...

Antal gróf teljesen nyitott érzéssel figyelt rá. Soha nem ismert nőt, aki érzése szerint ennyire tökéletesen tudta volna kifejezni magát s ennyire elvont gondolatokra méltatta volna őt.

- Nagyon helyes - mondta. - Parancsoljon velem.

Dea elmosolyodott. Alapjában véve ez egy nagyon derék és jó fiú, aki a legnagyobb nyugalommal, tapintattal és élvezettel szokta hallgatni az ő kis bölcselkedéseit, s amit más röstellt volna, hogy magáról apró intimitásokat mondjon el, ez előtt a kedves Toncsi-Loncsi előtt már szinte sportszerűen csinálta.

Kicsit gondolkodott, hogy fejezze ki elégedetlenségét a mostani nagy meglepetéssel szemben, hogy három napra szó nélkül eltűnt és ezzel őt a legkínosabb helyzetben hagyta. Ha idehaza lett volna, akkor bizonyára minden egészen másképp történt volna.

- Arról beszélni, kedves, ami megtörtént, csak akkor érdemes, ha az ember azt gondolja, hogy ilyen megbeszéléssel a jövőben hasonló fájdalomtól megkímélheti magát. Én azonban ezt nem hiszem. Én már gyermekkoromban hozzászoktam, hogy a jó és a rossz mindig váratlanul jön. Én minden életjelenségből lemondást desztillálok ki. Nagyon egocentrikus vagyok, de az is lehet, hogy ez a furcsa borús, bánatos ősz az oka... Maga ezt nem érti meg, kedves, mert maga nem szokott lehangoló gondolatokkal bibelődni, és igaza van. Bennem is sokszor kitör az erős, élni akaró ösztön. De ha ez a kis kobold megjelenik és kinyújtja a nyelvét, úgy érzem, mintha csúfolódnia akarna a bennem levő lelki sajátosságaimmal, melyek között legerősebb az életfélelem és a megalkuvás...

- Nézze, kérem - mondta Antal -, nem szabad ilyen dolgokkal foglalkozni. Az embernek akarni kell élni, és hinni kell az életben.

Dea meglepetve nézett rá. Fájdalmasan nézett maga elé.

- Milyen jó és egészséges ez a maga nagy élethite. Ha visszagondolok a múltakra, bennem ez csak addig volt, míg az uram élt. Anyátlan gyermeknek össze van törve a bizalma az életben. Mindig gyenge voltam és megijesztett, de mikor az uram élt, akkor valahogy fölibe kerültem az életnek. Egyszer beteg voltam például, az uram minden injekcióhoz hazajött, és mikor a meglevő betegségen túl még skarlátos is lettem, valósággal fejvesztett rémület volt benne, s én büszke voltam, sőt boldog, hogy agyonkínózhattam a jósága és gyöngédsége miatt. Jogot éreztem arra, hogy a végtelenségig kegyetlen legyek vele, úgy éreztem, hogy jogom van visszaélni a helyzettel, mert a sors ezt adja ellenszolgáltatásul a szomorú gyermekkorért... Mikor pedig meghalt, kijött a visszahatás, és nem kellett többet a más gyöngédsége. Emlékszem, egy nagyon kedves rokonom vigasztalni akart, és igazán szívből jövő szeretettel kérdezte, szívig ható hangon: hogy vagyok?... Abban a percben kitört belőlem a zokogás s csak annyit tudtam mondani neki: „menjen ki, kedves”. Ő persze azt hitte, a kábítószerek okozták az idegességemet, pedig nem, hanem az a csúnya, makacs konokság, amellyel magamon állottam bosszút, mikor elhárítottam magamtól minden jót és szépet, amit az élet nyújthatott még nekem - s azért, mert ez az élet tönkretette a boldogságomat, amiről úgy éreztem, hogy engem az megilletett.

Antal egész megdöbbenve, mélyen megérintve csodálta a szép nőt, aki olyan érzésekről lebbentette fel a fátylat, amikről neki eddig fogalma sem volt.

- Nézze, Toncsi-Loncsi, kedves, engem az emberek tiszteltek azért hogy fiatal létemre lemondtam az örömről, s magam is azt hittem, hogy ez az a hűség, amivel az uramnak tartozom, és ami kijárt az együtt átélt boldogságunknak... pedig ez tévedés volt... szigorúbban megítélve, csúnya gőg, ami nem akart meghajolni a Gondviselés előtt.

Antal meghajtott a fejét, mintha az ő bűneiről lenne szó. Közben azt mérlegelte, hogy ő alapjában véve jó szív, ha ezeket a finom vallomásokat ez a végtelen finom nő számára feltárja.

Dea csöndesen mondta:

- Ma már szégyellem magam érte.

Kis szünet volt. Antal semmit sem tudott szólani. Egyrészt lesújtotta valami bánat, melyet részül kapott Deától, másrészt nem volt hozzátrenírozva, hogy az egyszerű dolgok kifejezésén túl valami mélyebb és megfoghatatlanabbat is ki tudjon szóval fejezni. Hirtelen valami ötlött fel benne:

- S mondja kérem, volt maga féltékeny?

Szinte humorosan hatott a váratlan kérdés, amit nem is lehetett könnyen kitalálni, honnan jutott éppen ebben a percben eszébe.

Dea meglepetve elgondolkozott. Mért akarja Antal ezt tudni? Talán ő féltékeny?... Szinte el is mosolyodott, s egyúttal el is pirult... Ebben a szelíd elmélázásban is állandóan ott égett a lelke mélyén a nagy probléma: a betyár és az aranyrojt... Nevetnie kellett... Vajon Antal nem azért tűnt el oly váratlanul s ezekben a nehéz napokban oly hosszú időre s züllött bele vad dorbézolásba, mert a betyárral való beszélgetése, annak az egész estének sok különös szenzációja fordította ki magából...

- A házasságban nem - mondta csöndesen. - Mi nem jutottunk odáig. Ha soká együtt éltünk volna, lehet, hogy erre is rákerül a sor, mert majdnem lehetetlen, hogy egy férfi meg ne unja azt a lenyűgöző rabságot, amelyet ugyan ő önként vett magára, de amelyben én könyörtelen zsarnok voltam... Ma ezt sem így csinálnám... ma már nem örülnék annak, ha az uram a hivatásánál fontosabbnak tekintene engem, s bizonyára össze is szidnám, ha például, olyanokat csinálna, mint mikor váratlanul megérkezett Bécsből, ahol egy fontos tárgyalása volt, és saját bevallása szerint az egész tárgyalásnál csak az az egy járt az eszébe, hogy be kell fejezni vonatindulásig, mert tudta, hogy én félek egyedül aludni... Akkor ezt én természetesnek tartottam, mint odaadásának minden mozzanatát. De mégis akkor szerettem legjobban, mikor annál a tragikus hófúvásnál, amikor ki kellett mennie, mert egész falut öntött el a lavina, s ő az első pillanatban készen állott, de én közönséges gyáva és poltron voltam - emlékszem, akkor a két kezébe vette az arcomat, és olyan szigorúan nézett rám és szólott hozzám, hogy mingyárt elszégyelltem magamat és abbahagytam a sírást... De az nagyon komoly pillanat volt... A házaseletet pedig az apró-cseprő szeszélyeskedések szokták megmérgezni, és én erre hajlamos voltam... De ő nevelt ilyenek. Engem egyáltalán olyannak nevelhetett volna, amilyenek akart. Én szerettem és az engedelmeskedés és alkalmazkodás belém volt nevelve... Egyáltalán nem vagyok önálló és föltétlen szükségem van arra, hogy valaki felettem álljon. Most is mikor ez az ostobaság történt, hogy a betyár visszaküldte a poharakat, egyedül voltam a szobában, mikor felbontottam a csomagot. Az volt ráírva, hogy virágmagvak, s én vártam virágmagvakat egy barátnőmtől... Mikor megláttam a serleget, iszonyodva separtem le az ágyamról s mikor a cseléd kivitte a szemetet, csak azután vettem észre, hogy az aranyrojt ottmaradt a paplanomon... Nagyon megrémültem, és ijedtemben elrejtettem... Maga nem volt, senkim sem volt... kénytelen voltam folyton rejtegetni... Észrevettem, hogy a személyzet a bőröndjeimet kinyitogatja: ezért vettem magamhoz, a ruhámba... S most benne vagyok a legnagyobb bajban...

Antal tágra nyílt szemmel hallgatta, de egy kis pillanat múlva már nem érdekelte ez a dolog. Azt kérdezte:

- Így tudta magát szeretni?

Dea ámulva nézett rá. Ki? Ő saját magát?

- Na, az ura, kérem.

Elmosolyodott.

- Így... Nekem is egész érthetetlen, hogy mért szeretett ennyire? Magyarázgatom magamnak, de nem tökéletesen érthető. Ő tizenöt éves korában kikerült Svájcba, Németországba, Angliába s ott nevelkedett. Az otthont mindig nélkülözte, mert nagyon családias érzésű volt. Amellett, mint egy-egy elejtett szavából észrevettem - nem szeretett róla beszélni -, különösen Németországban a diáklányokkal nagyon szabad modorban volt szokás érintkezni. Ez volt a társasága, s pénze volt, tehát sok szabad volt neki, de ez a lényét kielégítetlenül hagyta. Ő, amint nekem megvallotta, addig míg engem meg nem ismert, nem gondolt házasságra. Én viszont egy nagy liba voltam. Ismételem, engedelmes, tekintélytisztelő leány voltam, mint nagyleány sem olvastam volna el tiltott könyvet, beszélni sem beszélünk ilyesmiről soha, a nővérem is, én is igen szemérmesek voltunk. Engem nem is érdekeltek a szexuális dolgok, az is igaz. Így a házasság meglehetősen készületlenül talált, vagyis bizonyos irányban elég fejletlen voltam. Lehetett volna ebből katasztrófa is. De ő nagyon megértő volt és türelmes, nem bánta, hogy az első idők mámorában nem bírtam vele tartani. Már ahogy utólag megítélem a dolgot, így lehetett, hogy észrevétlenül értem asszonnyá az ő karjaiban. Én azt hiszem, ez a tény okozta azt az erős összetartó érzést, ami köztünk létrejött. S így utólag, azt gondolom, hogy jobb is volt, hogy akkor szakadt meg, mikor a legszebb volt, és nem kellett megérni nemcsak a kiábrándulást, de még az elhétköznapiasodást sem.

Kicsit ijedten hallgatott el. Megdöbbsent, hogy ennyire őszinte tudott lenni evvel az emberrel szemben, aki egészen más világból való, mint ő. De az az állhatatos és kitartó alázat és odaadás, melyek nem szavakban nyilvánultak meg Antalban, öbelőle a szavak finom áradatát váltotta ki. Egyáltalán szerette magát analizálni, de erre igen kevés alkalma volt. Csak egy barátnője volt, aki előtt ennyire leplezetlenül tudott akármeddig beszélni önmagáról. S ez előtt a kedves naiv Antal előtt oly nyugodtan beszélt, mintha egyedül lett volna s csak gondolkodnék: ez nem fog soha még emlékezni sem azokra, amiket ő kimond, nem hogy valaha s valamiképpen visszaéljen a vallomásaival. Már máskor is beszélt így vele, ha nem is ennyire intim érzéseket, oly szépen tudott hallgatni, s a hallgatásában valami lelkesítő volt. Tulajdonképpen egy infantilis lénynak tekintette, de arra nem gondolt, hogy ennek a mai titokfelnyitogatásnak mélyebb és ravaszabb célja is lett volna, pedig azért tárta fel lehetőleg egész lényét, hogy ezt a fiút, aki társadalmi s vagyoni helyzeténél fogva mindennek felette állott, végképp lekösse magához, védőjévé és megmentőjévé tegye.

Kint az eső elállott. A kis vadászház egyszerre napsütésbe került, mintha ez szimbolikus kép lenne. Dea fellélegzett, már egészen meg volt nyugodva, hogy elmúlik feje fölött a vihar, és még lesznek szép napjai az életben.

Antal csak hallgatott és nézett. Még a cigarettáról is elfeledkezett. Ez is gyöngédség volt? Tudja, hogy ő nem nagyon szereti a füstöt, kivált ilyen kis helyiségben, mint a vadászháznak ez a kis szobája?

A kandallóban a nagy fáhasábok szépen elégték, kellemes meleg volt, s ha odakint az élet nem állott volna őrt, csendőrfegyverrel, azt lehetett volna hinni, hogy az egész élet bú és baj nélkül, enyhe örömeiben és nyugalomban fog elfutni velük egy előkelő úri fogaton.

- A papa és a mama - szólt Antal - valamikor nagyon szerelmesek voltak... Egymásba természetesen... Kölcsönösen... Igen fiatalon házasodtak össze... Az a gyanúm megvan, hogy a mama öregebb... Sajnos, az idők folyamán, hogy úgy mondjam, eltávolodás állott be. Kettőjük közt... kölcsönösen... Milyen kár, hogy az idilleknek vége. Most kérdés, a papára kell-e követ vetni, hogy ez bekövetkezett. Vagy az a következtetés-e az igazságos, hogy bizonyos koron túl a felek kötelezve vannak elidegenedni egymástól?

- Drága Toncsi-Loncsi, valahogy igazat adok magának, ha azt mondja, hogy nem hibás a férfi, aki az előregedett feleség mellett fiatal iránt érez vonzalmat. Mit tehet róla? De valahogy úgy kell ezt megoldani, hogy a feleség ne szenvedjen, mert az is jogos, ha az asszony, aki a virágzását egy férfinak adta, vele akarja leélni a hervadását is.

- No nem - mondta Antal gróf -, a mama... kérem, a mama élt a jogával... ő nem engedte magát így háttérbe szorítani...

Dea összevonta szemöldökét. Előbb nem is értette tisztán, ehhez ő polgári erkölcsökben élt... S most arra gondolt, hogy félreértés volt, hogy ő ennyire őszinte és naiv volt evvel a kedves gróffal szemben... Ez egészen más törvények szerint gondolkodik az életről, a házasságról, a szerelemről... Féltékenység lobbant fel benne: azt ő nem bírná el, hogy ezzel a jogi szabadsággal elégítsék ki, ha „az idill elromlik”.

Aggodalom támadt benne. Vajon ez a furcsa ember tud neki segítségére lenni ebben a bajban? Mint az iskolásgyermek, aki megszökött a lecke elől, szorongó érzése volt. A vizsgálóbíró azt a parancsot adta neki, hogy tartózkodjék a szobájában, s Antal, mintha semmi sem történt volna, elrabolta, mint Zeus Iót... bika képében?

Már pillanatok óta érezte, hogy valami szorongás van a szíve körül. Elmúlt az a biztonság, amit azóta érzett, hogy Antal valósággal kiemelte a félelem kertjéből. Hiszen ő voltaképpen rab, vizsgálati fogságban van. Parancs van ellene, hogy nem szabad kilépnie a szobájából. S oly könnyedén engedte magát sétalovaglásra csábítani, ahogy minden madár kirepül a kalitkából, ha kinyitják s nyitva hagyják annak ajtaját. De ő nem madár, hanem morális lény, s ebben a pillanatban már tisztán tudja, hogy nem volt joga azt tenni, amit tesz... Különösen nem volt joga ilyen felelősség nélkül és könnyelműen beszélgetnie saját magáról. Ha igazságos akar lenni, most azonnal meg kell mondania, hogy az aranyrojtot nem véletlenül hagyta magánál, mikor a poharat lesöpörte az ágyáról. A poharat utálta és rettenetesnek tartotta, hogy a testéhez közel legyen, mert az a grófoké... és a rojtot...

Lecsukta a szemét, nagyot lélegzett, és utána sóhajtott. A szíve csaknem szétpattantotta a mellét.

Nem, nem. Inkább lenne a börtönben összezárva a rabbal ... vagy akár külön is, szenvedne érte... mint házasságban ezzel a... ezzel az idegennel.

Milyen szerencse, hogy ez oly furcsa ember, hogy még soha meg nem kísérelte, hogy testileg hozzá közeledjék... Ha van benne valami elviselhető, ez az. Nem is tudja, mi történne vele, ha megérintené...

Körülnézett az ismeretlen szobában, ahol egyszerű, sőt nagyon közönséges bútorok voltak, olcsó vásári portéka, s a falon sok vadászszákmány, szarvasok, őzek, vaddisznók s más állatok darabjai... És ő ilyen óvatlanul eljött ezzel a férfival, s már több mint egy órája itt beszél vele, és kitarja neki a lelkét, mintha önmagát akarná igazolni önmaga előtt, hímzés közben...

Remegés tört ki benne, s már menekülni, menekülni szeretett volna.

Antal talán észrevette, hogy rosszullet környékezi, s bizonyára a szellőzetlen és szűk szobának tulajdonította:

- Akar egy kicsit szabad levegőre, kedves?

3

Eső után a napsütésben a szántók úgy páráztak, mintha kigyulladt volna a talaj. Nagy pász-
tákból szakadt föl a ködpára, s a szél csavargósan hordta el, mint a pász-tortúzt füstjét.

Dea örült, hogy minden figyelmét lekötötte a ló. A süppedős, lucskos mezőn vigyázni kellett. Feltöretlen legelő volt ugyan, ahol éppen léptettek, de a fű torzsája elvadult, felzsombékosodott, s a ló patája gyakran botlott.

Meglátta a nádast. A nádlevelek még elég zöldek voltak, és messze hordta a szél a sustor-
gásukat. Dea úgy elpirult, mintha a nádas neki beszélne, róla pletykázna és utána árulkodna. Egyszerre eszébe jutott minden. Az aranyrojtot elvitték, az most valószínűleg a vizsgálobírónál van, s ő sohase fogja látni többet. Foglalkoznia kellett a lóval, rápillantott a dámanyereg kápájára, mintha figyelő szem elől rejtőzködnék, oly nyugtalan lett a nagy elbúvásban, hogy felhívta magára az Antal figyelmét.

- Baj van? - kiáltott felé Antal. - Valami?

- Nem, nem, semmi.

- Megereszkedett a heveder?

- Jól van.

- Várjon, leszálok és megnézem.

- De hiszen jól van minden - igyekezett vidáman ránevetni, és ügetésre bírta a lovat.

Még soha senki nem volt ilyen rettenetes helyzetben, érezte. Rettegett, hogy Antal beéri, és beszélgetni kezd, pedig neki most itt rögtön, a ló hátán a tiszta szélben lobogva, el kell valamit döntenie. Neki most magában kell maradnia a gondolataival.

Antal megsejtette, hogy a nőben valami van, s nem kívánja az ő közellétét, s tapintatosan nagy kerülőt csinált, mintha a rekettyést körül kellene járnia. Csak a nagy fűzfáknál fognak összeérni, gondolta Dea, ahogy utána pillantott: addig döntenie kell.

Ha a fűzetet eléri, meg fogja látni a kastélyt. A kastély az ő vesztőhelye.

Ezzel már döntött is. Egész fizikuma visszaborzadt attól, hogy abba a rettenetes helyzetbe kerüljön, hogy neki magyaráznia kell, védekeznie, illetlen férfiszemek előtt vallomást tennie valamiről, amiben egészen ártatlan, s amiről nem is tudott semmit mondani. Mert mit felelhet arra a kérdésre, hogy miért viselte a testén egy paraszt ruhájának a darabját... Égett az arca, jó szerencse, hogy a szél kifűtta, erre lehet fogni. Folyton valami másra kell fogni valamit, mert abban, ami a lelkében van, bűn lappang... Lova megérezte, hogy a keze ellankadt s újra lépésben kezdett menni, s ő hagyta. Zötyögött a nyeregben, de jólesett, mert ez megint lefoglalta s legalább pillanatokig nem gondolhatott semmit.

Más segítség nincs, csak ha elfogadja az Antal jobbát. Nem a házasságra gondolt, csak arra most, hogy a segítő jobbát. Nem tudta pontosan, mennyire van a gróf felette a törvénynek, s miben tud segítségére lenni, de sejtette, hogy mindent elintézhet, s erre van szükség; aztán

majd csak lesz, ahogy lesz. Az életösztön dolgozott benne, és kapaszkodott a legkisebb reménybe is.

Görnyedten hajlott előre, mintha minden erejére szüksége lenne, hogy a nehéz dolgot elviselje: ha annyira nem akarja őt férjének, akkor visszaél a helyzettel? De nem, hiszen soha nem került volna, ilyen körülmények közé, ha nem itt. Ott tévesztette el a dolgot, mikor elfogadta a meghívást, és egyedül eljött ide a leendő anyósához. Nem igaz, hogy csak most nem vágyik az Antal felesége lenni, sohasem vágyott rá. De nagy magánosságában elszédítette a lehetőség.

Borzasztó az, hogy torlódtak egymásra a helyzetek. Ha valaki kimozdul a nyugalomból, a sors által neki rendelt állapotból, akkor vége. Ő annyira begubózta magát a bánatába az ura után, hogy évek hosszú sora óta egyáltalán nem hallgatta meg senki fiának közeledését. Voltak imádói, akik áhitattal és lenről csodáltak fel rá. Volt egy orvos, fiatal ember, aki kezelte a szanatóriumban, egy ártatlan fiatal tudós, talán még fiatalabb is nála: ez mint valami földöntúli szentet imádta... Neki jólesett az imádat és a csönd. A fehér szobában, a fehér szenvedésben a templomi csönd és halk litánia, de amint kilépett a betegség várából, elmúlt az életben az érdeklődés. Volt egy szomszéd földbirtokos fia, ez is fiatal hozzá, aki ugyanígy rajong érte, ma is, egész lényéből sugárzott az áhitat és odaadás: egyáltalán őfelé csak olyan férfiak közelednek, akik lelki életet élnek és finomak, nemesek, tiszták s minél finomabbak és szentebbek, annál jobban csak lelki összeköttetés lehet velük... Van egy pap a szomszéd faluban, házas ember, több gyermeke van, költő, soha odáig nem ment, hogy a vallomásnak legtávolabbi jelét megmutassa, könyveket hordott neki, német és angol könyveket, nagy költőkről mesélt. Tennysonról, az örök szép prédikátora: ájult boldogság van benne, ha őt megpillantja, soha nem engedte, hogy felszínre kerüljön egyetlen szó... Aztán a Tátrában, a síkból felszökő pompás hegytömegben, a csodálatos virágok tündéri szépségében megjelent ez az Antal, felülmúlva összes csodálóját... az oligarchák szédületes hatalma a feje fölött... az egész tátrai közönség szeme fénylett, mikor előtte behódolt...

S milyen semmi. Úgy érzi, mint a megfogott madár az aranykalitkában, mindegy, ha arany, ha kalitka... Már jó volna otthon lenni a maga kis házában, a hegyek alatt: ha meg lehetne semmisíteni mindazt, ami történt... Ha újra lehetne kezdeni. Ha meg sem történné válhatnék ez az egész félelmes rettegés, ami körülveszi... Nem akarja, nem vállalja a harcot, amit ez a különösség jelent, nem veszi fel a kesztyűt, amit a kék grófné dobott felé... Irtózik az élettől. Nem akarta, nem kívánja, nem kell.

Lázás rosszérzéssel van tele egész teste. Semmi sem kell, de az igen: meg kell menekülni.

Amint a füzekhez ért, Antal, a lóról, egy paraszttal beszélt. Első gondolata az volt, hogy nem áll meg, tovább vágat, de különös, démoni vágy támadt benne, hogy egy parasztnak a hangját, a szavát hallgassa. Csak mert paraszt. Hallani kellett egy parasztnak a hangját, hogy mi is az, mi a paraszt?... Szinte izgalom volt benne, hogy most hallani fogja azt a különös nyelvet, ahogy *az* beszél...

- Egy rossz flóbertén, méltóságos gróf úr - hallotta a parasztot.

Szinte meg volt varázsolva ettől a jelentéktelen szótól. A fiatal parasztember hangjában volt valami, ami pontosan emlékeztetett a betyárra. Félelemtelenség volt benne. Az alázatosság mellett bizodalmasság. Kedélyesség, ami azonnal kicsapott, ahogy a láng rögtön világít is.

- No és mit kaptál érte? - kérdezte Antal gróf lóhátról, de mintha ő is átvette volna a parasztnak a kedélyes hangját.

- Harminc koronát vagy tizenöt nap elzárást - mondta az ember sunyi nevetéssel, és fekete bogár szemei felpislogtak, de ravasz csillogással, a lovasokra. Deára is ránézett egyúttal, és nem volt megijedve tőle.

Antal gróf felnevetett, s szintén Deára nézett, mintha neki a paraszttal valami közös csínye volna.

- De nem a vót a baj, méltóságos gróf úr - húzta a nyakát az ember s félresandított -, hanem az asszony. Mer külön vagyok tülle. Osztán mikor engem a kerülő megfogott, nem látta a puskát, mer eldobtam a rozszba, de mikor a csendörök vallattak, hiába esküdtem, hogy nincs fegyverem, csak felolvasta, hogy Török Andrásné vallomása: hogy igenis van, a télen többször hoztak haza vadat. Nem lehetett semmit se mondani többet, ugye?

S fesztelenül elnevette magát, mintha a jó cimborái előtt beszélne. Egyáltalán semmi félelem nem volt benne, hogy az urak ártani fognak neki.

- Mer tetszik tudni, az asszony vót a bírónál, hogy tartásdíjat kér, asszontartást. De a bíró meg aszonta, hogy te kergetted el, mikor ott vótam, azt mondtad, hogy mennyen, akkor nem kellett a tartás. Most keresett egész nyáron? Maga fizette a mosást meg a kosztot meg mindent? De hogy valamicskét félretett, most azt el akarod tülle szedni? Így üt el üzték, ü meg engem kiadott... Megfogott most...

Antal vidáman nézett Deára, s Dea meglepetve látta, hogy ez az Antal a paraszttal konfidensebb viszonyban van, mint bárkivel a saját rangjabeliek közt.

- Lőttél vele valamit legalább? - kérdezte.

- Hogyne - sunyiskodott s kacsintott az ember. - Múlt télen legalább harminc nyulat vittem haza neki. Úgyis ott nő fel a mi földünkön, méltóságos gróf úr, mer a nyúl is olyan, ehetne eleget az uradalomba, de csak a tilos kell neki, a mi káposztánk, azt szereti igen. A csószök nem tanítják meg őket, hogy ki ne menjenek az uradalom legelőjéül... nem igaz?... Hát kell a szegény embernek a puska, mert mit csinál télen? Mozogni kell, mer megaszalódik az ember, osztán nyáron nem tud dőgozni, ha télen nem mozog...

Folyton nevetgélt, de hangtalanul és hunyorítva minden szóhoz.

- Kérem, az nem más, szenvedély. Van úgy, hogy két óraker fekszünk le, nem azér, mintha rá vóna az ember szorulva arra a nyúlra, de azok a jó csillagos éccakák kicsalják az embert. A nem jó, ha világos hold van. Mert ha világos van, a fácán meglátja az embert.

- Fácánt is lőttél, te bitang? - kuncogott Antal.

- Annak van nagyon jó húsa, méltóságos gróf úr.

- De ha nincs feleséged, hogy eszed meg?

- Ó, neki is én készítettem el, mer én igen-igen jól tudom megcsinálni, akár vadason, akár perkeltesen.

- Na többet nem fogsz enni, ha nincs puskád.

- Van - húzta el a nyakát hamisan az ember.

- A fene egyen meg, hol vetted?

- A vasas zsidónál, egy forintér.

- Avval is lehet löni?

- Hord.

- Osztán nem lelik meg neked?

- Nem.

- Mibe kerül az engedély?

- A nem sokba, öt korona, meg az adó is öt korona, de nekem nem adnak.

Antal gróf jóízűen nevetett, és szivart adott az embernek.

- Látja, milyen gazemberek ezek? - mondta Deának vidáman.

A paraszt elvette a szivart, és haptákba vágta magát.

Antal gróf továbbléptetett, nem jutott eszébe, hogy köszönjön a parasztnak. Erre Dea sem nézett vissza rá, de megerőltetésébe került, hogy legalább egy pillantással el ne búcsúzzék tőle.

Antal vidáman beszélt egy kicsit ezekről a parasztokról, de benne csak a hang muzsikája maradt meg. Most már egészen biztos volt benne, hogy a betyár valóban paraszt volt. Ugyanez a lelkiélet. Hogy lehet az, hogy ezek alapján véve ennyire bátrak és merészek. Egészen mások, mint az ő vidékének alázatos népe. Ott elképzelhetetlen, hogy egy paraszt ilyen független bátorsággal beszéljen a gróffal az orvvadászatról, s közben még azt is tudtára adja, hogy neki joga van lelőni a kártevő vadat.

De jó lett volna köztük születni. Igazán, a falu a boldogság fészke. Egy ilyen kis alföldi falu. Ezeknek még nincs lelki válságuk. Élnek bátran és egyszerűen és vidáman, mint a vadállatok a tágas mezőkön.

Eszébe jutott, hogy mikor a betyárnak ezt mondta, az megleckéztette őt: „Ne tanítson engem arra, mi a falu? Jobban tudom én azt”. S milyen keserűeket mondott.

Már messze jártak, mikor mégis visszanezített, s a távolban meglátta a kis parasztot, s most csapott az orrába a szaga. Az a savanyú parasztszag. Egész testében megborzadt.

Amint beértek a faluba, hintó jött szembe velük.

A hintóban egyenruhás csendőrőrnagy ült, és egy civilben levő idősebb úr. Meglátták őket, s mindketten mély tisztelettel köszöntötték.

Antal gróf hidegen kalapot emelt, s Dea is biccentett feléjük.

- Nagyon helyes - mondta Antal. - Csak menjenek kedvükre - nevetett.

- Kik ezek?

- Két kiváló úriember, kedves.

Dea megrettent. Ezek az őellene kiküldött urak. Egész testében végigiszonyodott. Most, hogy eltávoztak, csak most érzi át, milyen borzasztó az, ha az embert emberek üldözik. Mi bűnt tett ő, hogy kiváló úriemberek jönnek-mennek a faluban, és őutána nyomoznak.

Összehúzta szemöldökét, nagyon amazon volt e pillanatban, ahogy karcsún, cylinderben, hosszú lovaglóruhában ült a nyeregben, és valami kis árkot ugratott át, hogy az úttestre értek.

Ebben a pillanatban jutott eszébe, mi is a bűne? Az, hogy *szóba állott a betyárral*. Ha ő akkor rá nem szól és vitába nem ereszkedik vele, akkor természetesen semmi sem történt volna. Akkor a betyár megeszi a csirkéjét, és mint egy róka elsompolyog. Viszi a pénzt és többet csak a csendőröktől hallanak róla.

Nem volt szabad megszólalnia. Hiába keresi, nem jut eszébe, mért is szólalt meg. Azazhogy, ha igazságos akar lenni, akkor tudja. Szégyellte magát saját magukért, a férfiakért, az egész úri társaságért.

A faluban lassabban léptettek, mert nagy volt a sár.

Antal nem szólott, s ő nem kérdezhetett.

Pedig nagyon szeretne volna tudni, be van-e fejezve az ő esete azzal, hogy a kiváló úriemberek eltávoztak. De ezt persze egyáltalán nem is kérdezheti meg. Lehet már neki szabadon lélegznie?

A nádfedeles kis házak ott leskelődtek a nyomorult kis kerítések mögött. Asszonyok, gyerekek, bajszos parasztok néztek ki utánuk az udvarokból, nagyot köszöntek, de inkább csak megcsodálták őket, mintha marsbeliek lennének.

4

Az inspektorné, a házi szokás szerint agyonkínálgatta a vendégeket. Antal tévedett, mikor azt gondolta, hogy a vizsgálóbíró távozott. A vizsgálóbíró jelen volt. Éppen most fejezte be a kastély személyzetének Deára vonatkozó új kihallgatását. Már jegyzőkönyvben volt felvéve minden szó, amit a házi inasok, szobalányok, mindazok, akik a kastélyban élnek és lélegzenek, csak mondani tudtak Deáról. Nemcsak az eset, hogy mi van az aranycsipkével, hanem minden szó, amit Dea itt-tartózkodása alatt elejtett. Mert a vizsgálóbíró távolabbi nyomokat keresett. Abból a feltevésből indult ki, hogy Dea már kész programmal jött ide a grófékhoz. A kriminológia előtt nincs lehetetlenség. Minél angyalibb megjelenésű a bűnöző nő, annál gyanúsabb.

A vizsgálóbíró már tisztában volt vele, hogy Dea nem szereti Antal grófot, s nem akar a felesége lenni. Ezt számos jelből állapította meg. A legfontosabb adatokat Róz szolgáltatta, aki naiv ártatlanságában és féltékenységében, melyről azonban maga is alig tudott, egészen gyűlöletes képet festett Deáról, aki mindig az utolsó pillanatig tartózkodik a szobájában, s soha nem adja jelét annak, hogy siet a grófi család után. Akkor este is, mikor a betyár megjelent: ő maga zárta be a spalétket. Rózt kiküldte a szobából és maga csukta be a táblákat. Mikor Róz belépett a szobába, akkor is egészen ki volt kelve magából, kinézett a nádasra és egész idegesen küldte ki őt, hogy: Róz fiam, menjen ki. Ezt Róz tisztán hallja még most is, ahányszor szó van erről az esetről.

A vizsgálóbíró szentül meg van győződve, hogy Dea adott jelt a betyárnak, illetve a betyárnak öltözött úrnak arra, hogy a vacsora kezdődik s lehet bejönni.

Hogy mi volt a vita a betyárral? Erről a vizsgálóbírónak szigorú megállapítása volt: szemfényvesztés, arra való vita, hogy elterelje a figyelmet a lényegről, s úgy tüntesse fel, mintha valószínűs parasztbetyár lenne az illető. Paraszt azonban egyáltalán nem lehetett, aki olyan dolgokat mondott, amit már régebben jegyzőkönyvbe vett. A vita, amint azt az inspektor reprodukálta, olyan komplikált és magas színvonalú volt, ahogy paraszt sohasem beszélt. Szociológiai fogalmak röpködtek a levegőben, olyan kifejezések és gondolatok, amilyenek a nép gyermeke fülébe el nem juthattak. A vizsgálóbíró már egy kicsit maga is foglalkozott efféle tanulmányokkal s éppen az tévesztette meg, hogy ebben az időben Magyarországon még a képviselőházban sem tudott volna ehhez a kérdéshez hozzászólni senki, ahogy Dea és a betyár tárgyalták le a dolgot.

Őneki tehát az volt a kötelessége, hogy az előzményeket is felderítse. A komplexumot éppen az zavarta meg, az aranyrojt visszaküldése. Mert ha személyes ismerősök, akkor érthetetlen, miért küldte ide a rojtot az illető udvarló úr? Nem lehet mást feltételezni, csak azt, hogy ez egy cinikus játék a veszéllyel. Utóvégre mindent meglehet magyarázni, ha egy bíró meg akarja fejteni a problémát.

Legnagyobb öröme már a reggeli postával beérkezett a turcsoki járásbíró jelentése a Dea előéletéről. A jelentés elfogult volt, a Dea javára. A turcsoki kolléga egyáltalán semmit sem akart tudni olyanféle kérdésekről, hogy Dea szeretett volna mulatni, nagy társasági életet élt volna és anyagi zavarok között lett volna. Semmi rendkívülit nem tudott mondani róla, csak azt, hogy férje halála után teljesen visszavonultan élt, emberekkel nem érintkezett, a kúriáját alig hagyta el, állandóan gyászban és mély bánatban élt.

Ez azonban mind csak külszín volt, gondolta a vizsgálóbíró. Lehet, hogy csak akkor támadt fel benne a bűnös gondolat, mikor egy oly előkelő mágnással megismerkedett... Deának semmi érdeke nem lehetett a rablásban, ha ő feleségül szándékozott volna menni Antal grófhhoz. Őt csak felhasználta a rabló. De viszont neki tudnia kell, ki volt az?

Mindenesetre erős feladat volt rendszerbe foglalni a legkülönbözőbb és legellentétebb jelentéseket és vallomásokat. Honnan tudta a rabló, hogy az inspektor akkor este jelentékenyebb pénzösszeget visz föl a vacsorához? Egyáltalán nem lehetett tudni, mi szüksége volt akkor a grófnak arra a pénzre? Váltóadóssága volt? De a váltókat ő egyáltalán tekintetbe sem szokta venni, minden anyagi ügyet az inspektor kezelt. Az inspektor pedig semmi mást nem tudott mondani, csak azt, hogy a méltóságos úr már két nappal előbb parancsot adott, hogy ötvenezer forintot vigyen fel. Ő a gyapjúeladásból és más címeken s a kézipénztárból összesen harmincezret tudott felhajtani, s ezt vitte be abban a nagy börtárcában, amelyet a betyár aztán kézhez is vett. Áron gróf erre nem tudott pontos választ adni.

Amilyen egyszerű volt a dolog végrehajtása, annyira különös és megfejthetetlen volt a felállított rablókomédia indoklása és produkálása.

Azt, hogy egy parasztbetyár gazsága lett volna a dolog, egyáltalában nem lehetett fenntartani. Két ember csinálta az egészet. A Szörnyű Jóska nevével egyszerűen megfélemlítették a cseléd-séget, úgyhogy páni rémület tört ki a cselédházakban és valóban senki sem merete kidugni az orrát. Mindenki azt hitte, hogy a betyárok rajvonalban vették körül a kastélyt. Tömeghisztéria volt. Mindenesetre magas intelligencia nyilatkozott meg az egész betörés megrendezésében, s abban a vakmerőségben, hogy a rabló nem menekült, hanem valósággal heccelődött az urakkal. Tréfált, és úgy viselte magát, mint akinek semmi veszítenivalója nincs, mert ha leleplezik, akkor sem történhetik baja, legfeljebb az, hogy nevetnek egyet a dolgon.

De ha az illető úriember volt, és csak tréfa lett volna, akkor miért vitte el a pénzt? S ha elvitte, hogy menekült?...

Megfejthetetlen dolgok ezek. Minél tovább foglalkozik az ember vele, annál átláthatatlanabb.

Az inspektor kedves bonhomióval lépett be, s jelentette, hogy a tízórai fél kettőkor lesz, a vizsgálóbíró úr szíveskedjék felfüggeszteni a munkát, mert nagyon tanácsolja, hogy mielőtt a kastélyba felmennének, valami harapnivalóval készüljön elő a déjeunére.

A vizsgálóbíró már ismerte ezt a szokást, és maga is szükségesnek látta, hogy szót fogadjon. Összerakta tehát az iratait, lezárta a vaskazettát, amiben az iratokat tartotta, a kulcsot zsebébe tette, és az inspektorral átment a hosszú folyosón az ebédlőbe.

A nagy ebédlőasztal meg volt terítve.

- Egy kis levest parancsoljon, bíró úr - kínálta igen kedvesen az inspektorné, aki olyan volt, mint egy töltött galamb.

- Hát bizony a méltóságos úrnál, a löncsnél az a legnagyobb baj, hogy leves délben nincs. Egyáltalán oly gyorsan esznek a méltóságos urak, hogy az nem magunkfajta embereknek való. Tessék, bíró úr, méltóztassék.

A bíró szórakozottan evett, csak a saját gondolataival küzdött. Méltóságán alulinak tartotta, hogy kérdéseket tegyen fel hivatalos eljáráson kívül, de már szédült a nagy megerőltetésben, hogy kell megfejtetni ezt a dolgot. Még mikor a grófi ebédlőben volt, akkor is ugyanezzel a szórakozottsággal ült s hallgatott.

Néha odapillantott Deára, s nem tetszett neki ez az asszony. Annyira gögös volt, oly rideg és megközelíthetetlen, hogy a köszöntésén kívül egyáltalában nem tudott hozzá szólni. Ő egy szegény kishivatalnok fia volt, és végtelenül imponált neki a grófi ház. Előbb valami jelentéktelenséget kínáltak, rózsaszínű retket, novemberben és apró vajgömböket adtak az inasok s utána egy kétméteres ezüsttálon, mely apró kerekeken szaladt, a terítetlen asztalon betoltak egy egész szarvasgerincet. Egész megdöbben. Ilyet még nem látott. Ahogy a disznó orját szokták kivágni az állat egész hosszúságában, úgy volt ez kimetszve a szarvasból a nyakcsigolyáktól a farkperecekig. Barnás szósszal volt leöntve, s úgy lehetett belőle venni, ahogy a halat fejtí le késsel, villával az ember.

A vizsgálóbíró meg volt döbbenve, s életének eddig legnagyobb eseménye volt ez a borzalmas ételhegy.

Ez nyilvánvalóvá tette előtte, hogy ezekkel az urakkal, ezekkel a nagyméltóságokkal lehetetlen egy szerény vizsgálóbírónak megharcolni. Itt elveszti a tájékozódását az evés és a táplálkozás kérdése felett egy egyszerű polgári egyéniség.

Még mikor a tálat elvitték is - alig fogyott valami az ételtömegből, pedig vagy tizenketten voltak az asztalnál, csupa olyan családtagok, akiket a vizsgálóbíró nem ismert - akkor is álmélkodással nézett utána. Harmincezer forint óriási nagy pénz, de ebben a milióban elvesztette jelentőségét és potom összeggé, bagatell summáskává változott s valóban itt nem arról van szó, hogy ezt a pénzt szerezz vissza valaki. Itt nagyobb tétre megy a játék: Dea.

Dea... Istennő... A latin istennő szó, mint név egy földi asszonyon.

Alig mert rápillantani. Nem így képzelte ő a dolgot. Ő azt hitte még reggel is, hogy délig már alaposan megizzasztja ezt a Dea istennőt. Olyan keresztkérdésekre készült fel, hogy azzal alaposan összezavarta volna őistennőségét. De nem lehetett hozzájutni, mert be kellett érnie azzal, hogy hiába parancsolta meg, hogy Dea önagysága a szobáját el ne hagyja, azt a hírt adták át, hogy ideasága kilovagolt a fiatal gróf úr öméltóságával.

Most itt ülnek egymással szemben, de oly végtelen távolságban, mintha a királyi asztalnál volna, ahol a rangok és méltóságok mérhetetlensége távolítja el egymástól az embereket.

Így nem lehet vizsgálatot lefolytatni - gondolta magában a bíró -, ez valósággal kicsúfolása a törvény előtti egyenlőségnek.

A szarvas után apró sütemények tömegét hordták körül, aztán vége volt az étkezésnek. Még egy korty pezsgő, s felállottak.

A társaság kettes csoportokra oszolva beszélgetett, mintha egyáltalán semmi sem lenne a levegőben. A vizsgálóbíró csak azt látta, hogy itt mindenki gróf és grófnő, s vele senki a legtávolabbról sem foglalkozik. Ők, az inspektorral ketten, mint néma szereplők vannak jelen, s mindössze alkalom adatott arra, hogy nézhessék, ahogy az olimpusi istenek lakmároznak.

Asztalbontás után átmentek néhány sötét, roppant értékkel zsúfolt termen a nagy ablakokkal körülépített s újonnan az épülethez hozzáépített teraszra, ahonnan gyönyörű kilátás nyílt a parkra és a nádasnak egy sarkára. A bíró szemérmes zavarral pillantott az aktképekre a falakon. Egy olyan nagy asztal volt az ablak előtt, hogy alig lehetett beülni a nehéz fotelékbe.

Itt mindenki feketekávét kapott, és dohánykészülékeket hordtak körül az inasok. Az urak hatalmas fekete szivarokra gyújtottak. A vizsgálóbíró sem merte visszautasítani, bár gyenge dohányos volt. Rágyújtott de nagyon erősnek találta a szivar füstjét s a feketekávét is. Aggódva nézte, hogy fog menekedni ettől a különös élvezettől, s már érezte, hogy a fejébe száll az erős bor és az erős kávé és az erős szivar. Itt valóban nem lehet gondolkozni, itt csak élni lehet. Itt külön ki kell tenyészteni az embernek önmagát, hogy az életnek ezeket a ritka előkelő élvezeteit elbírija. A mennyezetig érő óriási ablakon a nap opálosan fénylett be, és a vizsgálóbíró enyhe kábultság vett erőt, mintha ópiumot evett volna.

- Holnap reggel a... az Antal gróf... a fiam - mondotta Áron gróf a vizsgálóbíróhoz intézve szavait -, a... elutazik a menyasszonyával, és Bécsben esküsznek.

A vizsgálóbíró megdöbbenve nézett rá.

- Méltóságos uram, alázattal bocsánatot kérek, - mondta elfogódva -, a vizsgálat érdekében...

- No, a vizsgálat - mondta Áron gróf -, gondolom a vizsgálat be is van fejezve, nem?

- Nem, kérem, gróf úr, még csak most kezdődik.

- Ah, bah. Be van fejezve. A fiam ugyanis megmagyarázta a dolgot... Az egész csak az ő részéről történt kedves játék volt.

Ezzel Áron gróf vidáman körülnézett:

- Nagyon sajnálom, hogy ez a szépen indult kis rablócsíny ilyen hamar befejezést nyert. Nem?

Füléhez tette a kezét, hogy süket ember szokása szerint meghallja a válaszokat. De a társaság alig reagált. Mindenkinek volt mondanivalója a szomszédjához s csak éppen finoman mosolyogtak.

- A fiam, Antal gróf - mondta hangsúlyozva Áron gróf - akkor este egy kicsit kimulatatta magát. Az egészet ő rendezte, hogy a mi aranyos Deánknak egy kis szórakozást szerezzen. Ugyanis arról volt szó, hogy ezen az Alföldön még most is előfordulnak az olyan izék, betyárhistóriák, és ő egy kis hamiskás tréfát talált ki. Az egészet ő rendezte, és most ezt nekem meg is mondta. Tehát az egész csak félreértés volt, hogy ilyen komoly fordulatot vett a dolog, és még a tisztelt bíróságot is érdekelte, az ügy, nem? Az egészben csak ezt sajnálom, mert kérem én mindenkor tisztelettel voltam a bírósági eljárással szemben, de miután ma délelőtt családi tanácsot tartottunk és kvázi házi törvényszéket ültünk, a dolog el van intézve.

Körülnézett. A vizsgálóbíró szédült. Nem tudta pontosan a szivartól-e, vagy attól, hogy az ügy ilyen fordulatot vett.

- Antal gróf bocsánatot kért a család tagjaitól külön-külön és egyenként, ahogy illik, és megígérte, hogy soha többet ilyen tréfát meg nem enged magának, úgyhogy most már semmi más hátra nincs, csak hogy a dolog kellő megvilágítást nyerjen, és ezen kínos affér aktái szépen lezárassanak. Magam vállalom, hogy még ma bemegyek Budapestre, a hazánk fővárosába és beszélek Ducival, s megmagyarázom neki, hogy a sok port felvert izé a lovagiasság szabályai szerint házi fenyítéssel el van intézve.

A vizsgálóbíró csak nézett mereven, s nem tudta, hogy ő most fiú-e vagy lány.

- Nahát, hála istennek - mondta Áron gróf és nagyot szippantott a szivarjából, akkor a feleségéhez fordult:

- Magának van a legtöbb oka, kedvesem, rossznéven venni, hogy ez az éretlen tacskozó, ahelyett, hogy előre figyelmeztetett volna. Nem?

A grófné halvány arca nagyon fáradt volt. Csak a szemével intett, és ezzel el volt intézve az egész dolog.

A vizsgálóbíró Deára nézett. Most eszmélt, hogy az Áron gróf beszélgetése alatt is folyton őt nézte, de amit hallott, annyira meglepte, hogy nem figyelte külön a Dea arcát. Most értette meg, hogy Dea erről az egészről most hall először, oly meglepetés ez számára, hogy nem bír uralkodni magán. Belesápad és merev lesz minden vonása, s szemei dermedten néznek a végtelenbe.

Ennél az asztalnál, ebben a társaságban nem felelhet semmit az Áron gróf kissé kapkodó, kissé felületes és zavaros kijelentésére, de érezte, hogy neki magának megvan a különvéleménye. Nem hisz a mesében.

Az egészszet csak arra találták ki, hogy eltussolják a dolgot. Nem tartozik rá, az igazságügyminiszter dolga. Őrá csak az tartozik, hogy emberileg, egyénileg fenntartja azt a felfogását, hogy itt, akárki csinálta, valóságos betörés történt, s mint villámfénynél, meglátta a megoldást. A csomagot Sátoraljaújhelyen adták fel. Hogy jutott volna Antal gróf Sátoraljaújhelyre?

Még nem kapta meg az értesítést, hogy a feladó postahivatal, az állomási posta milyen véleményt adott. Hirtelen nem is érdekelte tovább a grófok magatartása: ők az urak, csinálják, ahogy tudják, ő saját magát nagyon kárhoztatta, hogy ezt a pontot nem forszírozta.

Felállott, meghajtotta magát:

- Tudomásul veszem méltóságod bejelentését, és arról köteles jelentést teszek felettes hatóságomnak. Méltóztassék azonban megengedni, hogy kijelentsem, hogy a körülmények egy valószínű betörés tényét világítják meg, s ebben az esetben hivatalból üldözendő bűncselekményt kell tekintetbe venni. Kérni fogom a fiatal méltóságos gróf urat, hogy a dolgokra vonatkozó tanúvallomását hivatali helyiségemben megtenni méltóztassék, hogy azt jegyzőkönyvbe vehessem. Kérni fogom mély tisztelettel az állítólagos csíny bűnsegedeit megnevezni, hogy őket is kihallgathassam.

A társaság némán hallgatott. Áron gróf idegesen kiáltott:

- Kérem, kedves barátom, nem értem tisztán, mit akar, bocsásson meg, süket vagyok, mint az ágyú, igen?... A dolog most már tökéletesen rendben van, s én még ma beszélek az igazságügyminiszter úr őexcellenciájával s kérni fogom az egész izé megszüntetését.

A vizsgálóbíró meghajtotta magát ismét:

- A dolognak ezt a részét méltóságod bölcs belátására bízom, én hivatali esküm s hivatásom parancsa szerint kénytelen vagyok folytatni a sajnálatos bűnügy vizsgálatát.

Ezzel harmadszor is meghajtotta magát, hátat fordított és eltávozott.

- Menjen utána - szólt Áron gróf az inspektornak -, valami bolondot ne csináljon az az ember.

Az inspektor sietve körülhajlongott, és utánament a bírónak.

Azt a hallban érte utol, mikor a kabátját vette magára. De hiába fogta tréfára a dolgot.

- Tudja, bíró úr, nehéz nagyurakkal egy tálból cseresznyét enni... Ajjaj, én jól ismerem őket... Ezekről igazán ennél még nagyobb tréfa is kitellik... Mingyán gyanús volt nekem az, hogy Antal gróf eltűnt... Szégyellte magát, azért bújt el a faluban...

A bíró nem felelt. Mikor a neki berendezett irodába ért, ott friss postát talált. Egyik levél a sátorlajújhelyi csendőrség jelentését tartalmazta. A jelentés azt mondta, hogy egy Szabolcs megyei parasztember alaposan gyanúsítható a betörés ügyében, mert tanú van, aki ráismert, egy szomszéd falubeli vasúti munkás, aki beszélt is vele, mikor a csomag feladása után kijött a postáról. A címzést a postahivatalnokkal végeztette el, akit megkért, hogy írja meg helyette, s az illető hivatalnok, az előkelő névre való tekintettel, ezt vállalta is.

A Budapestről utána küldött jelentésekben már azt is megtalálta, hogy a gyanúsított földműves napszámos három nappal ezelőtt eltűnt a községből, ahol egy forrongás alkalmával teljesen azt a föllépést tanúsította, amelyet a személyleírás után s a hírlapok közlése után várni lehetett tőle. Szenvedélyes és szocialista szellemben viselte magát. Valószínűleg a fővárosban tartózkodik.

A vizsgálóbíró ezek után legyintett, és a grófok naiv eltussoló meséjét semmibe sem vette. Ő kötelességének megfelelően folytatja a dolgát, s megírta a tanúidéző blankettát Dea úrnő számára.

A kikézés azonban nem történhetett meg, mert az idézést Áron grófnak vitte be Johann, aki azt darabokra tépte, és leendő menyének egy csokor rózsát küldött a szobájába, azzal a kéréssel, hogy tekintse őt mindig hódoló hívének.

5

Az őszi alkonyat hamar itt volt. Dea becsukatta a táblákat a szobájában, s a szép meissenai porcelánlámpa mellett ült egy fotelben, és maga elé nézett.

Voltaképpen örült, hogy minden kívánságát respektálták, így azt is, hogy akkor vonulhatott vissza a szobájába, mikor akart.

Voltaképpen két szoba volt, a másikban volt az ágy, az ajtó nyitva.

Megszerette ezeket a száraz, kedves öreg szobákat, jobban, mint a benne lakó embereket. Ha börtönbe csukják, milyen cellája lesz?

Milyen furcsa az élet. Hogy kerül ő egy ennyire lehetetlen helyzetbe? Nem kívánná események nélkül s főleg érzéketlenül leélni az életet. Sajnálatraméltó és alacsony rendű létezés volna. De ez mégis különös. Az embernek nincs módjában, hogy változtasson az életen, a kiejtett szó gyakran olyan, mint az eldobott kő, többet vissza nem fogható, és a repülés irányán már változtatni nem lehet.

Az ő egész tragédiáját az okozta, hogy egyszer rossz pillanatban szólalt meg. Nem bírja megérteni, mért volt annak a néhány szónak, annak az ellenkezésnek, vitának akkora fontossága, hogy íme az egész élete tönkremegy miatta. S nincs senkije, aki előtt mindent elmondhatna. Talán egy jó bíró még a legjobb volna: az előtt úgy kibeszélhetné magából, mint a katolikusok a gyónásban... Igaz, Antallal eddig nem is volt szó vallási kérdésekről. De ezek a grófok nagyon vallásosak, s milyen gyöngédek hozzá, mióta ő itt van, plébános nem volt a lakásban. Csak most érti meg, hogy ez valami igen finom gyöngédség vele szemben. Bizonyára Toncsi-Loncsi rendezte így, mert benne túlfinomult érzékenység van, mihelyt arra kerül a sor, hogy megvédje az ő kedélyhangulatait... De ez bármekkora is, nem pótolja a bensőséges összetartozás érzését: ő soha nem tudná evvel a szegény emberrel életét leélni... annyira más...

annyira idegen planétán él, hogy sohasem hangzik együtt kettejük érzése... Már ahhoz öreg, hogy most tanulja meg egy új világnak a stílusát és követelményeit...

Most jut eszébe, hogy neki az nem volt nagy dolog, szóbaállani a betyárral. Az az ő számára egy falusi ember volt, s ő mindig szeretett otthon ezekkel a földműves emberekkel beszélgetni. Már az ura kifogásolta, hogy a cselédeknek és az embereiknek, munkásaiknak ki szokta kérdezni az életét... De akkor ő csak mosolygott ezen... Eszébe villan egy eset, egyszer egy cigány-asszonyt faggatott így ki teljes jóhiszeműséggel, sírt az utcán, ő arra ment, meglátta, megállott és megkérdezte, mi baja. A cigány asszony egy darabig ímmel-ámmal felelgetett, aztán, hogy ő nem hagyta abba, ráförmedt: „Mi köze hozzá? Üsse az orrát a maga bajába.” Ő nagyon megrettent a durvaságra, és sietve elmenekült s hosszú ideig visszhangzott benne az asszony szurtos védekezése az illetéktelen kérdezősködés ellen. Egy grófnő ugyanígy tiltakozna, ha valaki merészelné faggatni afelől, hogy mi baja van?

De ő közelebb érzi magát az emberiséghez. Már az intézetben ő volt társnőinek a kismamája, akihez odafutották és kipanaszolták a kis bajaikat. Az ő szíve nyitva van a fájdalmak és az örömek számára, s osztozni tud másoknak a lelki életében. Nem fék nélkül természetesen. Nem gögös, de tartózkodó.

Egy bizonyos, ebben a világban, a grófok közt, elveszett embernek érzi magát. Egészen hiányzik belőle az önzésnek ez a magas foka, ahogy itt le szokták zárni magukat ezek, kizárólag csak a saját körük számára. Más ember nem létezik előttük, csak aki a szoros rangbeli körbe tartozik. A társasághoz. Mindenki mással szemben megközelíthetetlenek. Magasabb szférában érzik magukat. Csak legfeljebb lepillantanak a mélyben élőkre. Neki ez fárasztó és unalmas is. Be vannak zárva s el vannak különítve az élettől. Pedig mily egyszerűek, tudatlanok és babonásak. Semmit sem tanulhatnak meg a közvetlen életből, mindent a nevelőkön és a cselédeken keresztül kapnak kézhez.

De mit bánja ő ezt a világot, csak egyszer még isten adja, kiszabadulhasson közülök.

S hogy fog ez megtörténni? El nem lehet képzelni... Csak az a reggeli utazás meglegyen már... Holnap Budapesten lesz. Akkor már ki fog szabadulni. Onnan már elrepülhet, ahova akar. Haza, haza.

Úgy tetszett neki, soha ilyen éber nem volt, mint most, és mégis úgy tűnt fel, mintha aludnék. Akkor is tudta, hogy nem alszik, éberén és tisztán lát, mikor belépett az idegen.

Valaki belépett a nyitott ajtón a másik szobából, s amint belépett, tudta, hogy ez nem inas és nem urasági ember: egész szíve megdobbant s rémülettel nézett rá, pedig pillanatokig nem tudta ki ez? Nem tudta és mégis tudta.

Az ember megállott. Furcsa dacosan. Fejét sem hajtotta meg és mosolygott.

A betyár volt.

- Maga hogy kerül ide? - mondta ő, és nem sikoltott fel, nem ütött lármát, nem vesztette el eszméletét, semmi sem történt vele, csak kimondhatatlan csodálkozással volt eltelve.

A betyár nevetett. Szép, egészséges fogai kicsillogtak. Kis barna bajusza - milyen szokatlan -, éles kék szeme a barna arcban, egész ragyogó pillantása, nem hogy felrémítően hatott volna rá, de egészen természetes volt, csak nem értette, hogy jön ez most ide?

- El kellett jönni.

Dea álmélkodva csak nézett rá.

- Miért?... Ez borzasztó... Hiszen akkor magának vége...

- Egy életünk van. Annak egyszer úgyis vége. De nekem el kellett jönni, hogy megkérdezzem.

Dea hosszú ideig nem bírt válaszolni, csak valami meleg kezdett zsibongani benne, ami elvette az erejét.

- Hogy jött be?

Mert az értelem legelőször mindig a titkot akarja megfejtetni.

- Nyitva volt a folyosón a hátsó ajtó. De nem ez a fő, hanem az, hogy meg akarom kérdezni, mit gondol rólam?

- Én? Magáról? Semmit. Mit gondoljak én magáról?

- Valamit csak gondol. Az ember mindig gondol valamit.

- Nem tudom, mit gondoljak.

A betyár megmozdult. Csak annyit, hogy egyik csizmáját a másik elé tette. Jó lovaglósizmában volt. Jól volt öltözve. Mint egy vadász.

- Ide figyeljen...

Zsebébe nyúlt, és kivett valami írást. Különös alakú papírok voltak. Keskeny, hosszúkás lapok.

- Itt van két darab hajójegy.

Dea álmélkodva, mozdulatlanul hallgatott.

- Gyűjjön Amerikába velem.

Dea még nagyobbra nyitotta a szemeit.

- Hogy mer maga...

A betyár nem is hunyorított, egyszerűen mondta:

- Ne beszéljen sokat. Az egyik jegyet itt hagyom magának. Ha akarna, velem jöhetne. De ha nem mer, jöjjön utánam. A hajó tizennégy nap múlva indul Hamburgból.

Dea, mint valami csoda előtt, a fejét ingatta. Nem értette a vakmerőségnek ezt a csodáját.

A betyár egy pillanatig várt, akkor odalépett hozzá. Nehéz kezét rátette a vállára, s a szemébe lőtt a tekintete.

- Maga az enyém.

Dea most rettenve vont a vissza magát.

Ebben a pillanatban tudta, hogy ez nem igaz. Ez lehetetlen.

- Maga téved.

- Nem én... Az első pillantásra láttam... Ne várjon, mondjon igent.

- Nem.

- Nem?... - szólt csodálkozva a betyár.

- Nem.

- Nézze: Szörnyű Jóskának nem lehet nemet mondani.

- Menjen.

Ezzel felállt és hátrább lépett.

A betyár megdöbbsent csodálkozással eresztette le a kezét.

- Hm. Kár.

- Én nem az vagyok, akinek maga gondol - mondta Dea.

Elmosolyodott.

- Tulajdonképp megtisztelő az ajánlata, és sajnálom, ha megsértem a visszautasítással. De én úriasszony vagyok. Magának egy olyan feleség kell, aki együtt tud dolgozni magával. Egy derék, egészséges, jóra való nő... Én, legnagyobb sajnálatomra, nem vagyok egy ilyen nagyszerű, hősies emberhez való... Mindenkinek annyit jelent a világ, amennyit abból magának meg tud szerezni... Én semmit sem tudok... Énnekem jólesik, hogy maga mer felém fordulni minden gondolatával: de én ezt, kedves barátom, nem tudom viszonzni... Én nem születtem arra, hogy cselekedjek, én arra való vagyok, hogy szenvedjek... felháborodás, megcsalatottság, dac: ez igen, erre alkalmas vagyok... önmegtágadás, önkínzás, csalódás önmagamban, harc a lélekkel, a vérrel, teljes összezavarodottság, mások által meg nem értettség... összeomlás, undor, hitetlenség, elsekélyesedés, egypár tisztán látó pillanatnak a keserősége... a gögösen elmúlt fiatalság után való visszavágyódás... mit soroljam magának, mi az, ami egy magamfajta nőnek a lelkében van... Távol vagyunk egymástól, kedves jó ember... egész nagyszerűségében fél tudom fogni annak a jelentőségét, micsoda földöntúli öröm volna, ha újra lehetne születni, nőni, s ha én magához oda tudnék érni, megérni, azzá lenni, aki egy ilyen ember mellé való... vagy maga születne újra abba a világba, amelyben én létezem: s akkor a bálványt, akit magam építék magamnak és természetellenes áldozatokkal nagyra növelek, a fiatal vér forróságával, a tiszta indulatok feláldozásával, naponként önfeláldozással imádni... míg önkezevel dönti le az ember egy eszeveszett pillanatban... ezt a tragédiát tudná az én szívem végrehajtani és elszenvedni... De mi ez a kis szív: egy parány az egész mindenségben, ugye? Két életet egyben leélni... ah, hagyjon... nem, ez nem megy...

A betyár rendületlenül nézte a gyönyörű nőt, ahogy ebből hihetetlen gyorsasággal és halksággal előtte is váratlan és ismeretlen szavak suhogtak ki, akkor odalépett hozzá, erős medvekarjaival átölelte, összeroppantotta s megcsókolta.

Dea elvesztette magát. Nem tudta mi történik vele. Pedig sohasem volt életében ennyire öntudatnál.

A betyár felemelkedett, s azt mondta:

- Jó lettél volna nekem így is.

Dea kinyújtotta kezét:

- Menjen. Menjen. Köszönöm, hogy eljött. De most menjen. - Aztán körülnézett a szobában, s nem tudta, álmodott-e, vagy valóság, hogy a szoba üres. Az egész szoba kiürült. Az egész élet elvesztette értékét. Üres lett a mindenség... Most hova menjen ő tovább, hogy ezt az álompillanatot bele tudja ragyogni a sötét őszi ég alatt a világba... Róz jelent meg sokára, mily végtelen idő múlt el, s halk susogó hangján jelentette, hogy a méltóságos asszony kéreti a méltóságos asszony öméltóságát, hogy kegyeskedjék vacsorához jönni.

Még mindig azon a díványon ült, ahol álmodott.

Csak kézzel intett. Hogy igen. Majd.

Mikor magában maradt, sokára felemelkedett. Különös volt neki, hogy tárgyakkal érintkezik, mikor egész lénye mintha fel lett volna olvadva lankadt gyönyörben.

Kinyitotta a kis táskáját, kulccsal, kivett egy üvegcsét. A pohár vízbe öntötte. Visszaült a díványra.

A pohár vizet kiitta s megsimogatta a díványt.

6

Mikor a bécsi pályaudvaron leszállott, csodálkozva és nevetve nézett körül.

Egész úton olyan vidám volt, a szeme folyton kacagott, arca mosolygott, az utasok utánanéztek, hogy ki lehet ez a boldog ember, s ezen ő még jobban nevetett, hogy el se hinnék, ha megmondaná, hogy Szörnyű Jóska ül közöttük. Kétezer pengő, ha valaki hozzányúl s azt mondja: Fogják meg...

De senki se mondta ezt, s ő vidáman és elgondolkozva ült a vonaton, az emberek között és arra gondolt, hogy az ő neve most nem Szörnyű Jóska, nem is Avar Jani, hanem Hallgató Bertalan, kőművessegéd, a zsebében van a munkakönyve, s egy német levél, hogy fel van véve munkára a drezdai Kunz und Möller cégnél. Semmi sem kell, csak bebújni egy új névbe, s akkor már új életet kezdhet akárki.

Megállott a nagy embervásárban s körülnézett, és csodálkozva hallgatta, hogy mindenki olyan szavakat mond, amit ő meg nem ért. Mióta ájtott a határon és meglátta, hogy a vasutasoknak piros sapkájuk van, azóta játéknak látszott előtte az élet. Az emberek játszanak. Avval mulatják magukat, hogy Bruckon túl nem magyarul kommandíroznak és nem kék sapkát viselnek a vasútiak, hanem vereset.

Amint átadta a jegyét, s a nagy vasúti csarnokba ért, mely éppen olyan nagy volt, vagy még nagyobb, mint a pesti állomás csarnoka, ez is játéknak látszott előtte, hogy ő egymagában ott áll ebben a nagy idegen világban.

Emberek tolonganak, futnak, lótnak körülötte, mind tudja, mit akar s hova kell mennie, csak ő nem.

Vajon mi lesz ebből? Eszébe jutott, hogy Vidra úr megmondta, hogy amint megérkezik, rögtön vegyen egy magyar újságot, a táskáját tegye le maga mellé, s a kijáró ajtó mellett, de kívül az ajtón, a nagy folyosón, álljon meg és olvassa végig az újságot. Mire elolvassa, akkorára meg fogja találni őt az, aki ki van küldve, hogy odavezesse, ahova mennie kell.

Megvette az újságot, s kiállott a bal oldali kijáratnál, kívül az ajtón s hozzáfogott olvasni.

Alig nyitotta ki, már látta a vastag betűkkel nyomtatott címet:

Szörnyű Jóska legújabb merénylete.

Le volt írva, hogy Szörnyű Jóska megjelent a haraszi kastélyban, s éjfél után egy órakor belépett az inspektor ablakán. Az inspektor úr újságot olvasott az ágyban. Egyedül, ahogy szokott. Oly edzett ember volt, hogy a legnagyobb télben is nyitott ablak mellett szokott aludni. Egyszer csak kis zörejre lett figyelmes. Amint felpillantott, egy töltött revolvvert látott magára szegezve. A következő pillanatban a betörő már bent is volt a szobában és a revolverrel megtámadta. Az inspektor hősiezen viselte magát. (Avar Jani nevetett.) De Szörnyű Jóska rákényszerítette, hogy felnyissa a szobájában levő vasszekrényt, s abból az inspektor egész megtakarított vagyonát, húszezer pengőt (Szörnyű Jóska nevetett: a gazember! csak tíz volt)

kivette s elrabolta. Mikor a rabló zsebébe rakta a pénzt, az inspektor pusztá kézzel megtámadta, dulakodás kezdődött, s a betyár a szegény inspektort késsel leszúrta. Úgy találták meg vérében fetrengve a rabló távozása után, eszméletlen állapotban. (Avar Jani nevetett: soha életében senkit meg nem ütött, senkire rá nem lőtt, senkit meg nem bicskázott.)

- Gazember - mondta hangosan, s kinézett az újságból. Délelőtt kilenc óra volt. Szép őszi reggel volt Bécs városában. Óriási nagy térség volt előtte, körülvéve házakkal, palotákkal. Villanyosok futkostak a túlsó oldalon, és egy szép kis trafikusbódé volt a villanyosmegálló mellett jó távol. Megfigyelte, hogy a villanyosoknak is más színe van, mint Budapesten.

Akkor továbbolvasta az újságban a cikket. Az részletesen elmesélte, hogy az inspektor szegény mennyi vért vesztett. Nem értette, maga vágta össze magát a jámbor, hiszen oly ijedt és alázatos volt, hogy kár is lett volna bántani. Bizonyosan azután gondolta meg, hogy jó lesz vért eresztetni, hogy a gyávaságát eltakarja... És tízezret keres vele...

A cikk végén azonban valami rettenetes dolgot olvasott: „Ugyanezen az éjszakán sajnálatos baleset történt. A kastély vendége, a fiatal gróf menyasszonya véletlenül nagyobb mennyiségű ismeretlen álmport vett be, s most élet-halál között lebeg.”

Megrettent. Dea megmérgezte magát. Felhördült és megremegett.

Míg meredt szemekkel nézett az újságba, megállott mellette egy idős hordár és megszólította:

- Magának izen Vidra úr? - mondta - ides uram?

Meghökkenve nézett rá. Idegen arcú ember volt. Rövidre nyírt piszkosfehér bajusza volt. Szokatlan hordársapka volt a fején. De a szeme barátságosan nézett, egészen magyar őszinteséggel.

Kicsit várt s csak nézett a szemébe. Idő kellett neki, míg felocsúdott rémületéből s míg bebizonyosodott a lelkében, hogy ez az ember csakugyan a Vidra úr küldöttje és jó barát.

Összehajtotta az újságot, eltette a zsebébe, akkor azt mondta:

- Magát Vidra úr küldi?

- Igen, Bertalan öcsém.

Aha, hiszen ő Hallgató Bertalan.

Megnyugodott. Lehajtotta a fejét, s komolyan bólintott. Már ő Hallgató Bertalan. Kőműves. Bólintott.

- Itt vagyok.

Átfutott rajta a hideglelés. Ugyanezt a szót mondta volna akkor is, ha Avar Janinak, vagy Szörnyű Jóskának szólítja ez az ember vagy egy német zsandár... Akkor is azt mondta volna: „Itt vagyok.”

A hordár felkapta a táskáját, ahogy a hordárok szokták, s ő még utána is nyúlt, hogy nem engedi... Még paraszt volt ahhoz, hogy egy nem nehéz táskát mással vitessen, de a hordár nem hagyta. Azt mondta:

- Tessék csak hagyni, ez az én kötelességem. Megyünk a Lumpácibusba, már várják az urat.

Elindultak. Átvágtak a téren, s bementek egy utcába. Aztán mentek, mentek, hosszú utcákon keresztül, egyikből ki, másikba be.

- Maga itt él Bécsben?

- Itt.

Újra mentek egy jó darabot.

- Hogy került ide?

- Hát... összekaptam a feleségemmel. Tímár voltam Debrecenbe. Elvettem a mesterem jányát. De az asszony nagyon akaratos volt, csak parancsolt, én meg meguntam s eljöttem.

Még most is úgy beszélt, ahogy a debreceniek. Olyan édes hangon, a szavak végét felkapkodva: akaratos *vót*... csak parancs*ót*... én meg megunt*am*... eegyüttem... Sehol se tudnak ily ízesen beszélni.

- Lehet itt élni?

- Hát tuggya, idesuram... lehetsíges... Jaó emberek ezek a nímetek... Jaó málé emberek... Kereset hun van, hun nincs... de azír csak megvan az ember, no... Mán én nem is mék vissza Debrecenbe... mír? mer ott a szegíny embernek semmi becsületi... itt meg mégiscsak emberszámba veszik az embert, osztón eltelik a kis idő...

Mentek az utcákon. A debreceni néha egy-egy szót mondott. Láttá, ahogy Dea ott fekszik halottá váltan az ágyon. Betakarva drága selyempaplannal.

Egyszerre elveszett az életéből minden. Mintha kihullott volna a tarisznyájából, ami érték. Csak ment ebben az idegen városban, egyik lépést a másik után. Magas kőfalkerítés alatt mentek el.

- Belveder - mondta a hordár, s magyarázni kezdett, mint aki hozzá van szokva, hogy az idegen kíváncsi arra, hogy hol laknak a főhercegek. De ő nem figyelt rá, a saját bánatába merült, és még azon csodálkozott, hogy ebben az idegen ruhában, úri ruha, cipő, sapka: hogy ebben csakugyan ő van benne, s a lelkéből semmi sem hiányzik... Minden bánat ott van benne, hiánytalanul...

A hordár is rájött, hogy ez nem kíváncsi Bécsre. Ő is újra csak a maga bajára térült.

- Megtruccoltam az asszonyt - mondta - Én akkor csak elindultam gyalog. Mentem, mentem, a téglavetőig, onnan elmentem Szoboszlóig, onnan Kabáig, onnan meg Püspökladányig, onnan Szolnokig, onnan Budapestig... Onnan megint tovább mentem, végig a nagy utcákon, átalmentem a Dunán, a vasúti hídon, onnan elmentem Győrig, onnan Pozsonyig, onnan meg Bécsig... De mán itt elég messze vótam, itt megmaradtam, most má nem is mék én sehová. Ott egye a asszonyt a fízkes fene, ahun van, mán énnekem mindegy.

- Mikor vót ez? Mikor gyütt ide?

- Hát mikor? Huszonhét esztendő s vótam, most meg hatvankettő vagyok. Harmincöt eszten-deje.

- Hő, barátom - s még el is nevette magát Avar Jani -, én még akkor nem is éltem. Osztán maga még mindig a feleségét szidja?

- Hát ideseccém, avval úgy van az ember, no. Mer ha az ember egy nőt megszeret, osztán megfájdul tülle a szíve tája, azt már csak hóttával hagyja el...

Avar Jani lehorgasztotta a fejét. Lám, ebben van valami igazság. Alig ismeri szegény Dea... nagyságos asszonyt... de a szívében maradt... Milyen boldog volt egész úton... Mindig csak arra gondolt, hogy mihelyt lehet, érte izen, érte küld; érezte, ez az ő igazi élete párja...

Milyen csodálatos is az emberi élet... Nem asszony után ment ő, mikor Vidra úrral, aranyrojtos ingben, gatyában a harashti kastélyba belépett... Más célja volt neki, nagyobb, szebb, jobb: de ez a szegény szép nőtény úgy megzavarta a lelkét, hogy kiszakította magát a nagy gondo-

latból: azért fordult vissza az úton, s azért hagyta cserben Vidra urat... Hazament s megpróbált még egyszer úgy élni, ahogy az isten megteremtette és ahogy megszabta az utat egy szegény magyar számára... Csak akkor tért újra eszméltre, mikor, a legjobb időben vissza kellett jönnie a faluból, s újra belekerült a suhogó nagy álmok közé... Nem lehet szabadulni: ha az Isten valakit kiküld valami nagy dolog végrehajtására... Ott minden úgy rendeződik, intéződik, hogy nincs kitérés... Most íme gyalogol Bécs város idegen utcáin, s nem tudja, hova megy, mi lesz belőle, de azt tudja, hogy többet nincs kitérés.

- Mán még itt is vagyunk-e - mondta a hordár.

Megállott egy vendégfogadóforma ajtó előtt, s előre bement. Az udvaron ment be, s keresztülment az élére állított öszies asztalok között. A fák levelei lehullottak már egy szálig, s terítve volt az udvar kavicsa levéllel. Hátról jobbra egy ajtón bement, s már ott is voltak a magyarok között.

Sok szegény magyar volt ott. Lesírt róluk a magyar szegénység. Toprongyosak voltak, de szívósak, erős öklűek és égő szeműek.

- Itt van Hallgató úr - mondta a debreceni ember.

Erre mindenki megmozdult és valaki azt kiáltotta, egy fiatalabb szőke szabolcsi magyar:

- Ijjen.

Erre valamennyien azt mondták, hogy: Éljen!

Avar Jani, mint Hallgató Bertalan, megállott köztük, és az emberek sorra odajöttek hozzá. Mind kezet nyújtottak, és erősen megragadták a kezét s megrázták.

- Isten hozott, komám.

A kivándorlók voltak.

- Hol van Vidra úr?

- Elment a hajóstársasághoz.

- Hogy vagyunk a jegyekkel?

- Nincs semmi baj. Tegnap már megmondták, hogy ma kiadják.

- Hányan vagyunk?

- Itt csak huszonheten.

- Hol a többi?

- Harmincan már tegnapelőtt elutaztak, a többi meg most fog jönni. Ha a jegyeket megkapjuk, mink is megyünk a ma esti vonattal.

- Csak emberek vannak? Asszonyok nincsenek?

- Nincsenek.

- Megvan a száz ember?

- Azt mondja Vidra úr, meglesznek.

Végig-végignézett minden emberen. Mind egészséges, csontos, sovány ember volt. Sorra kikérdezte őket, ki hova való. Voltak itt az ország minden vidékéről, szegény emberek. Csupa olyan ember, akinek se háza, se földje nem volt. Semmije a világon, csak a két keze s az egészséges, dologra született teste és a munkaszerető vidám lelke.

Valami boldogság öntötte el egész valóját. Úgy érezte magát, mintha a testvérei között volna. Mert nem az a testvér, aki egy anyától született, hanem az, aki egy szegénységben, egy életben, egy akaratban, egy világban, egyforma gondolkodással van összeforrva. Felült egy asztalra s lábait lógatva, sorra szemébe nézett az embereknek.

- Bertalan - mondta egy aggodalmaskodó érettebb ember -, má itt nem lehet bajunk?

- Mi bajod lehetne, testvér?

- Itt már nincs hatalma a csendőrnek?

- Nem, testvér. Itt már kint vagyunk az isten tenyerén. Itt csak akkor lehet bajod, ha magad csinálsz magadnak. Nem szabad lopni, hazudni; nem szabad egymást elhagyni. Mink százan együtt leszünk, egy életbe, egy halálba. Úgy megyünk neki a világnak, semmink sincs, csak a két öklünk. Még fegyver sincs a kezünkben. Senkinek sem akarunk ártani. Használni akarunk. Megmutatjuk, mit tud a magyar. Száz magyar, sok magyar. Nem hagyjuk el egymást.

Elnézett a fejük felett, mintha meg akarná látni a csillagot, mely fejük felett lebeg, s amely vezérli őket. Az emberek nyitott szájjal, tárt szívvel várták, hogy csak beszéljen és életet öntsön beléjük.

- Olyan világba megyünk, barátaim, ahol nincsenek grófok, nincsenek hercegek, mert ott csak munka van, és minden ember egyforma. Kiveszünk együtt egy farmot. Szántunk-vetünk, ne féljete, falut építünk magunknak az erdőben. Magunk törjük fel a földet. Nem jön ránk a hatóság, hogy az a föld nem a tiétek, hanem egy özvegyasszonyé. Nem veszik el a falutól a keskeny kis földcskéket, amit olyan munkával és fáradtsággal harcoltunk ki a mocsártól. Nem jönnek a kakastollasok, a mi fiaink és testvéröcséink, a hógunk vőlegénye és a többi szegény ember gyermekei - hogy ránk lőjjenek, csak azért, mert szeretjük a földet, a munkát, és magunk kenyerén akarunk élni... Sajnáljátok-é, hogy otthagytátok a szülőföldet?

- Szülőföld, koplaltató föld - mondta egy ember.

- Ott a hazánk - szólt a másik -, ahol kenyerünket megkeressük.

- Mihelyt egy kicsit megállapodunk és annyi pénzt össze tudunk szedni, irtok haza a családokért. Akinek felesége van, kijön utána, gyerekekkel. Akinek szeretője van, eljöhet, ha a szíve hozza, a szeretetével. Lehet segítője a párjának. Meglássátok, mindenütt édesanya a föld. Csak attól az egytől meg lehessen szabadulni: a szegény ember rettenetes nagy elnyomatásától.

Az emberek zúgni kezdettek.

- Az a nagy baj. Az bizony. Sehol olyan nagy alacsonyásban nincs a földműves, mint odahaza. Csak az ág húzza, minden törvény órá vág, senki se segít, semmi se javít a dolgán.

Ilyeneket mondtak, s a szemükben fényes lett a pillantás, könnyek is szivárogtak egyik-másik arcra.

Egy legény nótára zendített.

*Szánt az ökör, csireg-csattog a járom,
Kemény a hant mekesparti határon.*

De aztán abbahagyták a nótát. Ki-ki maga elé nézett. Mindenkinek volt, ami nyomja a szívét. Mégis nagy dolog, nehéz a szeretett szülőföldet elhagyni. Nem olyan egyszerű dolog az, mint ahogy valaki gondolná: az a szegény ember, akinek egy sírhelye sincs az édes hazában, nehezebben hagyja el az apái hajlékát, a megszokott otthoni falvak határát, mint az, akinek tele

a zsebe, mert az ilyen ember tudja, hogy csak visszajön előbb-utóbb, de a szegény ember örökre távozik.

A hajóstársaság embere itt jelölte ki az ő gyülekezőhelyüket, ebben a vendéglőben, de senki előtt sem volt semmiféle ital. Az asztalok üresek voltak, még csak egy spriccert sem ivott egy sem közülök.

- Hát megtartjátok-e a törvényt? - kérdezte tőlük. - Aki velünk tart, az egy csepp bort, pálinkát, semmiféle szeszesitalt nem iszik.

- Megtartjuk - mondták az emberek, s bólogattak hozzá.

- Mit esztek?

- Van egy kicsi. Mindenkinek van a tarisznyába.

- Akkor adjatok nekem is, mert nekem semmi sincs.

Tízen is, húszan is nyitották a tarisznyát, és kínálták ételükkel. Nézte, amit elébe adtak. Fekete kenyerek, sovány kis szalonnák, tepertők. Még hazai. Senki sem vett semmit a bécsi boltokban. Pénz nélkül voltak. Minden pénz Vidra úrnál volt.

Lassan falatozott. Bicskával vágta a kenyeret, s hozzá egy falat szalonnát.

- Ne felejtétek ezt a mai napot - mondta. - Emlékezzetek meg rá, mikor a bécsi kocsmában: itt voltunk huszonnyolcan és huszonnyolcunknak sem volt egy becsületes ételre valónk... Így eresztett el bennünket az édes haza... Emlékezzetek meg rá, hogy milyen esztendőbe vagyunk. Ez az esztendő a magyarok bejövételének ezredik esztendeje, de ezer esztendő kevés volt arra, hogy nekünk csak egy hétre való ételmezt is adjon... Most elmegyünk idegenbe, ahol sem apánk, sem anyánk nem járt... Emlékezzetek meg, ha majd kövér disznóitok lesznek, szép teheneitek lesznek, lovakat fogtok szekérbe, hogy semmi mást nem hoztatok hazulról, csak az egészséges testet, meg az egészséges lelketeket. Evvel ereszt el a szép szülőföld, a jó hazaföld bennünket a nagy idegenbe... A kis méh, ahogy nyílik a tavasz, kiszáll a köpüből, és elmegy virágokat keresni, ételmezt gyűjteni, mézet szedni. Mi a nagy őszben, a viharos tél elején indulunk el, hogy magunknak köpűt keressünk, mert az óhaza csak hajléktalan nyomorúságban tartott bennünket.

- Úgy, úgy.

- Igen, bizony.

- Az bizony.

Ilyenféle kicsi szavakkal bólogattak össze az emberek. A csontos testek, a komoly arcok, a tépett fejek bunkóztak minden szóra.

- Itt is van a Vidra úr.

Arra nézett, s meglátta a csapzott arcú, égő szemű embert. Ez előrejött, kezét fogott vele, s egyszerűen azt mondta:

- A jegyek megvannak. Harminc darab jegy itt van nálam. Ezt most mingyárt kiosztom.

Kivett a zsebéből egy nagy csomó kis füzetet, ez volt a jegy, s név szerint kezdte olvasni a neveket:

- Bús István.

Egy ember hátulról előre törekedett.

Vidra úr odaadta neki a jegyet. Az kinyitotta és a jegyben benne volt néhány idegen bankjegy. Pénz.

Csodálkozva nézte meg.

- Húsz dollár - mondta Vidra úr. - Vigyázzatok a pénzre. Amerika földjére senki sem léphet be, ha nincs a zsebében tizenöt dollár. Húsz dollár van minden jegybe beletéve. Hogy ne kelljen itt sokat számolgatni, már én bele is raktam, hogy simán menjen.

- Köszönjük, Vidra úr.

A jegyek kiosztása könnyen ment. Mindenki átvette a hajójegyt, aztán félreült, és soká nézegette, számolgatta, tanulta az idegenféle pénz számát, formáját, szagolta a színét.

Mikor ketten maradtak, Vidra úr odaült az asztal mellé, Avar Janit maga mellé intette.

- Fiam, olvastam az újságba valamit.

- A gazember megint hazudott. Csak felét tudtam elvenni tőle, amit ő bevallott az újságba.

Vidra úr komolyan nézett maga elé:

- Az is jó... De ha van még tízezer pengő, akkor még ötven embert ki lehetne hozni a filiszteusok verméből.

Avar Jani gondolkodott.

- Nem, Vidra úr, azt nem tehetjük. Pénzzel kell kimenni az új világba, hogy ne legyünk kiszolgáltatva a csirkefogóknak. Ha száz ember kötőpénz nélkül érkezik, akkor nagyon ki van szolgáltatva a svindlereknek, akik becsaphatnak bennünket, mert nincs kitartásunk.

- Nem, fiam, én visszamegyek. Fiam, még ötven embert lehet kimenteni az özönvízből.

- Nem adom oda... Inkább akarok százat lábraállítani, mint százötvenet elveszteni.

Vidra úr komoran mondta:

- Ötven embert nem lehet otthagyni a farkasoknak és az árvízi vadaknak. Ha csak kihozom őket a határon, már megvan nekik a szabadulás.

De ő nem engedett.

- Értse meg. Itt én parancsolok. Egy esztendő múlva! Elég, ha egy esztendő múlva annyit meg tudunk csinálni, hogy a családokat kihordjuk... Nekem három gyerekem van otthon... Inkább az a gondom, hogy tudok nekik pénzt juttatni, hogy éhen ne haljanak a nagy télben.

- Bízd rám, majd én gondoskodom róluk.

- Hogy gondoskodik? Maga éppen ott lesz, ahol én.

Vidra úr megcsóválta a fejét:

- Nem... Én nem megyek veletek... Az én dolgom az, hogy idehaza arra szánjam magam, hogy embereket halásszak, és ha lehet utánatok küldjem... Én ebbe az idegen világba nem érzem jól magam... Nekem még Bécs is messze van... Osztán nektek is jó lesz, ha idehaza lesz egy megbízható ember, aki tovább töri az utat...

- Ne maradjon, Vidra úr. Halálra ítéli magát...

- Ez az én parancsolatom.

Avar Jani lehajtotta a fejét. Látta, hogy Vidra úrban ez szent és megmásíthatatlan. Belátta, hogy maga szerint igaza van, de érezte, hogy ezzel elvesztette örökre ezt a hú barátot.

- Fel fogják magát akasztani.

- Nem baj az. Én már öreg vagyok. Negyven elmúltam. Mire való nekem az élet?

- Maga még fiatal. Csak kilenc évvel öregebb nálam.

- Elég ennyi ebből az életből. Ha tíz évvel fiatalabb vónék, nem mondom... Azér is hálát adok az Istennek, hogy ezt megtehettem. Áldom az istenemet, hogy téged megismertelek, mert nálad nélkül sohasem tudtam volna megcsinálni, hogy a gazdagok vagyonából egy ilyen csapatot elláthassak kótsiggyel. Hát tik csak menjetek. Nem bánom vidd a píztt is. Biztosan igazad van, hogy így gondolkozol. Hát menjetek, éljete, dógozzatok. Én meg majd csinálom tovább, ahogy tudom.

Avar Jani soká hallgatott. Akkor kinyújtotta a kezét. Rátette a Vidra úr vállára.

- Vidra úr - mondta. - Én itt hagyok magának valami pénzt. Azt ne kötse másra. Juttassa el az én szegény apámnak, anyámnak. Úk nem tehetnek rulla, hogy olyanok amilyenek. De ne eccerre küldje nekik, mer elkötik. Apródonként... Ha helybe leszünk, majd valahogy megcsinálom, hogy kijöhessen oda az egész család, de legalábbis a három gyerekem... Nem tudják ezek itt nevelni. Csak csavargót csinálnak belőlük, meg éhes napszámost...

Vidra úr mereven nézett maga elé.

- Mit csinálhatnak velek mást? - mondta. - Itt. 1896-ban.

Hallgattak.

- Hát az igaz? - szólalt meg aztán Vidra úr, és fekete szemeit ráemelte Janira. - Avval a nővel, ahogy az újság írja?

Avar Jani hallgatott.

- Ha meghal, az neki a legjobb - mondta egyszerűen. - De ha nem hal meg...

Elgondolkodott. Sokára annyit mondott:

- Nézze csak. Az a szegény asszony nagyon el van rontva. Nem dologra való. Csak a szíve van meg, de itt baj van...

A homlokára mutatott. Folytatta:

- Nem is lehet abba az életbe. Valamit kell csinálni evvel az egész világgal, hogy a fejrccselédek maradjanak tisztán, és olyan a sors, hogy mindegy legyen, akárhonna, bármiféle állapotbul kerül össze egy férfi meg egy nő: ha egymásnak valók, ne csak szeressék egymást, hanem meg is tudjanak egymással élni.

Lehajtotta a fejét és a kék szemei megpárásodtak. Akkor felvetette a fejét:

- Mert most nem úgy van... Az istenit... Nagyon is nem úgy... Mer ez az asszony úgy tudott vóna engem szeretni, ahogy néember még nem szeretett férfit... De nem lehet.

Rávágott ököllel az asztalra. Szörnyűt ütött, hogy a vére felserkedt.

A kivándorlók felrezzentek a nagy pénzsámolásból, s mindnyájan rápillantottak.

S látták, hogy a szemei zölden világítanak bele a reménytelenségbe.

.oOo.